Bihari Anna

Törökország új Közel-Kelet politikája és az arab tavasz

GROTIUS E-KÖNYVTÁR / 53
2012

Sorozatszerkesztő

Horváth Jenő

A tanulmány MA-diplomamunka, 2012-ben került megvédésre a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetében

Konzulens: Dr. Najat Shamil Ali

A kötet szerzői jogvédelem alatt áll. Annak teljes vagy részleges másolása, papír alapú vagy elektronikus felhasználása csak a szerző és a kiadó előzetes írásbeli engedélyével lehetséges.

© Bihari Anna

© www.grotius.hu

Bihari Anna

Törökország új Közel-Kelet politikája és az arab tavasz

GROTIUS E-KÖNYVTÁR / 53
2012

Tartalomjegyzék

Bevezetés 5
1. Megváltozott nemzetközi környezet: a török külpolitika átértékelése 7
2. Törökország reakciója az arab tavasz eseményeire 15
3. A török modell és az arab tavasz országai 29
3.1.Mi a török modell? 29
3.2.Sui generis-e a török modell? 39
3.3. Török és arab percepciók, avagy a történelem máig hat 44
4. A régi és az új Közel-Kelet 49
5. A török gazdaság szárnyalása, avagy a török soft power gazdasági alapja 56
5.1. A török piacgazdasági fejlődés (1980-2012) 56
5.2. Törökország, a Közel-Kelet kereskedő állama 61
5.3. A 2008-as globális pénzügyi válság és a jelenlegi trendek a török gazdaságban 63
6. A Mavi Marmara esete és a török-izraeli kapcsolatok megromlása 67
6.1. A török–izraeli kapcsolatok megromlásának folyamata 67
6.2. A török–izraeli kapcsolatok megromlásának kihatásai 77
6.3. Quo vadis Törökország és Izrael? 79
Konklúzió 84
Irodalomjegyzék 87
Mellékletek 101

Bevezetés

A 2011-es esztendő a változások éve volt a tágan értelmezett Közel-Kelet térségében: az arab tavasz alapjaiban változtatta meg az észak-afrikai és közel-keleti politikai térképet, véget ért a status quo-hoz való erős ragaszkodás és a stabilitás korszaka a térségben. Ezzel szembesültek a régió államai és a külső szereplők is, mint az Egyesült Államok, az Európai Unió, vagy a magát egyre inkább közel-keleti államként is definiáló, multiregionális identitású Törökország. A török külpolitika a reálpolitika és a morálpolitika klasszikus dilemmájával szembesült az arab tavasz idején, s végül az eseményekre nagyon pragmatikusan reagált. Csak abban az esetben támogatta a változásokat, ha az az érdekében állt, vagyis amikor az érdekek és az értékek egybeestek. Az arab tavasz előrehaladtával Törökország külpolitikája retorikájában egyre normatívabb és demokráciapártibb lett.

Az Igazság és Fejlődés Pártja (AKP – Adalet ve Kalkınma Partisi) által vezetett kormány 2002 óta azon dolgozott, hogy az arab Közel-Kelet politikai vezetőivel a lehető legszorosabb együttműködést alakítsa ki: ezek a diktátorok 2011-ben sorra buktak meg. Asszád szíriai elnök Erdoğan török miniszterelnök korábbi személyes jó barátja pedig bukása előtt áll. Törökország zéró probléma politikája a közel-keleti és észak-afrikai államok politikai vezetésével való jó kapcsolatokon alapult, ezen államok társadalmával nem alakult ki ilyen mély kapcsolat. Törökországnak választania kellett, hogy továbbra is kitart-e a népszerűtlen diktátorok oldalán vagy nyit a politikai rezsimek ellenzéke felé, s a demokráciát terjeszteni kívánó országgá válik. A politikai kockázat nyilvánvalóan óriási Törökország számára, a dolgozat fel kívánja hívni a figyelmet a változásokban rejlő instabilitás veszélyeire. Emellett számos lehetőség is kínálkozik a török zéró probléma politika újragondolása, az észak-afrikai és közel-keleti országok új politikai elitjével való együttműködés révén a török fél számára.

A török külpolitika újraértékelésre szorul a Közel-Kelet esetében, hiszen megváltoztak a regionális politika szereplői. A megváltozott nemzetközi környezethez kell igazítani a Davutoğlu török külügyminiszter nevével fémjelzett török külpolitikát. Így Törökország inkább profitálhat az arab tavasz által kínált lehetőségekből, s minimalizálhatja a biztonsági és egyéb típusú kockázatokat, veszélyeket.

A török modell népszerűsítése rendkívül aktuális kérdéssé vált a MENA régió politikai átalakuláson átmenő országai számára, mellyel Törökország tovább növelheti már

most is jelentős soft powerje mértékét. Ha elmarad a török külpolitika újradefiniálása, Törökország nem fogja tudni elkerülni az újabb potenciális veszélyeket, melyek mind a Közel-Kelet felől érik a török államot.

A szerző témaválasztása egy rendkívül aktuális témakörre esett, amely óriási változásokat indított meg a tágan értelmezett Közel-Keleten. Az AKP-kormány külpolitikájára elkerülhetetlenül hatással volt az arab tavasz, s Törökország, mint közel-keleti állam aggodalommal kísérte végig a drámai változásokat. A szerző korábbi szakdolgozata is Törökország Közel-Kelet politikájáról szólt, de akkor még a régi, arab tavasz előtti Közel-Kelet volt a török külpolitikai törekvések színtere. A születő félben lévő új Közel-Kelet tükrében időszerűnek vélhető egy új szakdolgozat ebben a témában, amely rávilágít az arab tavasz regionális és törökországi hatásaira, a török külpolitikát ért új kihívásokra és a lehetőségekre.

A munka célja az arab tavasz által előidézett török külpolitikai változások megvizsgálása, és a dolgozat végén következtetés levonása a hipotézis helyességére nézve. A dolgozat hipotézise, hogy az arab tavasz a török külpolitikai paradigma, a zéró probléma politika átértékelésére készteti a külpolitikai vezetést, azaz a korábban alkalmazott külpolitikai stratégia többé már nem működik. Ennek alátámasztására a dolgozat az első fejezetben megvizsgálja a megváltozott nemzetközi környezetre adott külpolitikai, elméleti választ, majd a második fejezetben áttér a külpolitikai gyakorlat elemzésére az arab tavasz idején. Ezt követően a harmadik fejezet foglalkozik a sokat vitatott török modell kérdéskörével, amely aktuálisabb, mint valaha. A török modell arab országokbeli ihletforrásként való alkalmazásának számos előnyét és akadályát is be kívánja mutatni a dolgozat, s nem hagyja figyelmen kívül a történelmileg kialakult negatív arab-török percepciókat. A negyedik fejezet a régi és az új Közel-Kelet összehasonlítása, s a várható jövőbeli tendenciák felrajzolása. Az ötödik fejezet a török külpolitika gazdasági megalapozottságát kutatja, a török piacgazdaság kifejlődésétől a 2008-as globális pénzügyi válság törökországi hatásait számba véve. Végül a hatodik fejezet a török-izraeli kapcsolatok alakulását mutatja be a Mavi Marmara tragikus esete után, s rávilágít a bilaterális kapcsolat normalizálásának nehézségeire.

A szerző által alkalmazott módszer a hipotézis bizonyítása szembeállításos módszerrel, amely arra koncentrál, hogy a török Közel-Kelet politikát miként változtatta meg az arab tavasz. Emellett az arab tavasz jelentette kihívások és lehetőségek feltérképezése is kiemelten fontos a dolgozatban. A munka terjedelmi korlátai miatt az aktuális helyzetre fókuszál, s nem foglalkozik a történelmi múlttal. Az arab tavasz országai közül Tunéziát, Egyiptomot, Líbiát és Szíriát érinti, s megvizsgálja Törökország ezen országokkal való kapcsolatrendszerét az arab tavasz eseményeinek fényében. A dolgozat a nemzetközi szakirodalomra támaszkodik, és török szemszögből nézi az arab Közel-Keleten lezajló változásokat.

1. Megváltozott nemzetközi környezet: a török külpolitika átértékelése

Törökország a Közel-Kelet központi hatalmává kíván válni a török kormánypárt, a mérsékelt iszlamista AKP külpolitikai stratégiája alapján, melynek elméleti alapját Davutoğlu török külügyminiszter tudományos munkásságában részletesen kifejtette. Davutoğlu a nemzetközi kapcsolatok és a politikatudomány elismert professzora, legfőbb műve a Stratégiai mélység (Stratejik Derinlik: *Türkiye'nin Uluslararası Konumu*) 2001-ben jelent meg.

Davutoğlu külpolitikai doktrínája, a stratégiai mélység szerint egy nemzet vagy egy ország értéke a világpolitikában geostratégiai elhelyezkedésén és „történelmi mélységén" alapul. Törökország mindkét tényezővel rendelkezik, mivel geopolitikailag fontos az elhelyezkedése, különösen a Boszporusz török ellenőrzése miatt és az Oszmán Birodalom történelmi hagyatékának köszönhetően. Davutoğlu szerint Törökország az Oszmán Birodalom örököse, amely egyesítette a muszlim világot, és ennek következtében Törökországnak megvan a lehetősége arra, hogy muszlim regionális hatalommá váljon. A stratégiai mélység ellensúlyozni kívánja Törökország függőségét a Nyugattól sokféle szövetség létrehozásával, hogy fenntartsák a hatalmi egyensúlyt a régióban. A török külpolitika célja az kell, hogy legyen, hogy Törökország ne függjön egyetlen nemzetközi szereplőtől sem, és aktívan keresse a lehetséges módokat, ahogy kiegyensúlyozhatja kapcsolatait és szövetségeit, és fenntarthatja az optimális függetlenséget és befolyást a globális színtéren.[1]

Egyes szakértők török gaulle-izmusnak és neo-ottomanizmusnak nevezik a török külpolitikát, amely a Nyugattal szemben hangsúlyozza függetlenségét és külpolitikailag nyit a nem-nyugati térségek irányába, a volt Oszmán Birodalom területei felé. Kétségkívül, Törökország joggal büszke elért eredményeire, amelyek táplálják benne a *grandeur* érzését, és erősítik nemzeti büszkeségét.[2]

A Davutoğlu nevével fémjelzett doktrína újra felismeri Törökország szomszédos régiókbeli történelmi és kulturális gyökereit, és megváltoztatja a földrajzról alkotott percepciókat. A földrajzi távolságok többé nem jelentenek akadályt Törökország

[1] Walker [2007] 2. old.
[2] Taşpınar [2011b]

külpolitikai aktivizmusa előtt. Új földrajzi területek válnak elérhetővé Törökország számára, előnyt szerezve a kulturális és civilizációs rokonságból. Így a szomszédos országokkal való kapcsolatok is megváltoznak, a korábbi ellenséges viszonyok a zéró probléma politika alkalmazásával együttműködéssé alakulnak át. A Davutoğlu által zéró probléma politikának nevezett új szomszédos országokkal kapcsolatos politika minimalizálni kívánja a problémákat a szomszédos régiókban, és kerüli a nemzetközi konfliktusokban való részvételt.[3] Fontos célkitűzésként jelenik meg a szomszédos országokkal való gazdasági interdependencia kialakítása, szabadkereskedelmi övezetek létrehozása és a vízumkötelezettség eltörlése, hogy a régióban fellendüljön az egymás közötti kereskedelem, a turizmus és végső soron növekedjen a gazdasági jólét.

A stratégiai mélység doktrína aktív részvételt jelent a Törökországgal szomszédos regionális rendszerekben. Törökországnak újra meg kell találnia történelmi és földrajzi identitását, és újra kell értékelnie saját pozícióját a regionális és globális ügyekben elhatárolva magát a korábbi felfogástól, hogy kizárólag nyugati, európai hatalom. Davutoğlu újra felfedezte az addig elhanyagolt Közel-Keletet, különösen Iránt és Szíriát. Davutoğlu víziója előrevetíti Törökország globális szereplővé válását.[4]

Törökország határozott törekvése, hogy a Közel-Kelet vezető regionális hatalmává váljon legfőképp geopolitikai okokkal magyarázható: a közel-keleti szomszédos régióban lezajló mély politikai változások közvetlenül érintik Törökország biztonságát és külpolitikai mozgásterét. Ezt a külpolitikai törekvést segíti a török kormánypárt ideológiai beállítottsága, a mérsékelt iszlamizmus, konzervativizmus, amely az iszlám országokkal kapcsolatos affinitása miatt könnyebben elfogadtatja magát az arab Közel-Keleten. Mindent összevetve az Oszmán Birodalom felbomlása óta nem tapasztalt fokozott török külpolitikai érdeklődés a Közel-Kelet térsége iránt egyaránt magyarázható reálpolitikai és morálpolitikai okokkal.

Davutoğlu török külügyminiszter zéró probléma politikája szemmel látható, konkrét és vitathatatlan eredményeket hozott az arab tavasz előtti időszakban. Törökország kapcsolata javult a szomszédos országokkal (kivételt képez Izrael és Örményország), a török kormány ösztönözte a politikai integrációt, a termékek és szolgáltatások szabad áramlását a térségben. A regionális gazdasági kapcsolatok intenzívebbé váltak, Törökország diplomáciai és politikai befolyása megnőtt, a szomszédokkal szorosabban összehangolta a terrorizmussal kapcsolatos politikáját és közvetítést is vállalt a konfliktusban álló felek között. A török külpolitika fontos alapelve volt, hogy minden egyes érintett felet, beleértve például a Hamászt is, bevont a tárgyalásokba. Törökország megbízható közvetítőnek számított a Közel-Keleten, mediációt folytatott Izrael és Szíria, valamint Irán és a nemzetközi közösség között a nukleáris kérdésben, bár ebből a megbízhatóságából Izrael-ellenes retorikája miatt sokat veszített az izraeli-szíriai viszonylatban. Ugyanez nem mondható el a Nyugat és Irán viszonylatában, ahol Törökország szinte megkerülhetetlen közvetítő a mai napig, mivel továbbra is relatíve jó kapcsolatokat ápol az iráni vezetéssel.

[3] Aras [2009a] 5-6. old.
[4] Walker [2007]

Törökország többé már nem távolról figyeli a közel-keleti eseményeket, mint ahogy azt a kizárólagos nyugati orientációt magáénak valló kemálista külpolitikai paradigma fénykora idején tette: nézőből szereplővé vált, s tevékenyen alakítja a közel-keleti politikát.[5] A zéró probléma politika addig volt jó, amíg működött, addig segített Törökországnak, hogy felemelkedjen a befolyásos regionális hatalmak közé. Az arab tavasz kihozta a politika sérülékenységét, s a szakértők többsége szerint Törökországnak egy új alapelvet kell találnia a regionális szerepvállalásához.[6]

Törökország zéró probléma politikája a szomszédos országokkal leginkább ezen országok politikai vezetésével való jó kapcsolatain alapult, ami elkerülhetetlen, ha egy ország szorosabb kapcsolatot kíván fenntartani egy másik országgal. Erdoğan török miniszterelnöknek kiváló személyes kapcsolata volt Asszád szíriai elnökkel és Kaddáfi líbiai vezetővel is; Kaddáfitól például nemzetközi emberi jogi díjat vett át.[7] A demokrácia értékeinek terjesztése nem fért bele a hivatalos török zéró probléma politikába, hiszen az eleve konfliktusokat generált volna a szomszédokkal és instabilitáshoz vezetett volna a térségben. A zéró probléma politika rendkívül konzervatív, realista hozzáállást tanúsított a nyílt demokráciapártisággal szemben.[8]

A Davutoğlu nevével fémjelzett török külpolitikát két alkalommal is nagyon komoly kihívás érte, melyre nehezen, összezavarodva reagált Törökország. Mindkét esetben a stabilitás és a változás közti helyes egyensúly megtalálása volt az égető probléma. A status quo, bármennyire is kedvező volt Törökország számára Líbia és Szíria esetében, semmiképpen se volt tovább fenntartható: a szellem addigra már kibújt a palackból.

A líbiai felkelés volt az első konkrét kihívás, mellyel a zéró probléma politikának szembe kellett néznie. Miközben Törökország nyugati partnerei gyorsan szakítottak Kaddáfi támogatásával, s a felkelők oldalára álltak, Törökország zéró probléma politikája azt diktálta, hogy a török kormánynak a régi rezsimmel fenntartások nélkül kell jó kapcsolatot fenntartania. Eleinte semleges álláspontot képviselt a török kormány, nehezen tudott dönteni a kérdésben, s végül mikor már a Törökországról kialakult nemzetközi képet érintette Kaddáfi támogatása, a török külpolitikai vezetés feladta korábbi politikáját, s a felkelők oldalára állt. Törökország volt az utolsó NATO-tagállam, mely támogatásáról biztosította a líbiai ellenzéket.

A szíriai tömeges tüntetések kezdete 2011 januárjában egy újabb kihívást jelentett a török zéró probléma politika számára. Erdoğan török miniszterelnök és külügyminisztere, Davutoğlu bízott abban, hogy a gondosan ápolt barátság a zéró probléma politika mintaállamával meghozza gyümölcsét Törökország számára, s a török kormány hatékonyan tudja ösztönözni a szíriai politikai vezetést a demokratikus reformok irányába. A török külpolitika drámai módon szembesült Asszád szíriai elnök meg nem alkuvásával, s végül bebizonyította, hogy tanult saját hibájából a líbiai válság kapcsán. A török kormány nem hezitált tovább, hogy éles kritikával illesse Asszád szíriai

[5] Yilmaz – Ustun [2011]
[6] Ülgen [2011]
[7] Tocci [2011] 3-4. old.
[8] Kardaş [2011b]

elnököt, sőt szankciókat fogadott el Szíriával szemben és teljes körű támogatásáról biztosította a szíriai ellenzéket. [9]

Bár az elemzők hosszú évek óta figyelmeztettek, hogy a frusztráció óriási mértékben nő az arab világban (főként a UNDP Arab Human Development Report anyagai jelezték ezt) nem lehetett előre látni, hogy Buázízi egyedi, szimbolikus cselekedete Tunéziában tömeges tüntetési hullámot indít el az egész arab világban. Egy ilyen „politikai földrengést" lehetetlen megjósolni, és az egyes országokban való végkifejletét sem tudjuk nagy bizonysággal prognosztizálni.[10] Törökország elég gyorsan túljutva az arab tavasz kibontakozása jelentette kezdeti sokkon, prioritásait az új körülményekhez igazította és aktív külpolitikát folytatott a régió átalakulásában való vezető szerep eléréséért. [11]

Törökországnak újra kell értékelnie regionális szerepét az arab tavasz által átrajzolt közel-keleti politikai térképen, hogy geopolitikai súlyához mérten vegyen részt a térség politikájában elismerve, hogy a Közel-Kelet egyelőre távol áll a zéró problémától.

Mostanáig az AKP neo-ottomanizmusa töltötte be a stratégiai vezetés vákuumát az arab világban, de a Tahrir-forradalom után Egyiptom fokozatosan megerősödhet, s Kairó a legesélyesebb jelölt a politikai vákuum betöltésére az arab világban.[12] A török kormány jelenlegi feladata, hogy a lehető leghatékonyabban felkészítse Törökországot az új, arab tavasz utáni Közel-Keleten való politikai részvételre, kísérletet tegyen a török modell exportálására az átalakulás alatt álló arab államokba, hogy a török minták honosodjanak meg a kezdetektől, valamint az átalakulás végeredményét Törökország érdekeinek megfelelően befolyásolni próbálja.

A török külpolitika hagyományosan tartózkodott a rezsimváltozások támogatásától, de ezt a külpolitikai gyakorlatot fel kellett adnia az arab tavasz eseményei hatására és a demokrácia terjesztését a külpolitika napirendjére kellett vennie. A demokratizálódás eddig Törökország Nyugathoz fűződő kapcsolataiban volt fontos elem, de az utóbbi évtizedekben a demokrácia fokozatosan a nem-nyugati világgal való kapcsolatokban is megjelent. Törökország többé nem a nyugati demokrácia terjesztési politika tárgya, hanem potenciális demokratizáló szerepet játszhat a saját szomszédos régiójában.[13]

Ankarának az arab tavasz után a demokráciaépítésre kell majd koncentrálnia a Közel-Keleten, amely területen „demokratikus mélysége" van, hiszen a demokratizálódás török tapasztalata nagyon értékes.[14] Törökország hitelesen tud érvelni a demokrácia mellett, hiszen tanúbizonyságát adta, hogy egy iszlám országban is létrejöhet a demokrácia egy kitartóan véghezvitt, évtizedekig tartó reformfolyamat eredményeként. Ez a tapasztalat jelentős értéket képvisel a török külpolitika számára, amely a Közel-Keleten helyi szereplőként, hasonló kulturális háttérrel sikeresen végrehajthatja a demokrácia exportját.

[9] Ülgen [2011]
[10] Chamberlin [2011]
[11] Kardaş [2011b]
[12] Taşpınar [2011] 11. old.
[13] Kardaş [2011b]
[14] Walker [2011b] 3. old.

Mivel az arab tavaszra adott külpolitikai válaszként a török külpolitika új alapelvévé kezd válni a demokrácia terjesztése, s a Davutoğlu-féle külpolitika normatív dimenziója egyre hangsúlyosabbá válik, Törökországnak ügyelnie kell arra, hogy ne vádolhassák kettős mérce alkalmazásával, politikája hiteltelenségével. Erre példaként a legtöbb szakértő Irán esetét szokta felhozni, ahol a legutóbbi választások széleskörűen illegitimnek tartott eredményeit Törökország sietett elismerni. A török kormány nyilvánvalóan aggódott a török-iráni kapcsolatokért a zéró probléma politika jegyében, és a török kormányzat szimpátiával közelített az iráni vezetés irányába. Ezenfelül reálpolitikai indokok is meghúzódhattak a török külpolitikai döntés mögött: Törökország nem akart zavargásokat, instabilitást a közeli szomszédjánál, így nem támogatta az iráni ellenzéki tüntetéseket. [15]

Hasonlóképpen felhozható, hogy Törökország végeredményben kritikátlanul támogatta Asszád szíriai elnököt és Kaddáfi ezredest, s nem is tett különösebb említést nekik a demokratikus reformok égető szükségéről, pedig a közeli, baráti viszony valószínűleg elviselte volna a „kis kritikát". Ankarának ezzel a múltjával szembesülnie kellett például Líbiában, amikor büntetésképpen, hogy nem állt a Nyugat Kaddáfi lemondását követelő álláspontja mellé és a katonai beavatkozást se támogatta, török zászlót égettek Bengáziban. Törökország nemzetközi presztízsét veszélyeztette már a helytelen török külpolitika.

Törökország nagyon óvatosan közelített a Perzsa-öbölben és az Arábiai-félszigeten lezajló tüntetésekhez, s nagyon csendes volt az ügyben. Látszólag elfogadta az Öbölmenti Együttműködési Tanács (GCC) akcióját a Perzsa-öbölben. Így megőrizte jó kapcsolatát a GCC-vel és az Egyesült Államokkal is. Ez a török következetlenség kizárólag reálpolitikai megfontolás a bahreini tüntetésekkel kapcsolatban, ami ugyan nem kapott nagy média nyilvánosságot.[16]

A török külpolitika számára komoly kihívás a precedenshatás, hogy konzisztensen cselekedjen a jövőben. A demokráciát támogatni az egyik esetben, míg a másikban nem óriási diplomáciai költségekkel járhat.[17] Példaként felhozható, hogy Erdoğan támogatja a „palesztin tavaszt", de sohase fogadná el a „kurd tavasz" támogatását. Törökországnak először rendbe kell tennie a belpolitikai problémáit, a kurdok helyzetét, a kisebbségek védelmét, az örmény népirtás kérdését, a médiaszabadságot, a nemek közötti egyenlőséget és érettebb demokráciává kell válnia, hogy mindezeket a demokratikus értékeket külföldön hitelesen tudja képviselni.[18]

A demokrácia külföldön való előmozdítását a török külpolitika az arab tavasz folyamán olyan mértékben alkalmazta, hogy az ne ássa alá a jelentős török érdekeket, hanem elősegítse azok érvényesülését.[19] Ez természetesen nemcsak Törökországra igaz, más országok is előtérbe helyezték reálpolitikai érdekeiket az arab tavasz eseményeire adott válaszaikban (például az Egyesült Államok, az EU, Oroszország és Kína).

[15] Lesser [2011]
[16] Heydarian [2011]
[17] Kardaş [2011b]
[18] Walker-Alessandri [2011] 3. old.
[19] Turan [2011b] 2. old.

Ha Törökország vezető szerepet kíván vállalni az arab tavasz átalakulás alatt álló országainak újjáépítésében, akkor nagy nyomás nehezedik rá, hogy jelentős forrásokkal lássa el az arab gazdaságokat azok stabilizálódása érdekében. Valószínűsíthetően a gazdasági fejlődés elősegítéséhez szükséges tőkével Kína és az öbölmenti államok rendelkeznek, de ezek az országok nem az arab tavasz demokratikus értékeit képviselik. Kínának fontos érdeke fűződik olajimportjának megbízhatóságához, hiszen annak 50%-át Szaúd-Arábiából, Iránból és a Perzsa-öböl térségéből szerezi be. Ezenfelül kínai munkások ezrei dolgoznak Líbiában, Algériában, az Egyesült Arab Emirátusokban és más arab országokban. Még nem világos, hogy Kína befolyását növeli-e az arab tavasz a Közel-Keleten, de annyi látható, hogy az új arab rezsimeknek be kell indítaniuk a gazdasági növekedést országaikban, miközben Európa saját pénzügyi válságával küszködik, az Egyesült Államok pedig adósságával van elfoglalva. Az egyetlen komoly hitelező Kína lehet, annak ellenére, hogy az ázsiai ország kitartóan támogatta a bukott autokratikus rendszereket az arab világban. Kína Oroszországhoz hasonlóan többre értékeli a stratégiai megfontolásokat, a stabilitást és a gazdasági érdekeket, mint a demokrácia és az alapvető szabadságjogok terjesztését. Kína és Oroszország tartózkodott az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1973-as határozatánál, mely minden lehetséges eszközzel a líbiai civilek védelmére hatalmazott fel. Oroszország minden bizonnyal a Gazprom érdekeit képviselte nemzetközi szinten, amelynek óriási érdekeltsége volt a líbiai olajmezőkön. Emellett Oroszország több milliárd dolláros fegyvereladási szerződéseket kötött Kaddáfi líbiai vezetővel. Kína és Oroszország Szíria-politikája is hasonló módon nem a rezsim ellenzékét erősíti.[20] Az arab tavasz révén létrejövő új rezsimek nehéz dilemmával fognak szembesülni: a reálpolitika és a morálpolitika dilemmájával. Oroszország hamar profitált az arab tavaszból, mivel az olajárak növekedtek, Kína pedig hitelezheti az új, arab rezsimeket. Reálpolitikai megfontolásból az arab politikai vezetők rá lesznek szorulva az arab tavaszt cseppet sem támogató Kína és Oroszország pénzügyi segítségére, ami természetesen ellenérzéseket fog kiváltani a forradalmak sikeréért tüntető arab tömegekből. Az Egyesült Államok, az EU és Törökország jól felfogott érdeke, hogy megfelelő pénzügyi segítséget, egy „arab Marshall-segélyt” nyújtson az új arab rezsimeknek, ha befolyását meg akarja őrizni a térségben. Mivel Törökországnak nincs elegendő pénzügyi forrása és emberi erőforrása az arab országokban, nem lesz képes jelentős mértékű fejlesztési segély átutalására az arab tavasz országaiba. Bár ez nem jelenti azt, hogy a török vállalatok terjeszkedése az arab Közel-Keleten nem lenne szignifikáns hozzájárulás a térség országainak gazdasági fellendüléséhez.

Ankara és a Nyugat az arab tavasz földrengésszerű változásai után fokozatosan egyre inkább együtt kezdett dolgozni a felmerülő problémák és válságos helyzetek kezelésére. A közös érdekek elősegítették az összhang kialakulását, de emellett Törökország a Nyugat ellensúlya is, amely a Nyugat befolyásához inkább hozzáad, mint elvenne belőle. A szíriai kérdés a korábbi évek egyet nem értései után harmóniát teremtett az EU és az Egyesült Államok stratégiai érdekei és a török nemzeti érdekek között, s egyben a török külpolitikát szembeállította Oroszországgal, Kínával és Iránnal. Törökország stratégiai jelentősége megnőtt a Nyugat szemében Szíria kapcsán, amely

[20] Chamberlin [2011]

javítani fogja a török-EU és a török-amerikai kapcsolatokat rövidtávon. A török kormány számos EU-tagállam kormányával és az EU intézményeivel feszült és összetett kapcsolatot ápol, mivel azok nem támogatják a török európai uniós csatlakozást. Különösen megromlott a kapcsolat Sarkozy elnök Franciaországával az örmény népirtás tagadásának kriminalizálása miatt, ami egyfajta stratégiai rivalizálásra enged következtetni Franciaország és Törökország között a Közel-Kelet térségében.

Törökország kapcsolata az Egyesült Államokkal óriási mértékben javult 2011-ben a 2010-es mélyponthoz képest, amikor is Törökország elutasította az Iránnal szembeni szankciókat az ENSZ Biztonsági Tanácsában. Washington egyre inkább elismeri Ankara regionális felemelkedését és fontos szövetségesének tartja az arab tavasz hatására. Törökországot kulcsszereplővé tette földrajzi közelsége az arab tavasz országaihoz, szinte nélkülözhetetlenné vált a problémák kezelésében. Ennek következtében úgy tűnik, hogy az Obama-kormányzat teljesen félretette korábbi aggodalmait a török kormánnyal és annak iszlamizációs politikájával, Izraellel való romló és Iránnal való szoros viszonyával kapcsolatban. Obama amerikai elnök és Erdoğan török miniszterelnök minden jel szerint nagyon jó személyes kapcsolatot ápol, s minden fontos közel-keleti kérdésben telefonon egyeztet, emellett a személyes találkozók száma is nagyon megnőtt a két ország vezetői között. Az Obama-adminisztráció is elismeri és dicséri a török modell eredményeit, támogatja az új török demokratikus alkotmány megalkotását. Az arab tavasz idején kialakult külpolitikai koordináció mellett javította a bilaterális kapcsolatot a török kormány végső döntése, hogy elfogadja a NATO rakétavédelmi pajzs telepítését Törökország területére.

A török kormánynak szembe kell néznie azzal a ténnyel, hogy a demokráciaterjesztő, rezsimváltást szorgalmazó, aktív politikája a Közel-Keleten számos hagyományosan jelenlévő, közel-keleti szereplő, köztük nagyhatalmak (Egyesült Államok és az EU) és regionális középhatalmak (Izrael, Irán) érdekeibe is ütközhet, hiszen félthetik saját pozíciójukat a térségben a török politikai „előrenyomulástól". Így a közös érdekeltség az autokrata, véres megtorlást alkalmazó szíriai Asszád-rezsim megbuktatásában csak látszólagos lehet, hiszen hosszabb távon a szíriai befolyásért való küzdelemben Törökország és a szíriai ellenzéket támogató többi külföldi szereplő egymással versenghet.

A demokrácia terjesztésének prioritása a török külpolitikában számos hazai és külpolitikai kihíváshoz fog vezetni. A demokráciaterjesztési politika rendszerint intervencionista állásfoglalásokhoz vezet. Törökországnak össze kell egyeztetnie a demokrácia terjesztésének új külpolitikai alapelvét a regionális politika más alapelveivel, mint a zéró probléma politika vagy a soft powerhez való ragaszkodás, így végül puhulhat a demokrácián való hangsúly. A demokrácia exportálásának prioritása komolyan érintheti Törökország virágzó kapcsolatát az öbölmenti olajmonarchiákkal. A török külpolitikának ügyesen kell manővereznie az intervencionista megközelítés és a demokratikus normák kényszer nélküli terjesztésének szűk mezsgyéjén.[21]

Ahhoz, hogy a török kormány hitelesen érvelhessen a demokratikus értékek mellett az arab országokban, elengedhetetlenül szükséges, hogy a demokrácia és az emberi jogok

[21] Kardaş [2011b]

helyzete Törökországban számottevően javuljon, azaz amit elvár Törökország az arab politikai elittől, azt otthon is teljesítenie kell, vagy következetlenné és hiteltelenné válik. Egy demokráciát terjeszteni kívánó országban a demokratikus érettségnek magasabb foka kell, hogy érvényesüljön, mint abban az országban, ahová a demokráciát exportálni kívánják, s ahol szinte mindent a legelejéről kell kezdeni csekély demokratikus hagyományokra támaszkodva. A jelenlegi török alkotmányozás folyamata egyidőben zajlik a tunéziai, egyiptomi és líbiai politikai átalakulással. Törökországnak van mire építenie, demokratikus politikai kultúrája érettebb, így példamutatóan kell megalkotnia új alkotmányát, hogy az arab országok átvehessék tőle a *best practice*-t, a legkiválóbb eszközöket a demokratikus politikai rendszer elérésére és megőrzésére.

2. Törökország reakciója az arab tavasz eseményeire

Az arab ébredés váratlanul és felkészületlenül érte Törökországot, csakúgy, mint a többi meghatározó szereplőt a Közel-Keleten és Észak-Afrikában. A török kormány az utóbbi években egyre szorosabban együttműködött a szomszédos arab államok korrupt, autokrata politikai vezetésével a zéró probléma politika jegyében, ami mostanra fenntarthatatlanná vált.

Az arab tavasz megmutatta a török külpolitika számos következetlenségét, gyengeségét, amelyek tekinthetők a nagyobb külpolitikai szerepvállalás velejáróinak is. Az arab ébredés eseményei során többször is alapvető feszültség keletkezett a török külpolitika normatív és reálpolitikai dimenziója között. Ha a normák és az érdekek egybeestek, Törökország a demokrácia támogatójaként lépett fel.[22] Az érték- és érdekalapú külpolitika klasszikus dilemmája tehát zavarba hozta a török külpolitikai vezetést. A rövid távú török érdekek melletti kiállás miatt csorbát szenvedett Törökország szavahihetősége, presztízse különösen Líbia és Szíria esetében. Hosszabb távon könnyebb a történelem „jó oldalán" állni, amit idővel a török kormány is belátott, s befejezte az autokratikus arab rezsimek további támogatását. Végül tehát leszögezhető, hogy az értékek és az érdekek csak látszólag álltak szembe a líbiai NATO-beavatkozás és a szíriai véres felkelések első szakaszában: kiderült, hogy ezek a rezsimek nem sokáig fognak fennmaradni, így Törökország érdeke, hogy a bukott diktátorok szimpátiájának megőrzése helyett a kialakuló, új rezsimekkel jó kapcsolatba kerüljön.

Tunézia tette meg az első történelmi lépéseket az arab országok közül, hogy szakítson a múlttal és demokratikus irányba fejlődjön tovább, és arról is tanúbizonyságot tett, hogy a társadalmi és politikai átalakulás erőszak nélkül is lehetséges. A tunéziai jázminos forradalom 2010. december 17-én kezdődött (Mohammed el-Búazízi felgyújtotta önmagát) és sikeresen zárult 2011. január 14-én Ben Ali rendszerének összeomlásával, és az elnök távozásával az országból. Tunézia nagyon határozott és egyértelmű üzenetet küldött az arab fővárosokba, hogy a politikai változás lehetséges, ha az emberek összefognak és kinyilvánítják akaratukat. Addig sokszor lehetett hallani a nemzetközi médiából és a think tank-ek részéről, hogy a muszlimok nem lehetnek demokraták és az iszlám nem egyeztethető össze a demokráciával. Tunézia előtt

[22] Tocci [2011] 3. old.

Törökország is megmutatta, hogy az orientalista szemléletmód hamis, és a demokrácia túlélheti az iszlám vallást.[23]

2011 februárjában Törökország volt az első ország, amely támogatásáról biztosította a tunéziai turisztikai szektort a török utazási irodák szövetsége (TURSAB) delegációjának látogatásával. Február 21-én Davutoğlu török külügyminiszter is ellátogatott Tunéziába.[24] 2011. október 23-án tartották az első szabad demokratikus választásokat Tunéziában magas részvétellel, amivel a tunéziaiak példát mutattak a többi átalakulás előtt álló arab ország számára. Törökország a rezsimellenes tüntetések kezdetétől támogatta a változást követelő megmozdulásokat, s a választások sikeres lebonyolításában is segítségére volt a tunéziaiaknak tízfős választási megfigyelő delegációt küldve a választások ellenőrzésére. Tunéziában – Líbiával ellentétben – erős bürokratikus hagyományok vannak, az állam funkcionál, és megmaradt a politikai stabilitás is. A tunéziai siker pozitív hatással lesz a többi arab országra.

A három tunéziai koalíciós partner közötti hetekig tartó tárgyalások után 2011 decemberében beiktatták az első demokratikusan megválasztott kormányt, Marzouki lett az elnök, aki Hamadi Jebalit, az Ennahda főtitkárát jelölte ki kormányfőnek. December 10-én a Nemzeti Alkotmányozó Gyűlés elfogadott egy átmeneti mini-alkotmányt, amely legfőképp a kormányfőnek biztosít politikai hatalmat. 2012 januárjában Jebali brüsszeli látogatásán bejelentette, hogy az ideiglenes kormány 18 hónap múlva szándékozik elnökválasztásokat tartani. Január 22-23-án a török gazdasági miniszter Tunéziába látogatott a bilaterális kereskedelmi kapcsolatok szorosabbra fűzéséért. A tunéziai-török kapcsolatok kiemelt jelentőségét mutatja, hogy a tunéziai külügyminiszter Rafik Abdessalem első külföldi útja Törökországba vezetett 2012 januárjában.[25] 2012. március 8-án Gül török köztársasági elnök volt az első külföldi elnök, aki felszólalt a tunéziai parlamentben a 2010-es jázminos forradalom óta, s a gazdasági problémák megoldásáról és az alapvető szabadságjogok kiterjesztéséről beszélt. Gül találkozott Rached Ghannouchival is, akit dicsérő szavakkal illetett az Ennahda Párt választási sikeréért.[26]

Erdoğan török miniszterelnök az első nyugati vezetőként szólította fel Mubarak egyiptomi elnököt a lemondásra az al-Jazeera által közvetített televíziós beszédében 2011 februárjában, s márciusban Gül török elnök az első külföldi államfő volt, aki találkozott az egyiptomi Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsával.[27] Gül elnök útja a török modell exportálása szempontjából is kiemelkedő jelentőségű volt, hiszen a török államfő találkozott kollégájával, Mohamed Hussein Tantawival, aki elismerően nyilatkozott a török modellről. Ha a török kormány a török modell exportálásában gondolkodik regionálisan, azt Kairón keresztül teheti meg.[28] Törökország határozott morálpolitikát folytatott és kiemelte, hogy az egyiptomi politikai vezetésnek tiszteletben kell tartania az egyiptomi nép akaratát. Egyiptom jövőjét legnagyobb

[23] Özhan-Davutoğlu-Abdessalem [2012]
[24] Algan [2012] 76. old.
[25] Algan [2012]
[26] Hürriyet, 2012. március 9. és 10.
[27] Tocci [2011] 3. old.
[28] Younis [2012] 108. old.

mértékben az fogja meghatározni, hogy a jelentős politikai és gazdasági befolyással rendelkező egyiptomi hadsereg és az ellenzéki erők között sikerül-e *modus vivendit* létrehozni, a demokratikus átalakulás hosszadalmas folyamatát véghezvinni. A legnagyobb politikai támogatást maga mögött tudó Muszlim Testvériség az egyiptomi politika megkerülhetetlen szereplőjévé válik, amellyel a nyugati hatalmaknak is fel kell venni a kapcsolatot; e téren Törökországnak előnye van velük szemben.

Az Egyesült Államok számára nagyon jelentős érdekek kerültek veszélybe az egyiptomi felkelés idején, mint Egyiptom szerepe az arab-izraeli békefolyamatban, az egyiptomi-izraeli békeszerződés, Izrael biztonsága és a gázai stabilitás. Európa közvetlenül ki volt téve az egyiptomi zavargások biztonsági és kereskedelmi kockázatainak, így az Egyesült Államokhoz hasonlóan óvatos, kiváró magatartást tanúsított. Ezzel ellentétben Törökország nagyobb mozgásszabadsággal rendelkezett Egyiptom esetében. A növekvő gazdasági kapcsolatok ellenére, Ankara nem fordított túl sok energiát a Mubarak-rendszerrel való kapcsolatokra. Egyiptom kellő földrajzi távolságra van Törökországtól, így az ottani zavargások csekélyebb hatást gyakorolnak Törökországra, mint a szomszédos Szíriában kitört véres tüntetések. A török kormány nem okozhatott csalódást az egyiptomi közvélemény számára, akik Erdoğant a palesztin ügy bajnokának tartják.[29] Egyiptom és Tunézia esetében Törökország egyértelműen a demokrácia pártján volt, de ahogy az arab tavasz eseményei előrehaladtak, a *Realpolitik* előtérbe került.[30]

Líbiával kapcsolatban Törökország ellenezte az ENSZ Biztonsági Tanácsának 2011. február 26-i szankcióit Líbia ellen (1970-es határozat), s még inkább a BT március 17.-i 1973-as határozatát a Líbia feletti repüléstilalmi övezet létesítéséről és a civil lakosság védelmére szükséges minden intézkedés megtételéről. A török külpolitikai vezetés eleinte a NATO beavatkozás és a repüléstilalmi övezet ellenében foglalt állást, s kizárólag a humanitárius intervencióban vállalt szerepet. A török kormány jelentős diplomáciai erőfeszítéseket tett, hogy tárgyalás révén tűzszünetet érjen el Kaddáfi és a felkelők között. A török külpolitikai fordulat a líbiai helyzet esetében csak 2011. május 3-án következett be, amikor Törökország hivatalosan felszólította Kaddáfit a lemondásra.[31] Mielőtt még az Erdoğan-kormányzat megváltoztatta volna az álláspontját, a törökök számára fájó esemény történt: Bengáziban török zászlót égettek és megpróbálták megtámadni a török konzulátust. Mire Törökország belátta, hogy kezdeti Líbia-politikája tarthatatlan, addigra már Franciaország átvette a vezető szerepet, s közfelháborodást okozott Törökországban, hogy nem hívták meg őket az ENSZ-szavazás utáni Líbia-konferenciára, amit Sarkozy francia elnök hívott össze. A török kormány ellenezte a líbiai szárazföldi erőket érő francia légitámadásokat, mivel úgy vélte, hogy az 1973-as határozat arra nem hatalmazott fel. A török Líbia-politika szembement Franciaország politikájával, s amikor a francia kormány ellenezte, hogy a NATO átvegye a líbiai hadműveletek irányítását, a török kormány azt már támogatta, azzal a feltétellel, hogy nem támadhatnak szárazföldi erőket vagy nem tehetik ki

[29] Lesser [2011]
[30] Tocci [2011] 3. old.
[31] Tocci [2011] 3. old.

veszélynek a polgári lakosságot.[32] Erdoğan és Sarkozy személyes ellentéte közismert, de ezenfelül a török-francia szembenállást erősítik az észak-afrikai gazdasági érdekek és Törökország EU-csatlakozásának francia ellenzése. Sarkozy Törökországot bíráló hangneméhez hozzájárul a francia elnökválasztási kampány lendülete is.

Erdoğan egy hárompontos javaslattal állt elő Líbia számára: humanitárius folyosó létesítése, hogy a segítség bejuthasson, tűzszünet a kaddáfista fegyveres erők által körülvett városokban és tárgyalások, amelyek elvezetnek valamiféle demokratikus átalakuláshoz. A török miniszterelnök azzal a gondolattal is megbarátkozott tehát, hogy Kaddáfinak távoznia kell a hatalomból, hiszen számos alkalommal folytatott tárgyalásokat a líbiai vezetővel teljesen hiába.[33]

A harcok nagyon elhúzódtak a kaddáfista erők és a felkelők között, de 2011. október 23-án Líbia felszabadult, s Kaddáfi halála egy történelmi fordulópontot jelentett a líbiai nép számára. Törökország támogatja a líbiai Átmeneti Nemzeti Tanácsot, amelyet a líbiaiak egyedüli törvényes képviselőjeként fogadott el korábban, s amelynek a fő feladata a demokratizálódási folyamat előmozdítása a 2011 augusztusában közzétett roadmap alapján. 2012 márciusában a kőolajban gazdag Kelet-Líbia félautonóm státuszt nyilvánított ki Bengáziban, annak ellenére, hogy az Átmeneti Nemzeti Tanács és az ideiglenes kormány többször kinyilvánította ellenérzését és aggodalmát ezzel kapcsolatban.[34]

Az egyelőre rendkívül instabil Líbia talpra állásához hozzájárulhat az a számára nagyon kedvező döntés, hogy Törökország – az amerikai elvárásoknak megfelelően – Irán helyett Líbiából tervez kőolajat importálni a Tüpraş török nagyvállalaton keresztül, fellendítve így a török-líbiai kereskedelmi kapcsolatokat. 2012-ben egy millió tonna kőolajat szándékozik venni Líbiától. A Tüpraş bejelentette, hogy ezáltal 20%-kal csökkenti az Iránból importált kőolaj mennyiségét.[35]

Szíriában - a török Líbia-politikához hasonlóan - a török diplomácia mindent megtett, hogy rábírja Asszád szíriai elnököt a reformintézkedések meghozatalára, de amint az erőszak tovább eszkalálódott, Törökország meghátrált, s változtatott politikáján.[36] Amint a tüntetések elkezdődtek Szíriában is, Törökország fontos szerepet játszott két szinten is: humanitárius segítséget nyújtott a szíriai menekülteknek, akik a dél-törökországi területekre menekültek a tüntetésekkel szembeni erőszakos fellépés miatt és minden diplomáciai csatornát és politikai eszközt felhasznált, hogy békés megoldást találjon a szíriai politikai válság rendezésére. Ha egyáltalán létezett olyan NATO-tagállam, amelynek volt valamennyi befolyása Szíriára, az egyedül Törökország lehetett. Ankara mindent megtett, hogy a szíriai rezsimet a valódi reformok, a megbékélés és a párbeszéd irányába terelje. Miközben tárgyalt a szíriai kormányzattal, megnyitotta a kommunikációs csatornákat az ellenzéki erők felé is. A török városok a szíriai ellenzék találkozóinak színhelyeivé váltak politikai ideológiáktól függetlenül.

[32] Head [2011], BBC
[33] Barkey [2011]
[34] Hürriyet, 2012. március 6.
[35] Hürriyet, 2012. március 31.
[36] Tocci [2011] 3. old.

Asszád elnök hajthatatlannak bizonyult, elutasította a feszültség csökkentését és az égetően szükséges reformokat, s a brutális fellépést se hagyta abba. A török vezetők végül csatlakoztak a nemzetközi konszenzushoz Szíriával kapcsolatban, sőt a többiekhez képest is élesebben és határozottabban ítélték el a szíriai rezsimet.[37]

Miközben már körülbelül 7500 szíriai menekült érkezett Törökország Hatay tartományába a hazájukban eluralkodott erőszak miatt, Törökország szankciókat vezetett be az Asszád-rezsimmel szemben és októberben katonai gyakorlatot tartott a szíriai határ közelében. A nemzetközi közösség súlyos megosztottsága, Kína és Oroszország ellenzése miatt nem sikerült elfogadni az Asszád-rezsim elítélését az ENSZ-ben, így a szíriai helyzet tovább fokozódik. Az Arab Liga novemberben béketervet készített a szíriai vérontás lezárására, valamint az ellenzék és a szíriai vezetés közötti párbeszéd elindítására, amelyet ugyan elfogadott a szíriai vezetés, de az erőszak mégsem maradt abba.

A török elnök, Abdullah Gül figyelmeztette Szíriát, hogy semmi esetre se nyújtson menedéket és ne támogassa a PKK kurd terrorszervezetet.[38] A török biztonsági aggodalmak teljesen megalapozottak, hiszen Szíria az 1990-es években kihasználta a PKK-kártyát Törökország ellen, s a PKK és vezetője, Öcalan Szíriában települt le. 2011 utolsó hónapjaiban egyre véresebb merényleteket követett el a PKK Törökországban, ami ilyen feltételezésekre adott okot. A legjobb barátból ismét ellenséggé vált Szíria politikai vezetése a végsőkig kitart, nem mond le és előfordulhat, hogy ismét a PKK támogatásához nyúl a török kormány Szíria-ellenes „diplomáciai hadjárata" leállítására. Törökország ebben az esetben katonai választ adna a kérdésre.

Úgy tűnik, hogy Szíria Törökország destabilizálására törekszik, s nagyobb szabadságot ad 1,9 milliós kurd népességének, hogy fenyegetést jelentsen Törökország számára a PKK elleni török küzdelemben. Szíria megengedte a PKK-hoz közel álló Demokratikus Unió Párt (PYD) vezetőjének, a kurd Muhammad Szálih Muszlimnak a Szíriába való visszatérését, ami jelzés Törökországnak. A PYD állítólag Észak-Szíriában választásokat kíván tartani.[39] 2012. március végén a török kormányt a hírszerzés arról tájékoztatta, hogy Ankara politikai nyomásának megtorlásaként a szíriai vezetés ismét támogatja a PKK terrorszervezetet, amelynek tagjai szabadon mozoghatnak Szíria területén, fegyverhez juthatnak, és propaganda tevékenységet fejthetnek ki Törökország ellen, valamint a PYD újra szoros kapcsolatba került a PKK-val. Ezeket a híreket megerősítette az iraki kurdisztáni vezetés is.[40] A PYD-PKK problémakörével bővülő szíriai válság lezárása egyre sürgetőbbé válik a török biztonságpolitikai vezetés számára.

2011 novemberében támadás érte Törökország damaszkuszi nagykövetségét, aleppói konzulátusát és latakiai tiszteletbeli konzulátusát órákkal azután, hogy az Arab Liga felfüggesztette Szíria tagságát. A török nagykövet a történtek ellenére Damaszkuszban

[37] Heydarian [2011]
[38] Hürriyet, 2011. november 8.
[39] Hürriyet, 2011. november 9
[40] Demirtaş [2012a]

maradt. Walid Muallem szíriai külügyminiszter bocsánatot kért a szíriai tüntetők több ország nagykövetségét érintő támadásaiért.[41]

Törökország szoros együttműködést alakított ki a szíriai kérdésben meghatározó nemzetközi szereplőkkel köztük az Arab Ligával. Az illegalitásban élő szíriai Muszlim Testvériség vezetője úgy nyilatkozott, hogy a szíriaiak inkább elfogadnák Törökország szíriai intervencióját, mint a nyugati hatalmakét, hogy megvédje őket Bassár el-Asszád fegyveres erőitől.[42] A probléma csak az, hogy a nyugati hatalmakhoz hasonlóan Törökország is vonakodik a szíriai beavatkozástól, s addig bizakodik és kivár, amíg a bukásra ítélt Asszád-rezsim végre megbukik. A török kormány mindeközben egyre élesebben ítéli el az Asszád-rendszert, Bassár el-Asszádot a történelem legkegyetlenebb diktátoraihoz hasonlítja. A török külpolitika teljes mellszélességgel átállt a szíriai nép oldalára, s ez a pozíció nagyon előnyös lesz számára Asszád elnök bukása után. Erre enged következtetni a szíriai Muszlim Testvériség vezetőjének nyilatkozata is. A Szíria jövőjét tekintve nagyon megosztott szíriai ellenzék Törökországban és Franciaországban települt le.

Mivel a szíriai válság nagyon elhúzódik, Törökországnak amint csak lehet, fel kell készülnie a hosszabb távú veszélyekre. Törökország közel-keleti országokkal való kereskedelmében Szíria tranzitország; ha a szíriai helyzet tovább romlik, Törökország regionális kereskedelmének el kell kerülnie Szíriát Irak felé. A török kormány véget vetett a közös szíriai-török olajkutatásoknak és azzal fenyegetőzött, hogy az áramellátást is leállítja. Törökország – az Arab Liga szankciós politikáját követve – pénzügyi szankciókat hozott Szíria ellen, valamint nem engedi a fegyverek bejutását Damaszkuszba és felfüggesztette az együttműködési megállapodását Szíriával.[43] 2012 februárjában a kínai és orosz Biztonsági Tanácsbeli vétó megakasztotta azt a nyugati kezdeményezést, amely elítélte volna az Asszád-rezsimet. Törökország két feltétel esetén tartja lehetségesnek a katonai megoldást: az ENSZ BT döntése esetén humanitárius célból és erőteljes, Törökországba irányuló menekülthullám esetén.[44]Mivel az emberi jogok nagyon durva és széleskörű megsértésével állunk szemben Szíriában, a török és a francia kormány, valamint az Arab Liga olyan akcióterven dolgozott, amely többek között humanitárius segélyfolyosó létrehozását tartalmazza.[45]

Miközben a török kormány álláspontja egyre inkább eltolódik az intervencionista irányba, s nem zárnak ki egyetlen megoldási lehetőséget sem, a török kemalista ellenzék pártja, a CHP rendkívül konzervatívan közelít a szíriai válsághoz. Kemal Kılıçdaroğlu, a párt elnöke ellenzi a szíriai beavatkozást, szerinte az Törökországban is zavargásokhoz vezethet, s az arab tavasznak, a diktátorok megbuktatásával nem sikerült demokráciát hoznia a térség országaiba. A CHP vezetője úgy véli, hogy a Szíria barátai által szervezett tuniszi találkozó nem nyújt megoldást, hanem Isztambulban kellene egy asztalhoz ültetni a szíriai ellenzéket és Asszád képviselőit, valamint

[41] Hürriyet, 2011. november 13. és 14.
[42] Hürriyet, 2011. november 17.
[43] Hürriyet, 2011. november 29. és 30.
[44] Hürriyet, 2012. február 5.
[45] Hürriyet, 2012. február 16.

Oroszországot és Kínát.[46] A török külügyminiszter, Davutoğlu úgy nyilatkozott március 3-án, hogy a humanitárius segítség és az ENSZ megfigyelők beengedését megtagadó szíriai rezsim napi rendszerességgel követ el emberiesség elleni bűncselekményeket, az ENSZ-nek cselekednie kell ennek megakadályozására, ami magában foglalhatja a szíriai ellenzék felfegyverzését is. A török külpolitikai vezetés szerint a legkeményebb választ kell adni a szíriai rezsimnek; a nemzetközi konszenzus hiánya miatt a szíriai rezsim felbátorítva érzi magát, hogy folytassa az agressziót. Davutoğlu a szíriai eseményeket az 1990-es délszláv háború borzalmaihoz hasonlította. Abdullah Gül török elnök is nyilatkozott március elején Szíria ügyében, szerinte a jemeni modellt kellene alkalmazni Szíriában is, Bassár al-Asszád szíriai elnököt úgy lehetne lemondatni, hogy védelmi garanciákat kap, de komoly problémát fog okozni a szíriai ellenzék megosztottsága és szektariánus konfliktusok is előtörhetnek. Gül meggyőzné Iránt, Asszád közeli szövetségesét, hogy fogadja el az elkerülhetetlent, és támogassa az Asszád elleni diplomáciai akciót, a nemzetközi közösségnek pedig Kínát és Oroszországot kell meggyőznie ugyanerről.[47]

A szíriai válság eszkalálódása miatt Törökország úgy döntött, hogy felfüggeszti konzuli tevékenységét Damaszkuszban, és arra kérte a Szíriában tartózkodó török állampolgárokat, hogy térjenek haza.[48] 2012. március végén Törökországot nem hívták meg az Arab Liga bagdadi csúcstalálkozójára, annak ellenére, hogy Davutoğlu török külügyminiszter folyamatosan együtt dolgozott a szíriai helyzet megoldásán Nabil al-Arabival, az Arab Liga főtitkárával, valamint Törökország megfigyelő státusszal rendelkezik a szervezetben és szinte minden Arab Liga csúcstalálkozóra meghívást kapott. Törökországot három okból is távol tarthatták a konferenciától. Először is az iraki miniszterelnök Núri al-Máliki ellenezte a török részvételt, mert Törökország Irakban befolyásának növelésére törekszik. Másodszor az Arab Liga el kívánja határolni magát a nyugati hatalmak és Törökország politikájától, mely Asszád szíriai elnök megbuktatását tűzte ki céljául, s az arab államok egyre gyanakvóbbak a korábbi tuniszi Szíria barátai találkozó résztvevőinek valódi céljait illetően. Így harmadszor elmondható, hogy aggódnak az országaikban rohamosan növekvő török befolyás miatt.[49]

Nagyon jelentős mérföldkő mind a szíriai válság, mind a török közel-keleti diplomácia történetében, hogy Isztambulban rendezték meg a Szíria barátai országcsoport második konferenciáját 82 ország képviselőjének jelenlétében 2012. április 1-jén. A találkozó legfőbb eredménye, hogy a résztvevők elfogadták az ellenzéki Szíriai Nemzeti Tanácsot a szíriaiak legitim képviselőjének, bár nem *kizárólagos* képviselőjének, amint azt például Törökország és Franciaország szerette volna. Az óvatosabb megfogalmazás révén nem kell megszakítani a diplomáciai kapcsolatokat az Asszád-rezsimmel. Támogatásukról biztosították az ENSZ és az Arab Liga közös különmegbízottjának, Kofi Annannak hatpontos béketervét. A kommünikében leszögezik, hogy a szíriai rezsimet a tettei és nem az ígéretei alapján fogják megítélni, mivel számos alkalommal nem

[46] Hayatsever [2012]
[47] Hürriyet, 2012. március 3.
[48] Küçükkoşum, 2012
[49] Demirtaş [2012b]

tartotta már be az ígéretét. Ha a vérontás az április 10-i határidő után is folytatódik Szíriában, akkor Annan különmegbízottnak további lépéseket kell tennie: az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé is vissza lehetne vinni az ügyet. Újonnan létrehozták a Szankciók Munkacsoportot (Sanctions Working Group), mely hamarosan Párizsban fog ülésezni, és új szankciókat fog életbe léptetni a brutális szíriai rezsimmel szemben. Az Arab Liga főtitkára arra kérte a Szíria barátai csoportot, hogy forduljanak ismét a Biztonsági Tanácshoz, fogadjanak el egy tűzszüneti határozatot az ENSZ Alapokmány 7. fejezete alapján és oldják meg a tűzszünet betartatásának kérdését, ha az Annan-béketerv kudarcba fullad. A kommüniké elismerését fejezi ki a szír ellenzék 2012. március 26-27-i isztambuli találkozóján elfogadott „új Szíriáról" szóló Nemzeti Megállapodása (National Covenant) iránt, mely szabad és demokratikus országot képzel el. A konferencia résztvevői fontosnak tartották a súlyos emberi jogi jogsértések dokumentálását, hogy később felelősségre vonás is történhessen. Szíria barátai továbbra sem tudtak megegyezni a rendkívül kényes kérdésekben: a katonai beavatkozásban, a humanitárius folyosóban és a szíriai lázadók felfegyverzésében, melyek a következő, franciaországi Szíria barátai találkozó fő kérdései lesznek. A szíriai válság gazdasági következményeinek enyhítésére létrehoztak egy munkacsoportot Szíria gazdasági újjáépítéséért és fejlesztéséért, és segítséget nyújtanak a Szíriával határos államoknak, melyekre nagyon negatív hatással van a szíriai válság. Törökország kiemelendő a szomszédos államok közül, hiszen területén kb. 20 000-re tehető a szíriai menekültek száma, ami kb. 100 millió dolláros kiadással járt az utóbbi kilenc hónapban Törökország számára.[50]

Erdoğan török miniszterelnök úgy nyilatkozott az isztambuli konferencián, hogy ha az ENSZ Biztonsági Tanácsa nem vállal felelősséget, akkor a nemzetközi közösségnek nem lesz más választása, minthogy elismerje a szíriaiak önvédelemhez való jogát. Véleménye szerint Asszád elnök csak időt próbált nyerni az Annan-béketerv elfogadásával.[51] Erdoğan morális intervenciót sürgetett Szíriában a fokozódó vérontás megszüntetésére, és óva intett, hogy még egyszer a líbiai hibába essen a nemzetközi közösség, ahol az olajérdekek számítottak leginkább.[52]

Ankara számára szinte létfontosságú biztonságpolitikai és gazdasági érdek, hogy a szíriai helyzet úgy rendeződjön, hogy az Asszád-rezsim megbukik, így talán Törökország a legérdekeltebb a szíriai megoldásban. A török kormány Asszád-ellenes retorikája napról napra élesedik, szóban egyre inkább pártolja a beavatkozást humanitárius szempontoktól vezérelve, de mégse avatkozik be. Ennek az okát abban kereshetjük, hogy nem akarja elveszíteni formálódó regionális pozícióit és kiemelkedő népszerűségét, nem akar a megszálló szerepében mutatkozni Szíriában. Ankarának egyre kínosabban kell ügyelnie arra, hogy ne a neo-ottomán hegemónt lássák benne az arab országok, hanem a testvéri, muszlim országot, amelynek politikai és gazdasági berendezkedése követendő példa. A török külpolitika hagyományosan nem szeret beavatkozni más országok belügyeibe, és általában rezsimváltás érdekében végképp nem avatkozik be, amely attitűdöt nem olyan könnyű megváltoztatni. Tehát a török

[50] Yezdani-Küçükkoşum [2012]
[51] Hürriyet, 2012. április 1.
[52] Haaretz, 2012. április 1.

kormány retorikailag teljes mértékben támogatja a szíriai ellenzéket, de a gyakorlatban nem tervez katonai beavatkozást, segítségnyújtást. Az Egyesült Államok is tartózkodik a szíriai intervenciótól, mert fél annak számos negatív következményétől: a potenciálisan kialakuló polgárháborútól, vagy, hogy iszlamisták kezébe kerülhetnek a fegyverek. Az esetleges külföldi beavatkozásnak nagy ára lenne Törökország számára, így ódzkodik tőle: ha részt is vesz majd egy nemzetközi koalícióban a szíriai ellenzék oldalán, akkor csak „mellékszereplőként", s nem vállalja a vezető szerepet a katonai akciókban. A török kormánynak mindeközben szem előtt kell tartania, hogy ha katonailag beavatkozna Szíriában, a PKK minden bizonnyal elkezdené támadni a török területeket, és menekültek tízezrei érkeznének Törökországba. Törökország számára a legelőnyösebb politikai végkifejlet az AKP vezette Törökországhoz hasonló pluralista demokrácia kialakulása lenne Szíriában, amely megoldást jelentene a felmerülő szektariánus konfliktusokra, és ösztönözné a szabad kereskedelmet: jelenleg ez a legvalószínűtlenebb forgatókönyv.

Felmerül a kérdés, hogy miért különbözött Törökország reakciója ilyen nagymértékben az arab tavasz eseményeit illetően az egyes országokkal kapcsolatban? Törökország miért támogatja a demokráciát Egyiptomban és Tunéziában a felkelések kezdetétől, míg Líbiában és Szíriában sokáig kitartott az autokratikus politikai vezetés mellett? Ez a kettős mérce, következetlenség jelentős taktikai hiba volt, amelyet azóta próbál kijavítani a török külpolitikai vezetés.

Egyiptom esetében a török-egyiptomi stratégiai rivalizálás és a jelentős mértékű török befektetések hiánya arra ösztönözte Törökországot, hogy hezitálás nélkül támogassa a Tahrir forradalmat. Ezzel ellentétben Líbiában 15 milliárd dollár értékű török befektetés volt és 25 ezer török állampolgárt kellett hazaszállítani Líbiából, így az Erdoğan-kormány nagy óvatossággal kezelte a líbiai kérdést. Szíriában a török külpolitikai vezetés eleinte a status-quo pártjára állt, s kivárt, hiszen az instabilitás a 877 kilométer hosszú török-szíriai határon és a szektariánus konfliktusok megalapozott aggodalmat keltettek a török félben.[53] A gazdasági és biztonsági érdekek elsőbbséget élveztek a normatív megfontolásokkal szemben Líbia és Szíria esetében.

A líbiai építőipari török érdekeken túlmenően Törökország aggódott, hogy a NATO-beavatkozást negatívan fogják felfogni a muszlim országokban az iraki háborúhoz hasonlóan. Emellett a francia-török feszültség és Párizs elsődleges szerepe a Líbiai Átmeneti Nemzeti Tanács támogatásában eleinte lebeszélte Törökországot a líbiai forradalom nyílt támogatásáról.

Törökország szoros kapcsolatot alakított ki Kaddáfi Líbiájával, több száz török vállalat nyert el infrastrukturális projekteket. Emellett vízummentességi megállapodás is fennállt Líbia és Törökország között.[54] A korábbi virágzó török-líbiai kapcsolatra való tekintettel Törökország vezető szerepet kíván vállalni Líbia újjáépítésében, gazdasági fellendítésében. A versenyképes török vállalatok számára nagy lehetőség a közel-keleti piacokra való behatolás.

[53] Tocci [2011] 3. old.
[54] Waldman [2011]

A szíriai események okozták a legkomolyabb fejtörést a török kormány számára, hiszen az arab tavasz előtt még Szíria volt a zéró probléma politika legszebb példája. A legfőbb ellenségből legjobb szomszéddá vált baráti Szíriával számos bilaterális megállapodást kötött a török kormány, köztük volt a vízummentességi megállapodás és a gazdasági kapcsolatok fellendítését célzó számos egyezmény. Törökország és Szíria Jordániával és Libanonnal együtt szabadkereskedelmi megállapodást kötött a regionális kereskedelem felvirágoztatására. Közös török-szíriai katonai gyakorlatokat is tartottak Izrael nem kis bosszúságára. Törökország kapcsolata Szíriával nagyon mély és kölcsönös bizalmon alapuló viszonynak tűnt, hiszen 2008-ban Törökország még közvetítő szerepet is vállalt Izrael és Szíria között. Ez alapján a török kormány joggal gondolta, hogy van ráhatása a szíriai kormányzatra.

Törökországnak jelentős érdekeltsége volt a status quo fennmaradásában Szíriában, beleértve az ugrásszerűen növekvő kereskedelmi kapcsolatokat, a bilaterális együttműködést a PKK fenyegetésének feltartóztatására és a határellenőrzést. Ankarának arra is kell gondolnia, hogy a szomszédos országban elszaporodott tüntetések a gyors kommunikáció és a technológiai fejlődés miatt hamar átterjedhetnek az országhatárokon túlra, s a potenciális demonstratív hatás érezhető lehet a törökországi kurdok esetében is.[55] A török külpolitika nem titkoltan tart attól, hogy a PKK ismét megtelepedhet Szíriában, s a szíriai kormányzat támogatását élvezheti. Ez különösen a mostanában egyre gyakrabban előforduló PKK támadások tükrében rémisztő jövőkép a török kormány és lakosság számára.

Törökország kezdeti óvatos válaszának revidiálására kényszerült Asszád elnök egyre brutálisabb, elnyomóbb fellépése következtében, s leginkább akkor, amikor szíriaiak ezrei menekültek át a török-szíriai határon menedéket keresve Törökország területén. A török kormányzat túlbecsülte diplomáciai befolyását Asszád elnöknél, s a brutalitás rendkívüli fokozódásáig hitt abban, hogy meg tudja győzni a szíriai elnököt, Erdoğan személyes jó barátját a valódi reformok szükségességéről. Nagy csalódást jelentett Ankara számára, hogy a valóságban befolyása csekély volt Asszád elnök döntéseire.

Törökország Szíria-politikájának revíziója után a szíriai ellenzék számos találkozójának otthonául szolgált. Erdoğan miniszterelnök és Gül elnök is azt nyilatkozta, hogy elvesztette bizalmát a szíriai rezsimben. A török vezetők végül elismerték az addigra már kétségtelen tényt, hogy Törökország a jövőben elveszti soft powerjét a térségben, ha továbbra is a diktatórikus rezsimek oldalán áll. A zéró probléma politika átértékelését sürgették a szakértők. Erdoğan 2011. júniusi választási győzelme kapcsán tartott beszédében bejelentette, hogy nagyobb hangsúlyt fognak helyezni a demokratikus mozgalmak támogatására, amelyet a szakértők úgy értékeltek, hogy Törökország regionális stratégiájában elmozdulás történt.[56]

Az elhúzódó szíriai zavargások miatt egyre nagyobb a bizonytalanság és az instabilitás a térségben, Asszád elnök pedig kitart hatalma mellett. A felkelések félkészek maradhatnak, vagy erőszakosan elfojtják őket. Törökország egy sor kihívással kell, hogy szembenézzen a kontrollálhatatlan migrációtól a határokon átnyúló terrorizmusig. A

[55] Lesser [2011]
[56] Soler i Lecha [2011] 30. old.

stratégiai környezet jelentős megromlása Törökország határain további nehézséget jelenthet Törökország számára az amúgy is problémákkal teli Európai Uniós csatlakozása kérdésében, mivel növekedhetnek az európai félelmek, hogy a tagjelölt Törökország EU-ba való felvételével az Európai Unió szerez magának egy bizonytalan, veszélyes szomszédságot.[57]

Törökország külpolitikai vezetése az arab tavasz eseményeinek előrehaladtával egyre inkább felismerte, hogy a zéró probléma politika révén kialakult erős török regionális szerepet kizárólag úgy őrizheti meg, ha a folyamatok élére áll: azaz az óvatos, kiváró és passzív külpolitikai magatartás helyett inkább a demokratikus változásokat ösztönözni kívánó, aktív, kezdeményező külpolitikát folytat. Ez a korábbi külpolitikai kultúrával való teljes szakítás, hiszen a török külpolitika Atatürk ideje óta a belügyekbe való be nem avatkozás elvét részesítette előnyben a demokratikus normák terjesztése helyett, ami külpolitikai tartózkodást jelentett. A kemálista külpolitikai paradigmával szakító AKP-kormányzat 2002-es hatalomra jutása óta egyre előkelőbb helyet biztosított a Közel-Kelet politikának, a szomszédos országokkal való kapcsolatok szorosabbra fűzésének a zéró probléma politika jegyében. A kemálista török külpolitika számára „elfeledett" Közel-Kelet térségével való kapcsolat többé nem a nyugati, európai identitás gátjaként jelenik meg, hanem Törökország multiregionális identitásának fontos elemeként. Az új török külpolitika látványosan nagy aktivitást mutat a Közel-Keleten építve a közös történelmi, kulturális és vallási gyökerekre, amelyek segítik a kölcsönös megértés és együttműködés légkörének a kialakulását. Az arab Közel-Kelet ébredése egyedülálló alkalom Törökország számára, hogy regionális középhatalmi szerepében exportálhassa saját politikai, társadalmi, gazdasági berendezkedését és kultúráját a demokratizálódás és a piacgazdaság kiépítése előtt álló arab országokba. Az úgynevezett török modell terjesztése az arab tavasz országaiban a legvitatottabb témakörré vált az utóbbi hónapokban. Törökország ily módon megőrizheti, és soha nem látott mértékben fokozhatja regionális szerepét és befolyását a Közel-Kelet átalakulás alatt álló arab országaiban megerősítve pozícióját az új, formálódó rendszerekben. A török kormány az arab tavasz legnagyobb támogatójaként lép fel, s ebben a népszerű szerepben óriási mértékű soft powerre tesz szert. A török minták terjesztése a Közel-Kelet és Észak-Afrika térségében annak a jele, hogy Törökország képes a saját javára fordítani az eseményeket, s megmutatni, hogy a legnagyobb nyertese az arab ébredésnek a sikeresen átalakuló arab országok mellett nem Irán és nem is az Egyesült Államok, hanem a modern Török Köztársaság.

Törökországnak van egy víziója az AKP 2002-es hatalomra jutása óta, hogy milyennek kellene lennie a Közel-Kelet régiójának: a stabilitás, a prosperitás, a gazdasági együttműködés térségének kellene kialakulnia. Ezen hosszú távú célok érdekében alakította ki Davutoğlu török külügyminiszter a zéró probléma politikát a szomszédos államokkal, mely a problémák megoldása, a konfliktusok mérséklése révén széleskörű és szoros kapcsolatot kívánt kiépíteni a környező országokkal. A fő cél az együttműködés a múlt konfliktusai helyett, s az interdependencia kialakulása révén létrejönne a Törökország által annyira vágyott stabilitás és prosperitás a régióban, amikor a török érdekek jól érvényesíthetők lennének.

[57] Lesser [2011] 3. old.

Természetesen minden ország békés és prosperáló térségben szeretne élni, így a kritikusok szerint a zéró probléma politika utópikus, teljességgel megvalósíthatatlan az oly sok konfliktussal terhelt Közel-Keleten. Ennek ellenére a dolgozat szerzője szerint az arab tavasz egy különleges lehetőség a régió sorsának jobbra fordítására, s a török kormány pozitív töltetű víziójának valamilyen mértékű megvalósítására.

Erdoğan török miniszterelnök 2011 szeptemberében történelmi jelentőségű körutat tett az arab tavasz három legjelentősebb helyszínére, Egyiptomba, Líbiába és Tunéziába, ami alátámasztotta a török külpolitikai aktivizmus jelentős növekedését a régióban. A török kormányfő az alábbi szavakat intézte a kairói Operaház közönsége felé: *„A Tahrir térről terjedő szabadság üzenete a reménység fénye mindenki számára, akit elnyomnak Tripoliban, Damaszkuszban és Szanaa-ban. (…) A kormányoknak az emberek akaratából kell kapniuk a legitimitásukat. Ez a török politika lényege a régióban. (…) Izraelnek tiszteletben kell tartania az emberi jogokat és normál országként kell cselekednie és akkor kiszabadul az elszigeteltségből.”*[58]

Erdoğant hősként fogadták mindhárom arab országban, ahol a török miniszterelnök harmadik egymás utáni kormányzati ciklusát töltő pártjára, a mérsékelt iszlamista, konzervatív AKP-re példaképként tekintenek. A török miniszterelnök hihetetlen népszerűségre tett szert az arab államokban, képes volt arra, hogy betöltse a közel-keleti arab országokban lévő vákuumot, hiszen a népszerű politikai vezetők „hiánycikknek” számítanak a térségben.

A török miniszterelnök egyiptomi látogatása során találkozott az egyiptomi miniszterelnökkel, Essam Sharaffal, s a Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsának vezetőjével Mohamad Hussein Tantawival is. Fény derült arra, hogy milyen óriási a szakadék az egyiptomi közvélemény elképzelései és az ország jelenlegi katonai vezetői szándékai között. Erdoğan demokratikusan megválasztott vezetőként és a palesztin ügy egyik leghitelesebb képviselőjeként nagy hatást tudott gyakorolni az egyiptomiakra, s egyben a palesztin államiság mellett is kampányolt, Izrael politikáját bátran kritizálva. Törökország szorosabbra fűzné a gazdasági és katonai kapcsolatokat az új egyiptomi vezetéssel. Emellett a legfontosabb regionális hatalom szerepében mutatkozott az arab tavasz országaiban, így az arab közvélemény egy részében joggal felmerültek ellenérzések a túlzott török befolyással, már-már nagy testvéri hozzáállással kapcsolatban. A török modell nem teljes egészében vonzó az egyiptomi Muszlim Testvériség számára, amely rossz néven vette és elutasította azt, hogy Erdoğan a szekularizmust hangsúlyozta Kairóban.

Törökországnak vigyáznia kell arra, hogy ne kövesse el újra ugyanazt a hibát az arab Közel-Kelettel kapcsolatban, amit a Szovjetunió felbomlása után az 1990-es években már egyszer elkövetett. Akkor a közép-ázsiai, poszt-szovjet, török köztársaságok felé magát követendő modellként próbálta beállítani Törökország, de a török nagy testvérből nem kértek olyan mértékben a függetlenségüket éppen megszerző közép-ázsiai országok. Ezenfelül, ha Törökország külpolitikai aktivizmusának nagyobbik része hosszabb távon csak a szomszédos Közel-Keletre fókuszál, akkor azzal a török kormány megerősíti azt a Nyugaton széles körben elterjedt nézetet, hogy Törökország elfordult

[58] Yilmaz-Ustun [2011], a dolgozat szerzőjének fordítása

a Nyugattól. Így megszilárdítja a törökök muszlim identitását, ami további nehézséget jelenthet az EU csatlakozási tárgyalásokon. Tehát Törökországnak kínosan kell ügyelnie arra, hogy ne legyen túl „rámenős" az átalakulás alatt álló arab országokban a török modell terjesztését illetően, mert az visszaüthet.

Törökország erősebb kapcsolatot kíván kialakítani az arab tavasz országaival, mint korábban, s ennek a kezdőlépése volt a nemzetközi médiában kiemelten kezelt arab tavasz országokba tett körútja. Az arab országokba tett látogatások az Izraellel való kapcsolatok mélypontra kerülése közepette zajlottak le, s a török kormány továbbra sem enged követeléseiből, melyek a bilaterális kapcsolat normalizálásának előfeltételei. Felmerült annak a lehetősége is, hogy Izrael további provokálásaként Erdoğan miniszterelnök Egyiptomból a Gázai-övezetbe is ellátogasson a körút során, de végül ez elmaradt. Ha megvalósult volna az egyértelműen provokatív kezdeményezés, biztos kellemetlen diplomáciai következményekkel járt volna az egyiptomi politikai vezetés számára; a török-izraeli kapcsolatokat már érdemben nem ronthatta volna tovább.

A török miniszterelnök Tunéziában folytatta a körútját, s tárgyalásokat folytatott a tunéziai miniszterelnökkel, Beci Caid Essebsivel. A török kormány az elsők között biztosította támogatásáról a tunéziai forradalmat, s üdvözölte Ben Ali elnök távozását 2011. január 14-én. Erdoğan találkozott az Ennahda mérsékelt iszlamista párt vezetőjével Rached Ghannouchival is, az Ennahda azóta megnyerte a tunéziai választásokat. Ghannouchi példaképének tekinti Erdoğan pártját, az AKP-t, melynek mérsékelt iszlamizmusából sokat merített.

Erdoğan körútjának végső állomása Líbia volt, ahol találkozott az Átmeneti Nemzeti Tanács vezetőjével, Mustafa Abdul Jalillal. Törökország csak 2011 júliusában ismerte el az Átmeneti Nemzeti Tanácsot Líbia legitim kormányának.

Az arab tavasz országaiba tett körút nemcsak Erdoğan török miniszterelnök népszerűségét fokozta a régióban, hanem azoknak a politikai vezetőknek a népszerűségét is hazájukban, akikkel találkozott, és segített politikai legitimációjuk megerősítésében, a velük kapcsolatos félelmek eloszlatásában. Különösen igaz mindez a tunéziai Ennahda vezetőjével, Rached Ghannouchival való találkozóra: az a tény, hogy a demokratikus, mérsékelt iszlamista, konzervatív és rendkívül népszerű Erdoğan miniszterelnök mellett jelenhetett meg Ghannouchi, elfogadottabbá tette a tunéziai politikust, s hozzájárult a kételyek és aggodalmak eloszlatásához, azzal kapcsolatban, hogy mi történne Tunéziában, ha az Ennahda kormányozna.

Erdoğan török miniszterelnök országát modellként ajánlotta körútja minden egyes állomásán, s így a hivatalos török külpolitika részévé vált a demokrácia terjesztése, a török modell exportálása. A török kormányfő hasznát vette „rocksztárhoz illő" népszerűségének és muszlim identitásának olyan tekintetben is, hogy könnyebben tud hatást gyakorolni az arab országokra, mint az Egyesült Államok vagy az Európai Unió, melyek korábban biztosították az autokratikus rendszerek fennmaradását az arab Közel-Keleten, s amelyek esetében a kulturális távolság jóval nagyobb. Erdoğan a szekuláris demokráciát próbálta népszerűsíteni az arab országokban, amelynek nem volt egyöntetű sikere. Az AKP az élő példája annak, hogy szekuláris berendezkedés

esetén is kormányra kerülhet egy olyan párt, mely az iszlám vallás és a demokrácia összeegyeztethetőségében hisz, és meg kívánja őrizni az ország hagyományos vallási és kulturális értékeit a modernizáció közepette is.

Érdemes megvizsgálni azt is, hogy miként hatott az arab tavasz Törökországra. Mindenekelőtt, Törökország kapcsolatai az arab tavaszban érintett országokkal hatalmas mértékben növekedtek 2011-ben. A 2000-es évek előtt a Közel-Kelet nem szerepelt a napirenden Törökországban, az arab tavasz hatására pedig már majdnem hazai, belpolitikai kérdésként tekintenek az arab országokban lezajló történésekre. A török média, kormányzati intézmények, NGO-k és egyetemek egyre nagyobb érdeklődést mutatnak az arab nyelvűség iránt. Erdoğan miniszterelnök és Davutoğlu külügyminiszter a líbiaiakhoz és az egyiptomiakhoz arab nyelven szólt. Törökország bürokráciája átalakulóban van, hiszen egyre nagyobb az igény az arabul beszélő munkaerőre, s irodák, képviseletek nyitására az arab országokban, ahova rendszeres látogatásokat tehetnek. A török médiának hagyományosan kapacitáshiánya van az arab országokban, amit az arab tavasz idején igyekezett mihamarabb orvosolni. A török állami televízió elindította arab nyelvű adását is, s az al-Jazeera, amely jelentős szerepet játszott az arab tavaszban, törökül is elkezdi a közvetítést 2012-ben. A neves Törökországról szóló folyóirat, az Insight Turkey is megjelenik arab nyelven is. Egyre nagyobb a kereslet arab szakértőkre, tudósokra és újságírókra Törökországban.[59]

Az arab tavasz hatására Törökország újra felfedezte az európai és transzatlanti kapcsolatainak fontosságát. Összehangolta politikáját az Egyesült Államokkal és Európával Szíria kérdésében, ahol Törökországnak jelentős gazdasági érdekeltségei vannak, és minden bizonnyal nagyobb befolyása, mint transzatlanti partnereinek. Törökország végül együttműködik nyugati szövetségeseivel Líbia ügyében, beleértve a kapcsolatok felvételét az Átmeneti Nemzeti Tanáccsal. Ankara aktív szerepet vállal Egyiptomban is, különböző csoportokkal és intézményekkel veszi fel a kapcsolatot, hogy sokféle végkifejletre fel legyen készülve. Mégis Törökország szinte mindig ellenzi a katonai erő alkalmazását, ami megkülönbözteti többi NATO-szövetségesétől. Az EU-val a török csatlakozási tárgyalások továbbra sem haladnak előre a megoldatlan ciprusi kérdés miatt, így a török-EU viszony nem felhőtlen.[60] Összességében 2011-ben Törökország szerepvállalása felértékelődött a nyugati partnerek szemében.

[59] Özhan [2011]
[60] Alessandri [2011]

3. A török modell és az arab tavasz országai

3.1. Mi a török modell?

Az arab tavasz visszafordíthatatlan folyamatokat indított el az arab társadalmakban, és felcsillantotta a demokratizálódás és a piacgazdasági átalakulás reményét. 2011-ben eddig nem tapasztalt mértékben kialakult az igény egy modellre, egy követendő példára vagy inspirációs forrásra a közel-keleti országok számára. Különös érdeklődésre tart számot a török modell az arab országokban a kulturális és vallási hasonlóság és számos egyéb tényező miatt. A dolgozat ezen fejezete elemzi a török modell mibenlétét (fogalmi meghatározás) és az átalakulás alatt álló arab országokban való alkalmazhatóságát (operacionalizálás).

Huntington is hangsúlyozta a demonstratív hatás vagy hólabda effektus kiemelkedő fontosságát, ami annak az eszköze, hogy bemutassa, hogy megtörténhet-e és hogyan a demokratikus változás. A korábbi demokratikus átalakulások és tapasztalatok példaként szolgálnak az utánuk következőknek. Huntington szerint a legerőteljesebb demonstratív hatások a térségbeli változások. A spill-over hatás az arab tavasz esetében is megfigyelhető Tunézia, Egyiptom, Bahrein és Líbia esetében 2011 elején.[61] Huntington elméletét tovább folytatva az arab tavasz a demokratizálódási hullámok között a negyedik, s a Közel-Keleten a török modell, mint korábbi sikeres régióbeli demokratikus átalakulás követendő példa az arab országok számára.

A Közel-Kelet már nem lesz olyan, mint az arab tavasz előtt, nem fog visszatérni a status quo ante, a változások egy visszafordíthatatlan folyamatot indítottak el az arab világban. Rövidtávon az arab tavasz felfedte a török külpolitika ellentmondásait és korlátait, de közép- és hosszútávon a megváltozó Közel-Kelet fontos lehetőségeket rejt Törökország számára.[62] Ez a lehetőség legfőképpen a török modell érdemeinek a hangsúlyozása a török külpolitikai diskurzusban.

Törökországra számos és különböző szellemi háttérrel rendelkező jelentős politikus, író és más prominens személyiség modellként tekint. Közéjük tartozik a líbiai Átmeneti Nemzeti Tanács vezetője, Musztafa Abdul Jalil, aki Törökországot modellként nevezte

[61] Kirişci [2011] 35-36. old.
[62] Tocci [2011] 4. old.

meg Líbia és az arab tavasz más országai számára.[63] Mohamed Hussein Tantawi egyiptomi elnök és a Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsának elnöke szerint az egyiptomiakhoz a legközelebb álló tapasztalat a török modell, amelyből inspirációt kell merítenie Egyiptomnak. Az Ennahda tunéziai iszlamista mozgalom vezetője Rached al-Ghannouchi és a Muszlim Testvérek alapítójának, Haszan al-Bannának az unokája, az elismert gondolkodó Tarik Ramadan is támogatja a török modellt. Ghannouchi azt emelte ki, hogy a török modell a politikai pártok alapítása terén nagy szabadságot hordoz, a civil-katonai kapcsolatok jó irányba fejlődtek és a török modell a fejlődésre összpontosít. Ramadan szerint a Muszlim Testvériség fiatalabb tagjai csodálatra méltónak tartják a török példát, mivel az egy iszlám-orientációjú kormány kifejlődésének sikeres esete. Hillary Clinton amerikai külügyminiszter – megismételve a Bush-adminisztráció által sokat hangoztatott álláspontot – azt nyilatkozta, hogy az arab országoknak demokratikus és gazdasági inspirációért Törökországra kellene tekinteniük, le kell vonniuk a tanulságokat a török tapasztalatból. Végül, de nem utolsósorban Erdoğan török miniszterelnök szerint Törökország inspirációforrás azok számára, akik abban hisznek, hogy az iszlám és a demokrácia együtt élhet.[64]

A török külpolitika akarva akaratlanul már az utóbbi években is exportálta a török modellt, kultúrát, életstílust óriási és állandóan növekvő regionális soft powerje révén: a török termékek egyre szélesebb skálája jelent meg a környező arab országokban, egyszerűbbé vált a Törökországba való utazás a vízumkönnyítések és vízummentességi megállapodások révén, fellendült az arab turizmus Törökországba. A dolgozat szerzőjének saját tapasztalata, hogy Isztambulban a hotelek évről évre egyre több arab turistát fogadnak, ami korábban nem volt így. Megnőtt az igény az arab nyelven beszélő turizmusban jártas szakemberekre, s egyre nagyobb iparág épül az arab turisták törökországi látogatásainak lebonyolítására. Egyszóval megnövekedett az interakció az arab országok és Törökország között, s a fejlettebb, relatíve liberális Törökország számottevő vonzerővel bír az arabok számára. A törököknek az arabokénál szabadabb életstílusa mutatkozik meg az arab országokban is rendkívül népszerű török televíziós szappanoperákban is, s törökországi látogatásuk során ezt a valóságban is tapasztalhatják. Nem szabad lebecsülni ezeknek a hatását az arab országokra, amelyekben a politikai elnyomás és a gazdasági elmaradottság oly mértékben frusztrálta már a társadalmat, hogy az elvezetett az arab tavaszhoz.

A „török álom” az arab Közel-Kelet számára Törökország regionális hatalommá válása óta létezik, mely leginkább az AKP 2002-es hatalomra jutása után körvonalazódott a dinamikus külpolitikával és a gazdasági szárnyalással. A török modellt mindig akkor hangoztatták, ha azt kívánták bebizonyítani, hogy a demokrácia a Közel-Keleten is lehetséges és az iszlám összeegyeztethető a demokráciával. Törökországot a 2000-es években muszlim demokráciaként hirdették a Közel-Keleten, mint egy „terméket”, ami a török szekuláris, kemalista köröket mélységesen felháborította: szerintük Törökország nem muszlim demokrácia, hanem egyszerűen demokrácia, aminek nincs vallási színezete, a szekularizmus nélkül mit sem ér a demokrácia. A török szekulárisok

[63] Today’s Zaman, 2012. február 13.
[64] Ülgen [2011a] 3. old.

egyenesen rettegtek a demokratikusan megválasztott iszlamistáktól, akiknek véleményük szerint rejtett iszlamizációs céljaik vannak.

Az amerikai Bush-adminisztráció dicsérte a török modellt, amelynek az érdemei a szélesebb értelemben vett iszlám világ számára követendőek. Törökország 2001. szeptember 11. után nemcsak kulcsfontosságú muszlim szövetséges volt az Egyesült Államok számára a terrorizmus elleni harcban, hanem a szekularizmus és a demokrácia egyedi példája az iszlám világban, mely a terrorizmus elleni szövetségben való jelenlétével bizonyította, hogy a terrorizmus elleni harc nem az iszlám elleni keresztes háború. A török modellt számos alkalommal hangoztatta a Bush-adminisztráció, s Törökország – az egyetlen muszlim demokrácia a Közel-Keleten – mindaddig nagyon elismert volt, amíg nem mondott nemet az iraki háborúra.[65]

De mégis mi az a török modell? Az Atatürk által teremtett politikai rendszer, a szekularizmus, a török hadsereg politikai szerepe a szekuláris, kemalista értékek védelmezőjeként vagy a török mérsékelt iszlamista kormánypárt, az AKP politikai fejlődése és útja a hatalomba, amely össze tudta egyeztetni az iszlámot a demokráciával, vagy netán a török gazdaság szárnyalása? Miért nem a nyugat-európai demokráciák vagy az Egyesült Államok nagy múltú demokráciája szolgál példaként az arab országok számára? Mi teszi Törökországot vonzóbbá ezen országoknál az arabok szemében? Esetleg Törökország vezető regionális hatalmi ábrándjai és gazdasági térnyerése áll a háttérben, amely új függőséget fog jelenteni az arab országok számára? Újjáéled az Oszmán Birodalom a török neo-ottomán külpolitika eredményeként? Mi történt a régmúltban gyökerező arab-török ellentétekkel, előítéletekkel? Ilyen és hasonló kérdések jöttek napvilágra a török modell arab országokba való exportálásának, inspirációként való felkínálásának nyomán.

A régi, kemalista Törökország minden bizonnyal a legkevésbé vonzó és másolandó török modell az arabok számára, de azért a dolgozat szerzője foglalkozni kíván vele, mivel a mai Törökország nem lenne olyan, amilyen Atatürk személyisége és tettei nélkül. Az arabok számára azért nem példaértékű a kemalista, szekuláris Törökország, mert az nem volt demokratikus, s az autokrata és szekuláris politikai rendszerek már ismerősek az arabok számára: ezek a politikai rendszerek domináltak a Közel-Keleten a második világháború óta, s ezeket kívánta megdönteni az arab tavasz. Az arabok többé nem akarnak diktatúrában élni, s számukra a kemalista Törökország idegen és mesterséges képződmény volt a Közel-Keleten. A kemalista politikai elit minimális gazdasági és politikai kapcsolatot tartott fenn a muszlim világgal a hidegháború éveiben, mivel úgy vélte, hogy a kapcsolatok kiszélesítése más muszlim országokkal a Török Köztársaság szekuláris jellegének rovására történne.

A kemalizmustól való enyhe eltávolodás Turgut Özal elnöksége idején kezdődött, aki liberalizálta a török gazdaságot lehetővé téve a konzervatív, anatóliai üzletemberek, az úgynevezett anatóliai tigrisek vagyonának gyarapodását. Az anatóliai tigrisek az AKP fontos társadalmi bázisává váltak, s támogatták a gazdasági és politikai nyitást a Közel-Kelet irányába, s a párt ideológiájának mérséklődését. Mindez azt sugallja az arab Közel-Kelet számára, hogy az állam által irányított gazdasági modelljüket fel kellene

[65] Taşpınar [2003] 3-4. old.

adniuk és piacközpontúbb gazdasággá kellene válniuk, miközben autokrata és bürokratikus rendszereiket demokratikusabbá és liberálisabbá kellene tenniük. A török gazdasági siker annak köszönhető, hogy Törökország az importhelyettesítő iparosítás helyett adaptálta az exportorientált gazdasági modellt, jól integrálódott a világgazdaságba, ami az új, gazdag vállalkozói réteg felemelkedéséhez vezetett.[66]

A demokrácia kialakulásához és kiteljesedéséhez szükség van egy erős középosztályra Törökországban és az arab világban is. Atatürk a demokrácia bevezetésének időpontját pont emiatt késleltette, hiszen a programját előbb véghez akarta vinni. Így Törökországban az első szabad választásokat csak 1950-ben tartották, amelynek az eredménye azt mutatta, hogy a társadalom többsége, az anatóliai tömegek nem tudták követni az atatürki radikális modernizáció ütemét (az ellenzéki Demokrata Párt győzött Atatürk pártja, a Köztársasági Néppárt helyett). Felmerül tehát az oly sokszor feltett kérdés, hogy kell-e bizonyos gazdasági, társadalmi fejlettség a demokrácia bevezetéséhez? Atatürk szerint kell, hiszen a tanulatlan, vallásos tömegek nem támogatnák egy szabad választás megrendezése esetén a progresszív, modernizálni kívánó politikát. Először az oktatást kell fejleszteni, csökkenteni az írástudatlanok arányát különösen ügyelve a nők oktatására az iszlám országokban. Erős civil társadalom nélkül könnyen megbukhatnak a legjobb szándékkal hozott reformok is, s a választásokon a reformok ellenzői, a radikálisok, az iszlamisták nyerhetnek. Törökország tehát fokozatosan vezette be a demokráciát, s így is a szekuláris értékeket védelmező török hadseregnek puccsot kellett végrehajtania 1960-ban, 1971-ben és 1980-ban is az iszlamizáció megakadályozására. 1997-ben elég volt a hadsereg figyelmeztetése az iszlamista Erbakan-kormány bukásához (puha puccs). A 2000-es évek óta az Európai Uniós csatlakozási remények valóra váltása érdekében Törökország igyekszik még demokratikusabb országgá válni, s kísérletet tesz a kemalista Törökország jelentős megoldatlan kérdéseinek megoldására (kurd kérdés, iszlamista veszély, demokratikus deficit). A demokrácia fokozatos, évtizedekig elhúzódó bevezetésére és tökéletesítésére a legjobb példa Törökország, de természetesen India felhozható ellenpéldaként, ahol gazdasági elmaradottság közepette sikeresen vezették be a demokráciát.

Az arab országok legfőbb vágya az arab tavasz értékeinek gyakorlati megvalósítása, azaz a demokrácia mihamarabbi bevezetése, de ennek ellenére a demokratikus intézményrendszer, politikai kultúra megszilárdulása – a török példához hasonlóan – hosszú időt vesz igénybe.

A szekularizmus, az iszlám és a demokrácia közötti egyensúly megteremtése problematikus kérdés volt mindig is a modern Törökország számára. A kemalista török modellben a szekularizmus gyökeredzett meg a demokrácia és a muszlim identitás rovására az arab világ szemében, ami népszerűtlenné tette számukra a modellt. Atatürk kulturális forradalmát felülről kikényszerített nyugatosításnak tartották az arabok, amelyet a muszlim tömegek valójában nem akartak Törökországban. Az erőszakos nyugatosítást alátámasztotta a török hadsereg szekuláris értékeket védelmező szerepe is. Az autokrata és szekuláris rendszer támadást intézett a

[66] Dede [2011]

vallásszabadság ellen az arab világ szerint, mivel például a közszférában fejkendő-tilalom volt érvényben.

A kemalista Törökország kollektív emlékezetében az arabokra leginkább úgy emlékeznek, mint az Oszmán Birodalom árulói, akik együttműködtek a britekkel az első világháborúban. Ezzel szemben az arabok az Oszmán Birodalom keménykezű elnyomására emlékeznek, s Törökország a korábbi gyarmatosító örököse, amely hátat fordított az iszlámnak. Egyiptom az egyetlen olyan arab ország, ahol az Oszmán Birodalom történelmi öröksége kicsit pozitívabb, ami az ottomán kormányzó, Mohamed Ali pasa modernizáló szerepének köszönhető. A kemalista Törökország azoknak a közel-keleti politikai vezetőknek jelentett inspirációt, akik nyugatosítani szerették volna országukat: Atatürk programját követte Habib Bourguiba Tunéziában, Reza sah Iránban és Amanullah király Afganisztánban, de egyikük rezsimje vagy programja sincs ma érvényben. Törökországot kemalista, kizárólagos nyugatbarát külpolitikai orientációja és Izraellel való szoros kapcsolata az 1990-es években elidegenítette az arab világtól.[67]

A kemalista modernizáció egy top-down módon irányított forradalmi léptékű változás volt Törökország életében, amely az élet minden területére kiterjedt a vallástól, az oktatáson át a saría helyett bevezetett új törvénykezésig. Az arab tavasz után az arab Közel-Kelet országai inkább egy bottom-up modernizációra vágynak több demokráciával és a helyi sajátosságok, a muszlim identitás figyelembevételével.

Az atatürki Törökország sikeresen létrehozta a központosított török nemzetállamot, asszimilációs és nacionalista politikát folytatott, ami leginkább a kurd kisebbséget érintette kedvezőtlenül. Francia mintára a török nemzetállam egy és oszthatatlan, területi integritása sérthetetlen. Törökország ez alapján nem tud mit kezdeni a kurdok követeléseivel, még a kulturális jogokat is megtagadja ez a felfogás a kurdoktól. Erdoğan török miniszterelnök nyitott a kurdok felé, engedélyezték például a kurd nyelvű oktatást és televíziós közvetítést. A török kormány végre elkezdett foglalkozni a problémával, már nem kizárólag biztonsági kérdésként tekint a kurd kérdésre, s a kurd kérdést rendezni kívánja az ország általános demokratizálódási folyamatának keretein belül. A megváltozott és liberálisabbá vált kurd politika példaként szolgálhat az arab országok számára, hogy miként kell kezelni a kisebbségi kérdéseket.

A törökországi reformokat jelentős mértékben ösztönözte az Európai Unió, amíg valamennyire hiteles volt az ígérete, hogy Törökország egyszer teljes jogú tagállammá válhat. Ennek a jutalomnak a kilátásba helyezése mézesmadzag politika, amely sikeresnek bizonyult Törökország esetében, mivel a török kormány nagy lendülettel vágott bele a reformokba a tagjelölti státusz megkapása után. Az arab tavasz országai számára is kell valami elérhető vagy elérhetőnek tűnő jutalom, amely akkor jár, ha bizonyos politikai, gazdasági, társadalmi reformokat sikeresen visznek véghez. Ez lehet például a fejlesztési segély megemelése, a Barcelona Folyamat keretében történő együttműködés továbbfejlesztése.

[67] Taşpınar [2003] 7-13. old.

Mivel Törökország is megváltozott már, s csak fundamentumaiban hasonlít a régi, kemalista Törökországra, ezért inkább a mai Törökországból meríthetnek inspirációt az arab tavasz országai.

Egyes szakértők szerint a török modell valójában az AKP török kormánypárt és annak létrejötte, fejlődése és kormányra kerülése a török szekuláris politikai berendezkedés keretei között.

A török iszlamista mozgalom gyökerei az 1970-es évekre nyúlnak vissza, amikor is megalakult az első iszlamista, vallásos párt a török politikai rendszerben. 1970 januárjában hozta létre a Nemzeti Rend Pártját (Milli Nizam Partisi – MNP / National Order Party) a török iszlamista mozgalom ikonikus alakja Necmettin Erbakan. Az MNP nyíltan kritizálta a Török Köztársaság szekuláris jellegét, s alternatívát kínált fel a szekuláris modernizációs projekttel szemben. 1971-ben a katonaság beavatkozásával betiltották az MNP-t (a Török Munkáspárttal egyetemben), de Erbakan és társai új iszlamista pártot hoztak létre 1972 októberében a Nemzeti Megmentés Pártja (Milli Selamet Partisi – MSP / National Salvation Party) néven, amely kritikával illette Törökország nyugati orientációját és nyugati intézményekben való részvételét, s helyette iszlamista intézmények létrehozására hívott fel. Az MSP sorsa ugyanaz lett, mint az MNP-é: a török katonaság 1980-as puccsa során minden politikai pártot megszüntettek beleértve az MSP-t is.

A puccs után a demokrácia helyreállásával 1983 júliusában létrejött a Jólét Pártja (Refah Partisi – RP / Welfare Party), amely az MNP és az MSP hagyományát vitte tovább. Az RP befolyása az 1980-as években korlátozott volt, mert a karizmatikus Turgut Özal vezette Anyaország Párt (Anavatan Partisi – ANAP / Motherland Party) nagyon sikeres volt. Az ANAP politikai dominanciájával jellemezhető 1980-as évek után az 1990-es évekre eljött az RP ideje: az RP már nemcsak a konzervatív csoportokra támaszkodhatott, hanem a városi szegénység szavazatát is meg tudta szerezni. Az RP radikalizálódott, s magát egy rendszerellenes pártként határozta meg. Fokozatosan növelte a szavazóbázisát, míg az 1995-ös választásokon a szavazatok 21,1%-át szerezte meg, s 1996 januárjában hatalomra került egy koalíciós kormányban a jobbközép Igaz Út Pártjával (Doğru Yol Partisi – DYP / True Path Party); a kormányfő székébe Erbakan ült.[68] A Török Köztársaság történetében először a miniszterelnök politikai filozófiája az iszlám szolidaritáson alapult, s nem az anatóliai törökök nemzeti szolidaritásán, amint azt Atatürk meghatározta.[69]

Az RP nem teljes mértékben utasította el a Török Köztársaság modernizációs projektjét, csak egy szociálisan konzervatív megközelítéssel élt. Amíg nem tűzte ki célul egy iszlamista politikai rendszer létrehozását és elfogadta a politikai játékszabályokat, addig szabadon működhetett. Ez alapján a török iszlamista pártok többsége a rendszeren belül szeretett volna működni. Az 1990-es években a politikai iszlámnak megnőtt a társadalmi támogatottsága a gazdasági liberalizációs intézkedéseknek, a gazdasági válságok sorozatának és a politikai rendszer gyengeségének köszönhetően.

[68] Altunisik [2005] 45-49. old.
[69] Mohapatra [2008] 278. old

Az iszlamista pártok kiemelkedően jó szervezési képességekkel rendelkeztek, ami hozzájárult népszerűségükhöz.

A neoliberális gazdaságpolitika privatizációs intézkedései nyomán dolgozók milliói veszítették el állásukat Törökországban, s a mezőgazdasági szektor jövedelmezősége csökkent. Az 1980-as évek elejétől tömegvándorlás alakult ki Törökországban a vidéki területekről a nagyvárosokba, s a nagyvárosi nyomornegyedek (gecekondu) egyre kiterjedtebbé váltak. 1995-re becslések szerint 10 millió ember, a teljes városi népesség 35%-a a gecekondu városrészeken lakott, ahol a munkanélküliség, a szegénység, a rossz lakhatási körülmények, a nem megfelelő oktatás és egészségügyi ellátás mindennapi probléma volt. A neoliberális reformok ezen társadalmi és gazdasági következményeit nem tudták kezelni a török kormányok, így a városi szegénység számára alternatív politikai megoldást jelentett a török politikai iszlamizmus. Az egymást követő török iszlamista pártok felkarolták a szegények ügyét, meg tudták szólítani a gecekondu gyökértelen migránsait és az alsó középosztályt az iszlám nyelvét használva. Igazságosságot, egyenlőséget és demokráciát követeltek a városi szegények milliói számára, akik a neoliberális program és a globalizáció vesztesei voltak. Az iszlamista pártok népszerűségüket és hitelességüket annak is köszönhették, hogy politikai munkájuk mellett szociális, karitatív tevékenységet is végeztek (ételosztás, ruházat osztása, iskoláztatási támogatás, orvosi ellátásra segély, álláskeresési támogatás stb.), s inkább emiatt kaptak politikai támogatást, és nem a vallási fundamentalizmusuk miatt.[70] Az arab országokban az iszlamista szervezetek hasonló módon szociális, karitatív tevékenységet is ellátnak, amely funkciókat az állam nem megfelelően tölti be, s így tesznek szert igazán magas népszerűségükre. Kiváló példa erre a Hamász gázai tevékenysége, amelyet a gázai választók többsége el is ismert a 2006. januári demokratikus választásokon.

Mindezek ellenére az RP-DYP koalíciós kormány rendkívül rövidéletűnek bizonyult. 1997. február 28-án a Nemzetbiztonsági Tanács a „reakciós iszlám” leküzdésére egy sor intézkedés meghozatalát követelte, s a katonai és szekuláris körök erőteljes nyomása a kormány bukásához vezetett. Az egy évet megélt kormányzat alatt soha nem látott mértékben nőtt a társadalom polarizáltsága, de az is kiderült, hogy a török politikai rendszer mennyire nem demokratikus. A puha puccs nem nyitotta meg annak a lehetőségét, hogy a politikai iszlám mérséklődjön Törökországban, hanem inkább megtanította az iszlamista politikusoknak, hogy a szekularizmus mélyen meggyökerezett erő a török társadalmi és politikai kultúrában, s a rendszerben nagyon komoly intézményi korlátok vannak. Az Alkotmánybíróság betiltotta az RP-t, de annak helyébe lépett rögtön az Erény Pártja (Fazilet Partisi – FP / Virtue Party), amely mérsékelte a retorikát, s valamennyi hangsúlyt kezdett helyezni a demokrácia és az emberi jogok kérdéseire.

Most pedig elérkeztünk ahhoz a ponthoz a török iszlamizmus történetében, amely kulcsfontosságú az arab országok számára is modellként szolgáló jelenlegi török iszlamista pártok, csoportosulások, civil szervezetek megértéséhez.

[70] Delibas [2009]

Az FP bár kissé mérsékeltebbé vált elődjénél, ez a csekély ideológiai elmozdulás nem volt elegendő a párton belüli reformisták (yenilikçiler) számára, akik elkezdtek szembeszállni a párt „öreg gárdájával" főként a párton belüli demokrácia hiánya miatt.

Az FP-t is bezárta a török Alkotmánybíróság (az RP folytatásának tartotta), ami történelmi fordulópont volt a török iszlamizmus történetében. A reformisták megragadták az alkalmat, hogy saját pártot hozzanak létre, így 2001 augusztusában megalakult az Igazság és Fejlődés Pártja (Adalet ve Kalkınma Partisi – AKP / Justice and Development Party). A fiatal és mérsékelt iszlamista párt elsöprő győzelmet aratott a 2002-es választásokon, ami leginkább annak volt köszönhető, hogy frissen megalakult pártként kívül helyezkedett a megbénult, korrupciótól hemzsegő török politikai rendszeren. A szavazók többsége ezen a választáson nemet mondott az összes korábbi parlamenti pártra, s azok egyike se tudta átlépni a 10%-os parlamenti küszöböt. Új korszak kezdődött tehát a török politikai rendszerben, s az AKP-hoz fűződött minden remény, hogy rendbe teszi az ország gazdasági, társadalmi és politikai problémáit. A szekuláris szavazók egy része is az AKP-ra szavazott 2002-ben, mivel az az EU-val való kapcsolatok javítását is célul tűzte ki. Az AKP gyökerei a török iszlamista mozgalomban találhatóak, de magát egy konzervatív demokrata pártként aposztrofálta, amely hasonló az európai kereszténydemokrata pártokhoz. Az AKP elfogadta a szekularizmust és a vallást magánügynek tekinti.[71] Az AKP és az RP is Törökországot vezető szerepben képzelte el a nemzetközi színtéren, nagy hangsúlyt helyezett az iszlám identitásra, de az AKP mindezt jóval mérsékeltebben gondolta. Az RP iszlamista frontot kívánt létrehozni a Nyugattal szemben, az EU-t keresztény klubnak tartotta, s annak muszlim alternatíváját javasolta megvalósítani. Az AKP ezzel szemben az EU-csatlakozást kiemelt prioritásként kezelte programjában, bár különleges figyelmet szentelt a muszlim országoknak. Az AKP az RP-vel ellentétben nem fordul ellenségesen a Nyugat, a nemzetközi pénzügyi intézmények, az IMF, a Világbank és az Egyesült Államok irányába.[72] Az RP iszlám gazdaságot kívánt megteremteni Törökországban, míg az AKP az első iszlamista párt, amely határozottan kiáll a liberális piacgazdaság mellett, és ennek érdekében mélyreható reformokat is felvállal. Az RP még szemben állt a teljes kemalista *establishmenttel*, alapvetően rendszerellenes párt volt, míg az AKP nem teljes egészében utasítja el a szekuláris, kemalista berendezkedést, csak egyes elemeit változtatta meg, amelyek miatt Törökország demokratikus deficittel küzdött.

Az AKP politikai ikonjává vált karizmatikus vezetője, Recep Tayyip Erdoğan, akinek egyéni múltja, háttere növeli hitelességét. Erdoğan Isztambul Kasımpaşa nevű szegénynegyedéből származik, családja vidékről, Rize tartományból vándorolt a nagyvárosba, s iszlám neveltetésben részesítették. 1994-ben Erdoğant Isztambul polgármesterévé választották, amely tisztségében sikeresen helyt állt. Erdoğan 1998-ban rövid időre börtönbe került egy sokat vitatott Ziya Gökalp vers pár sorának elmondása miatt Siirt városában, és a politikától is eltiltották. 2001-ben létrehozta az AKP pártot, amely elsöprő győzelmet aratott a 2002-es választásokon. 2003 óta pedig Törökország miniszterelnöke, akit 2007-ben és 2011-ben is újraválasztottak, amit annak köszönhet, hogy az AKP nagyon széles társadalmi rétegeket képes megszólítani,

[71] Altunisik [2005] 49-50. old.
[72] Bilgin [2008] 415. old.

nemcsak a hagyományos iszlamista választói bázist, a városi szegénységet, hanem a liberálisokat, az üzleti elitet és a kurdokat is. Az AKP által képviselt demokrata politika ideális ötvözete a konzervativizmusnak, a mérsékeltebb nacionalizmusnak, a liberális gazdaságfilozófiának és a muszlim vallásos gondolkodásnak. Amíg az AKP ideológiájában nem kerül túlsúlyba egyik elem sem, addig az AKP néppárti jellegű, jelentős társadalmi támogatottságot tudhat maga mögött. Erdoğan életútja, politikai karrierje és kvalitása nagyon figyelemre méltó az arab országok számára.

Az AKP az összes többi török politikai párthoz képest sokkal határozottabban kiállt Törökország EU-tagsága mellett, amiért a politikai kockázatokat vállalva ambiciózus reformokba kezdett. Az EU politikai feltételeinek teljesítése megerősítette a liberálisabb, EU-pártibb, reformista köröket az AKP-n belül. Törökország hivatalosan is tagjelölt országgá vált 1999-ben, s 2002 decemberében a koppenhágai Európai Tanácstól ígéretet kapott, hogy ha teljesíti 2004 decemberére a koppenhágai politikai kritériumokat, akkor az EU haladéktalanul megnyitja a csatlakozási tárgyalásokat Törökországgal. Az EU mézesmadzag politikája explicite megfogalmazta az „erőfeszítések végén jól megérdemelt jutalmat", ösztönzőleg hatott a török kormányra, s az AKP hozzálátott a reformfolyamat felgyorsításához. A reformok csökkentették a szekuláris értékeket védelmező, politikai szerepet is felvállaló török katonaság autonóm hatalmát: a védelmi költségvetést, amelyet korábban a hadsereg határozott meg, a parlament ellenőrzése alá vonták, békeidőben többé a hadsereg nem bíráskodhat civilek felett, a katonaság képviselői nem vehetnek részt a televíziós hatóság és a Legfelsőbb Oktatási Tanács munkájában. A Nemzetbiztonsági Tanácsban a civil és a katona tagok aránya elmozdult a civilek javára, s a Tanács feje is civil lett. A Tanács végrehajtó hatalmát megkurtították, ezentúl csak tanácsadó szervként működik. Megszüntették a kurd nyelvű közvetítésekre vonatkozó tilalmat, engedélyezték a nem-török nyelven való oktatást és 2003 augusztusában a török nemzetgyűlés eltörölte a halálbüntetést.[73]

Az AKP-kormány 2002-es hatalomra jutása óta a katonaság szerepének újradefiniálásával a „török tábornokok visszatértek a barakkokba", s többé nem tudnak beavatkozni a török politikába. Az 1997-es puha puccs óta a hadsereg politikában való részvételében drámai változás történt, az AKP szerint a katonaság eddig Törökország demokratizálódásának útjában állt. Az AKP éra 2012-re sok tekintetben egy új Törökországot hozott létre, amelynek a kereteit az új, demokratikus alkotmány fogja biztosítani. Törökország – egy mérsékelt iszlamista párt vezetésével – demokratikusabbá vált, gazdasága piacközpontúbb és nyitottabb, s felkészültebb az EU-csatlakozásra, mint valaha. Ennek ellenére az EU-ban a Törökország csatlakozását ellenzők kerültek többségbe, s a török-EU kapcsolatokat az EU fenntartásai mellett a ciprusi kérdés megoldatlansága is terheli. Mindenesetre, ami vonzó Törökországban az arabok számára, hogy a muszlim identitását nem tagadó, sőt arra büszke AKP, a török szekularizmus intézményi korlátai (a két szekularizmust védelmező intézmény, a török hadsereg és az Alkotmánybíróság) között a demokratikus politikai játékszabályokat betartva a választók elsöprő többségének akaratából már harmadjára is kormányzati ciklusát tölti, s a török gazdaság példaértékű fejlődésen megy át. Az AKP megalapítása

[73] Altunisik [2005] 54-55. old.

óta rendkívül érdekelt a török demokrácia kiteljesítésében, a kormánypárt politikáját megkérdőjelező, szekuláris értékeket védelmezni hivatott hadsereg politikai hatalmának csökkentésében, így egy sokak által iszlamistának tartott párt nevéhez fűződik a demokrácia tökéletesítése. Törökország külpolitikáját is újradefiniálta a saját értékei szerint a török kormánypárt, s kiemelt figyelmet fordít a szomszédos országokkal, köztük a Közel-Kelet arab államaival való szoros kapcsolatokra. Az AKP-nek a rossz nyelvek szerint csak azért van ilyen óriási népszerűsége az arab országokban, mert sokkal élesebben kritizálja Izraelt, mint bármelyik arab politikai vezető. A dolgozat szerzője szerint ez így nem igaz, s a török kormánypárt saját érdemeinek méltán köszönheti a népszerűségét, amellett, hogy Izrael bírálatával nyilvánvalóan sok arab szimpátiáját meg tudta szerezni.

Liberális és kormánypárti török szakértők hasonlóságot véltek felfedezni a török állam autokrata gyakorlatával szembeni saját küzdelmük és az arab forradalmárok szabadságharca között. Párhuzamot vontak a kemalista *establishment* és az autokrata arab rezsimek között, s úgy érveltek, hogy az arabok most kezdték el azt a küzdelmet, amelyen Törökország már évtizedek óta keresztülmegy. Bár ez nagyon leegyszerűsítő és csak féligazság, de mégiscsak az a helyzet, hogy az AKP egyedülállóan jó helyzetben van ahhoz, hogy megértse és felvegye a kapcsolatot a forradalmi hullámmal. Ideológiailag az AKP és az iszlamista mozgalmak nagyon közel vannak egymáshoz, ami nemcsak igazolta a nagyobb török szerepvállalást az arab tavaszban, hanem megkönnyítette azt is, hogy Törökország megvesse a lábát az újonnan formálódó politikai rendszerekben az arab országokban. Már az arab tavaszt megelőzően is élénk vita folyt arról, hogy az AKP modellként szolgálhat az iszlamista csoportok számára.[74]

Ez a vita most aktuálisabb, mint valaha, s a munka szerzője szerint a török modell népszerűségéhez a legnagyobb mértékben az AKP és Erdoğan bel- és külpolitikájának a népszerűsége járult hozzá. Az iszlám, a demokrácia és a szekularizmus harmóniájára, összeegyeztethetőségére nincs jobb példa a világon, mint Törökország. Az AKP-kormány egy új modernizációs projektben hisz, amely valamelyest különbözik az atatürki radikális modernizációs projekttől, de épül is rá. Nagy érdeme az Erdoğan-féle modernizációs projektnek, hogy a modernitás, a modern életstílus és a hagyományos, iszlám értékek és kultúra között összhangot teremt, s össze tudja őket egyeztetni. Az atatürki modernizáció összeegyeztethetetlennek látta az iszlámot a modernitással, s minden gond, elmaradottság forrásának az iszlámot találta. Ezt az elméletet teljes mértékben elfogadta a kemalista elit, amely Atatürk óta hatalmon volt, s nem lehetett ellenében politizálni. Erdoğan miniszterelnöksége idején a törökök újra bátran ki merik fejezni muszlim identitásukat, a nők egyre többen hordják a török fejkendőt, ami szinte divattá vált. Törökországban a fejkendő viselése nagyon nagymértékben átpolitizált, hiszen a szekulárisok szerint az iszlám fejkendő az atatürki reformokkal szembeni ellenállást szimbolizálja, és egyenesen Törökország iszlamizálódásától való félelmüket hívja elő. Az AKP-kormány számos intézkedése kedvezett a vallásos társadalmi rétegnek, így ma már többen nyíltan felvállalják muszlim identitásukat. A török társadalom egyre nagyobb része szociálisan konzervatív, ami az AKP-nak is betudható. A dolgozat szerzőjének nézete szerint Törökország számára jelenleg az új alkotmány

[74] Kardaş [2011b]

kapcsán az a legnagyobb kihívás, hogy megtalálja az arany középutat a két véglet között: a kemalista merev szekularizmus demokrácia deficitje és a mérsékelt iszlamista, lazább szekularizmus demokratikus rendszere között. Erdoğan miniszterelnöknek szem előtt kell tartania, hogy a modern Törökország atyja, Atatürk nélkül és a kemalista török értékek nélkül Törökország nem tartható egyben, figyelembe kell vennie a tradicionálisan hatalmon lévő, szekuláris, kemalista körök véleményét ahhoz, hogy konszenzussal jöhessen létre az új demokratikus alkotmány. Semmiképpen se lenne kívánatos, ha az új alkotmány tovább polarizálná a török társadalmat az erős szekuláris-iszlamista, vagy kemalista-AKP-párti törésvonal mentén. A török kormánynak példát kell mutatnia az arab országok számára, hogy érett módon, konszenzussal demokratikus alkotmányt tud írni.

A török kormány „európaizáló reformlendülete" 2005 óta nagyon visszaesett, az EU által megkövetelt gazdasági és politikai reformok végrehajtásának aranykora 2002 és 2005 között volt. A 2005 utáni időszakban „laza európaizálás" vagy inkább „puha eurázsianizmus" jellemző a török külpolitikára, amelynek külpolitikai aktivizmusa minden környező régióra kiterjed anélkül, hogy annak legfőbb tengelye az EU lenne. Azért nem beszélhetünk „erős eurázsianizmusról", mert a nyugati orientáció, mint a török külpolitika eleme megmaradt, de egy sokkal lazább és rugalmasabb formában.[75] Az EU-csatlakozást lehetővé tevő reformoknak új lendületet kellene adni Törökországban, hogy az AKP-kormány demokratikus és európai elkötelezettségét ne lehessen megkérdőjelezni. A valóságban ugyanakkor az EU-csatlakozás, mint külpolitikai prioritás már nem elsőrendű Törökországban, annak ellenére, hogy a török külügyminiszter még mindig azt állítja hivatalos nyilatkozataiban. A török regionális hatalmi pozíciók megerősítése miatt Törökország külpolitikája egyre nagyobb mértékben csak a MENA-régióban aktív, dinamikus és kezdeményező, amely tendenciát az arab tavasz tovább erősítette. A török kormánynak pedig szem előtt kellene tartania a Török Köztársaság atatürki gyökereit, amelyek az országot európaibbá és modernebbé tették; az állandó modernizálódás és demokratizálódás szinte előfeltétele a török soft power megmaradásának, a török modell tartós népszerűségének a térségben. Ezenfelül a teljes jogú török EU-tagság elnyerésének célkitűzése érdekében tett reformok nagyon pozitív hatással voltak és azzal lennének most is a török gazdaság teljesítményére, ami rendkívül fontos a gazdasági növekedés gyors ütemének hosszabb távú fenntarthatóságához.

3.2. Sui generis-e a török modell?

A dolgozat ebben az alfejezetben sorra veszi azokat a tényezőket, amelyek gátolják a demokratikusabb politikai rendszer és a piacközpontúbb gazdaság kialakulását az arab Közel-Keleten, s arra utalhatnak, hogy a török modell *sui generis*, azaz egyedi.

A török iszlamisták sok tekintetben különböznek külföldi társaiktól, nem kívánnak létrehozni egy iszlám államot a saría alapján, s nem arra törekednek, hogy a

[75] Öniş-Yılmaz [2009] 6-7. old.

társadalmat felülről az iszlám elvek alapján átalakítsák (top-down iszlamizmus). A török modell alulról felfelé, azaz a széles néprétegek felől közelíti meg a kérdést, a demokratikus kereteket tiszteletben tartja, nem használ erőszakot és nincs benne forradalmi hevület (bottom-up iszlamizmus). A török iszlamisták tapasztalata a helyi és az országos politikában mérsékelte őket, s az állampolgárok problémáinak megoldására koncentrálnak. Nagyon fontos különbség, hogy a török iszlamistáknak piacközpontú gazdasági filozófiája van, ami hiányzik az arab világban. A török szekuláris üzletemberek vállalatai Európára fókuszálnak, így az újonnan felemelkedő konzervatív értékrendű anatóliai tigriseknek új piacok után kellett nézniük, amelyeket főként muszlim országokban találtak meg a Közel-Keleten, Afrikában és Közép-Ázsiában.[76]

Mivel az arab országokban az iszlamista mozgalmak radikálisabbak a török iszlamista csoportoknál, jelentős félelem övezi hatalomra jutásukat. Márpedig az arab tavasz során Tunéziában és Egyiptomban is az iszlamisták szerezték a legtöbb szavazatot a demokratikus választásokon. Tunéziában az Ennahda, Egyiptomban a Muszlim Testvériség volt a legszervezettebb és leghitelesebb párt, mindkettőt támogatásáról biztosította Erdoğan török miniszterelnök látogatásakor. A Nyugatnak fel kell vennie a kapcsolatot ezekkel az iszlamista pártokkal, mivel elszigetelésük radikalizálódásukhoz vezetne. A török kormánynak is ez az álláspontja, s gyakorlati segítséget nyújt a frissen megalakult pártoknak a politikai rendszerben való sikeres részvételükhöz. Így határokon átívelő együttműködés formálódik Törökország és az arab országok pártjai között, amely fejlemény Törökország számára is meglehetősen új és korábbról ismeretlen.

Az arab iszlamista pártok a demokratikus politikai rendszerekben való részvételük, a választóiknak való megfelelés és nemzetközi elismerésük révén az AKP-hoz hasonlóan mérséklődhetnek, míg végül nemzetközileg is elfogadott politikai irányzattá válhatnak.

Ezt az elgondolást nevezhetjük találóan „demokratikus mérséklődési tézisnek”, miszerint az AKP minél inkább részt vesz a demokráciában, annál inkább mérséklődik és hozzájárul a demokratizálódáshoz és a modernizációhoz. Minél inkább kizárják a demokráciából, annál kevésbé fog mérséklődni, és veszélyeztetni fogja a további demokratizálódást, modernizációt és a nyugati világgal való kapcsolatokat. A török iszlamizmus mérséklődése az AKP példáján keresztül nemcsak a demokráciában való részvétel, hanem a részvételhez fűződő komplex ösztönzők és az iszlám hangsúlyozásához kapcsolódó gátló tényezők folytán alakult ki a török irányított demokráciában.[77] Az iszlamizmus ilyen módon történő moderálásából inspirációt meríthetnek az arab tavasz országainak új politikai vezetői.

A valódi, gyakorlati kihívás az lesz, hogy a hatalomra jutott iszlamisták kormányzása idején is megőrizhető legyen a demokrácia, azaz ne csak a választások legyenek demokratikusak, hanem a végeredményük is. Hatékony fékek és ellensúlyok kellenek az új alkotmányokban az iszlamista kormányok hatalmának ellenőrzésére, hogy a rendszer ne válhasson újra autokratává. Emellett ideális lenne, ha az iszlamistáknak jelentős társadalmi bázissal rendelkező ellenzéke alakulna ki a szekuláris pártokból, s

[76] Dede [2011] 27-28. old.
[77] Somer [2007] 1273. old.

létrejönne egy pluralista, többpárti politikai rendszer. A politikai pártok erős támogatottsága hozzájárulhatna a demokratikusabb politikai rendszer megszilárdulásához, és középtávon a politikai váltógazdaság létrejöttéhez. Az arab tavasz országaiban a szekuláris középosztályt megnyugtatná, ha a szekularizmus megmaradását erős fékek és ellensúlyok garantálnák a szekuláris demokráciát fenyegető iszlamista támadásokkal szemben, de semmiképpen se előnyös és nem demokratikus, ha ezt az oltalmazó szerepet a hadsereg tölti be.

A Közel-Kelet többi államához képest a török állam mély bürokratikus és birodalmi hagyományokkal rendelkezik. Az Oszmán Birodalom hivatalnokainak kb. 93%-a és a köztisztviselők 85%-a megtartotta tisztségét az új Török Köztársaságban, így az uralkodó elitben van egyfajta kontinuitás az oszmán és a kemalista korszakban.[78] Törökországnak nagy könnyebbséget jelentett, hogy zökkenőmentesen konszolidálni tudta az állam fennhatóságát az 1920-as években, mivel Törökországot sosem gyarmatosították, mandátumterület vagy protektorátus se volt, mint ahogy az arab világ sorsa alakult az Oszmán Birodalom felbomlása után. Ez Atatürk programjának érvényre jutását segítette, hiszen központosított bürokrácia, az államhoz fűződő lojalitás kultúrája és hatékony államapparátus híján az atatürki radikális változtatás megbukott volna.

A szekularizmus az arab világban az arab tavasz előtti autokrata rezsimek sajátja volt, így negatív konnotációjú. Vajon a szekularizmus és a demokrácia egymást kizárja majd az arab világban, s az egyik a másik rovására fog érvényesülni továbbra is? Európában az egyház és a királyok közötti történelmi küzdelem végén a politikai és vallási szféra elkülönült. Törökországban nem volt konfrontáció az állam és a vallás között: az oszmán időszakban állami hegemónia volt a vallási *establishment* felett. A vallást belefoglalták az állami bürokratikus apparátusba, s az iszlám hierarchia feje, a sejhüliszlám a birodalmi tanács részévé vált. Ha a sejhüliszlám komoly nézeteltérésbe került a szultánnal, akkor könnyen elbocsátották. Az Oszmán Birodalom nem volt szekuláris, de nem volt teokrácia sem; az iszlám politikában betöltött szerepe minimális volt, a *raison d'état* és az állami hagyomány mélyen gyökerezett az oszmán rendszerben. Az iszlám vallás viszont kulcsszerepet játszott az oktatásban, a kultúrában és a társadalomban, s a kemalista reformok pont ezeket a területeket érintették. A kemalizmus az iszlámot okolta az elmaradottságért, s kulturális háborút folytatott az iszlám társadalmi szerepe ellen, a vallást szigorúan a magánszférába kellett száműzni. A merev török szekularizmus a francia *laïcité* alapján született meg, és nem a liberálisabb angolszász szekuláris hagyományt vette át. A török kemalista rezsim megtartotta az Oszmán Birodalom gyakorlatát azon a téren, hogy erős ellenőrzést gyakorolt a vallás felett, a vallást továbbra is belefoglalták az állami bürokráciába.[79] A vallás feletti állami kontroll legfőbb oka, hogy megelőzze az iszlamista hatalomátvételt Törökországban, így hasznos technika lehet az arab országokban is. A szekularizmus negatív megítélése az arab világban a dolgozat szerzője szerint a valóban demokratikus politikai rendszerek kialakulását akadályozni fogja, s az iszlám túlsúly komoly konfliktusokat fog generálni a nem-muszlim kisebbségek és a muszlim többség között

[78] Mohapatra [2008] 283. old.
[79] Taşpınar [2003] 18-21. old.

az arab országokban. Ennek már vannak látható jelei a koptok elleni támadások kapcsán Egyiptomban.

Amint Saad Eddin Ibrahim érvelt, a Közel-Kelet számos részén vannak liberális történelmi hagyományok a 19. század közepétől a 20. század közepéig beleértve a többpártrendszert, a szabad sajtót és a civil társadalmat, s ez a regionális liberális hagyomány még mindig része az arab kollektív emlékezetnek. Mégis a politikai iszlám felemelkedése az 1970-es évektől a szekularizmus szót sértésként kezelte, az iszlám elleni legveszélyesebb kihívásnak tartotta.[80] Az egyiptomi Mubarak-rendszer mindent megtett a rezsim potenciálisan legnépszerűbb ellenzékének, az iszlamistáknak az elnyomásáért, s a rendszer legnagyobb ellensége minden arab szekuláris diktatúrában az iszlamista mozgalom. Sokkal élőbb ma az arab Közel-Keleten a szekuláris rendszerek negatív megítélése, mint a liberális történelmi tradíciókra való emlékezés, ami megnehezíti a szekuláris demokráciák létrejöttét az arab országokban, s megkönnyíti az iszlamisták hatalomra jutását.

Az arab világot nem tekinthetjük egységes, monolit tömbnek, ahova exportálni kellene a török modellt, hiszen az arab tavasz országai eltérő történelmi múlttal, társadalmi és politikai berendezkedéssel és gazdasági rendszerrel rendelkeznek. A török modell a dolgozat szerzője szerint *sui generis*, azaz teljes egészében nem másolható le semelyik másik országban sem. A modern Török Köztársaság története és politikai, gazdasági fejlődése egyedi és egy hosszú, évtizedekig tartó folyamat eredménye a jelenlegi demokrácia és piacgazdaság Törökországban. A mai Törökország nem jött volna úgy létre, ahogy létrejött Atatürk radikális, nyugatosító reformjai nélkül, melyek Európát tekintették referenciapontnak. Atatürknek köszönhetik a törökök hazájuk függetlenségét, s a török nemzet megszületését, ami szinte „örök legitimációt" adott a törökök atyjának. Ilyen évtizedek óta nem csökkenő, sőt növekvő támogatottsággal egy arab politikai vezető se rendelkezett és rendelkezik. A munka szerzőjének véleménye szerint Atatürk maga Törökország, s nincs Törökország Atatürk nélkül az AKP poszt-kemalista, mérsékelt iszlamista reformjai ellenére sem. Törökország egyben tartására az atatürki örökség képes, s ilyen örökséggel az arab Közel-Kelet országai nem rendelkeznek.

A török demokrácia még nem teljesedett ki, még idő kell, hogy érettebbé váljon. A demokratizálódási folyamat, a demokratikus intézmények, a politikai kultúra és a civil társadalom megerősödése, valamint a gazdasági fejlődés hosszú evolúciós folyamatként képzelhető el.

A nyugati hatalmakat sokszor visszatartották a potenciális veszélyek az arab világ demokratizálásában való döntő szerep felvállalásától. Ilyen veszély a geostratégiai érdekek súlyos sérelme, mint a megbízható olajellátás, az új piacok találásának szükségessége, Izrael védelme, a politikai iszlám feltartóztatása.[81] A félelmek természetesen megalapozottak voltak az arab tavasz tükrében, hiszen a bizonytalanság, az instabilitás, az olajárak emelkedése, Izrael elszigetelődése és biztonsági helyzetének esetleges romlása, valamint az iszlamista pártok sorozatos

[80] Altunisik [2005] 51. old.
[81] Mohapatra [2008] 289. old.

hatalomra kerülése demokratikus választásokon az arab országokban a mai Közel-Kelet problémái. A nyugati hatalmaknak új Közel-Kelet stratégiát kell alkotniuk a potenciális veszélyek elkerülésére, hatásuk mérséklésére.

Az arab országokban a demokrácia kialakulásának útjában nemcsak a már megbukott vagy bukásuk előtt álló autokrata rezsimek vannak akadályként: a fejletlen polgárság, a patrimonializmus túlsúlya az állami szférában, az iszlamista hatalomátvételtől való félelem, a nyugati biztonsági aggodalmak, amelyek miatt az autokrata rezsimek külső támogatásban részesültek a Nyugat részéről. Tudatában léve a rengeteg nehézségnek, a történelmi múlt terhének és a strukturális korlátoknak az arab világban, a török döntéshozóknak inkább inspirációs forrásként kell felmutatniuk saját demokratikus tapasztalatukat, mint sokszorosítható modellként.[82] Erdoğan török miniszterelnök nyilatkozatai alapján nagyon helyesen így cselekszik, s nem modellként, hanem ihletforrásként ajánlja a török tapasztalatokat.

Az átalakulás alatt álló arab országoknak figyelembe kell venniük a helyi sajátosságokat, amikor a török modellből inspirációt merítenek: az adott ország specifikus történelmét különös tekintettel a gyarmatosításra, korábbi politikai rendszereit (abszolút vagy alkotmányos monarchia, egyszemélyi diktatúra, katonai junta), törzsi hagyományait (Líbia esetében) vagy a modern társadalom gyökereinek meglétét. A vallási hagyományok is rendkívül eltérőek az egyes arab országokban és a gazdasági fejlettség, a gazdaság diverzifikáltsága is különbözik. A túlzott mértékben olajbevételekre támaszkodó arab autokrata rendszerekben a nép akaratát figyelembe vevő, demokratikus politika sokkal inkább hiányzik, hiszen a politikai vezetés jövedelmének nagyobb részét az olajbevétel teszi ki, s nem az állampolgároktól származó adóbevétel. A törzsi hagyományok és a nemzeti identitás gyengesége nehezítheti a demokratikusabb politikai rendszer létrejöttét Líbiában, ahol ráadásul Kaddáfi volt maga a rendszer, s bukásával az állam nem megfelelő módon funkcionál. Tunézia és Egyiptom számára a Nyugattal való szoros kapcsolat, az idegenforgalom kiemelkedő szerepe a gazdaságban és a gyarmatosítás korszakából származó átvett nyugati minták elősegíthetik a demokratikus politikai rendszer létrejöttét. A status quo fennmaradásában nagyon érdekelt egyiptomi hadsereg jelentős politikai szerepe nagyon hasonlít a török hadsereg korábbi, évtizedekig sértetlen politikai befolyásához, s nehéz lesz a katonákat „visszavezényelni a barakkokba". Így a Törökországban helyreálló civil-katonai kapcsolatok, a katonaság politikai befolyásvesztése fontos tanulságokkal szolgál az arab civil-katonai kapcsolatok rendbetételéhez.

A török modell arab országokban való terjesztésének nemcsak az arab országokban vannak akadályai. A hivatalos török külpolitikának jelentős ellenzéke is van Törökországban, nevezetesen a kemalista politikai körök, akik hevesen kritizálják a török Közel-Kelet politika aktivizmusát. Ezek a szakértők kiemelik, hogy „a muszlim demokrácia márkanéven futó török modell" exportálásával Törökország feláldozza egyedi kísérletét a szekuláris demokrácia megteremtésére, hiszen a szekuláris demokráciát deformálják, hogy fogyaszthatóbbá tegyék a Közel-Kelet számára. A kemalisták annak idején nem hagyták szó nélkül a Bush-adminisztráció kijelentéseit

[82] Mohapatra [2008] 289-290. old.

sem, amikor többek között Colin Powell amerikai külügyminiszter muszlim demokráciának „bélyegezte" Törökországot, és példaként kínálta a Közel-Kelet országai számára az iszlám szélsőségesség elleni leghatásosabb ellenszerként. A kemalisták szerint egyik monoteista vallás, így az iszlám sem kompatibilis a demokráciával. Nincs olyan, hogy muszlim demokrácia, egy rezsim, amelyben a vallás a viszonyítási pont nem nevezhető demokratikusnak. A demokráciák definíció szerint szekulárisak, és nem határozhatók meg egy vallással együtt. A muszlim demokrácia egy oximoron csakúgy, mint a kereszténydemokrácia. Így a török modell, amit el akarnak adni a radikális iszlamistáknak a Közel-Keleten, valójában az AKP: mérsékeltnek lenni és betartani a parlamentáris demokrácia játékszabályait. De a szekularizmus nélkül az AKP sosem létezett volna, így az arab államokban először egy szekuláris demokráciának kell kialakulnia ahhoz, hogy annak a keretein belül felemelkedjen egy AKP-hoz hasonló mérsékelt iszlamista párt.[83]

3.3. Török és arab percepciók, avagy a történelem máig hat

Végül, de nem utolsósorban ki kell térni a Törökországban az arabokról kialakult percepciókra és az arab országokban a törökökről kialakult képre, amely jelentős mértékben tudja segíteni vagy gátolni a hivatalos török külpolitika, az arab országokkal való minél szorosabb együttműködés kialakulását.

Törökországban az arabokról kialakult történelmi beidegződések, előítéletek az utóbbi évtizedben fokozatosan megdőlnek, amihez hozzájárult a török kormány folyamatos interakciója az arab országokkal, s a török civil társadalom közvetlen érintkezése az arab társadalmakkal.

A German Marshall Fund 2011-es Transatlantic Trends felmérése kimutatta, hogy a zéró probléma politika a szomszédos országokkal összhangban van a török közvélemény vélekedésével. A török válaszadók egyötöde szerint Törökországnak szorosabban együtt kell működnie a Közel-Kelet országaival. A török közvélemény relatíve egyre nagyobb szimpátiával fordul az arab országok és Irán felé, mint korábban, s meglepően nagy bizalmatlanságot mutat az Egyesült Államok, az EU és Izrael irányába.[84] Fontos kiemelni, hogy jelenleg a török közvélemény megváltozásának folyamata kellős közepén vagyunk, s a Kelet felé fordulás csak egy pár éve kimutatható trend. Törökország mindenkori kormányának feladata kellene, hogy legyen, hogy javítsa a Nyugatról és annak térségbeli politikájáról kialakult képet, hiszen, ha ez a trend tartós marad, Törökország lakosságának a véleménye alapján Törökországnak ki kellene lépnie a NATO-ból, Egyesült Államok- és Izrael-ellenes politikát kellene folytatnia és le kellene tennie a Törökország csatlakozásától vonakodó, a törökök szemében hanyatló EU-hoz való csatlakozásról, vagyis a saját útját kellene járnia.

A török kormányoknak egyre inkább figyelembe kell venniük a török közvélemény álláspontját a külpolitikai irányvonal formálásánál (különösen az embereket közelről

[83] Gürsel [2011] 94-95. old.
[84] Kalaycıoğlu [2011d]

érintő külpolitikai kérdésekben, vagy a testvéri, muszlim népek ügyében) a hidegháború vége és a demokratizálódás folyamata révén. Korábban a külpolitika alakítása a török katonaság és a kemalista külpolitikai elit kizárólagos joga volt, egy olyan „privilégium", amelyről nehezen mondtak le. Mindemellett a kemalista Törökországban a külpolitika kiemelt terület volt, mivel Törökország a nyugati szövetséghez, intézményekhez kívánt tartozni, s a Nyugat részeként elfogadtatni magát. A belpolitikában a Nyugat országainak Törökországot elismerő politikája külső támogatást és legitimációt jelentett a kemalista modernizációs projekt végrehajtásához. Ma a külpolitika és a belpolitika ebből a szempontból nem fonódik össze, a külpolitika nem a belpolitika kemalista nyugatosítását támogatja. Az EU csatlakozás érdekében eleinte gyors és mélyreható reformfolyamat megakadt, s az EU-nak ma már kisebb mértékű ösztönző szerepe van a reformok terén. Így ha a török közvélemény egyre inkább Nyugat-ellenessé válik hosszabb távon, az a tendencia kihatással lesz a török külpolitikára, s a belpolitikában se az EU-csatlakozás érdekében szükséges reformokat fogja elősegíteni.

Törökország az arab reformisták szemében azért is vonzó, mert jó kapcsolatokat ápol az Európai Unióval, s muszlim többségű ország létére esélyes az EU-tagság elnyerésére. Az EU-csatlakozás jövőbeli kilátása Törökország soft powerjét erősíti. Az arab reformpártiak fontos szerepet tulajdonítottak Törökország EU-csatlakozási tárgyalásainak, hogy általában javuljon a 2001. szeptember 11-e óta elmérgesedett viszony az iszlám világ és a Nyugat között, valamint, hogy az EU bebizonyíthassa, hogy nem egy „keresztény klub".[85] Az AKP-kormány korábbi erős európai elkötelezettsége rengeteg előnyt jelentett minden téren Törökország számára, amelyek egymást erősítették: erős gazdasági teljesítményt, nagy lépéseket a demokratikus konszolidáció felé és soft poweren alapuló külpolitikát.[86]

Az EU hezitálása és kettős mércéje a török csatlakozási tárgyalásokon oda vezetett, hogy az arab EU-barát és Törökországot modellnek tartó gondolkodói egyre euroszkeptikusabbá váltak, s egyenesen Törökország muszlim identitását jelölik meg az EU vonakodása okának. Tehát az EU-t hibáztatják a tárgyalások befagyásáért és nem a török kormányt, pedig a török posztiszlamista kormányzat európai reformok iránti elkötelezettsége is jelentősen csökkent.

Jelenleg az EU-csatlakozás esélyei rendkívül csekélyek, a török-EU kapcsolatra a patthelyzet a jellemző a ciprusi kérdés és a görög ciprióták közelgő EU-elnöksége miatt. Kérdés, hogy az arab országok reformista gondolkodói, akik számára a török modellben figyelemreméltó volt Törökország potenciális EU-tagsága, miként reagálnának arra, ha a török közvéleménynek megfelelően Törökország felhagyna EU-csatlakozási vágyaival, és nagyon elköteleződne a Közel-Kelet irányába. Az általános arab közvélemény a felmérések többsége alapján viszont ellenkezően vélekedik: Törökország Nyugattal, az EU-val való jó kapcsolata kevésbé szimpatikussá teszi a török modellt. Az arabok többsége számára Törökország nyugati országként való említése és Nyugatbarát külpolitikája muszlim indentitása feladásának a szimbóluma, az iszlám térvesztését jelzi

[85] Al Sharif - Saha [2009]
[86] Öniş-Yılmaz [2009] 14. old.

Törökországban, amit helytelenítenek. Paradox módon az EU-nak és az arabok egy részének ugyanaz a problémája Törökország kapcsán: az EU azért is nem veszi fel tagjai közé, mert egy hatalmas muszlim ország, az arabok pedig azért nem akarták befogadni maguk közé, mert nem eléggé muszlim.

Az arab közvélekedés a törökországihoz hasonló változáson megy keresztül az utóbbi években. A törökök és az arabok közti kapcsolat nagyon összetett, hullámzó és sokszor általánosításokkal terhelt volt, az araboknak nagyon ambivalens érzései vannak a törökökkel kapcsolatban. Az arab értelmiség a törököket okolja azért, hogy négy évszázadig lemaradtak az Oszmán Birodalomban. Az irániak és a törökök kapcsolata se a kölcsönös szimpátián alapult a történelem során a Perzsa- és az Oszmán Birodalom rivalizálása miatt. A török közvélemény az arabokat árulónak tartja az első világháborúban: az arabok nem törődtek a kalifa és a szultán dzsihádra való felszólításával 1914-ben és „eladták a lelküket pár aranyérméért a briteknek”.[87] A Török Köztársaság alapítói az arab tartományok nacionalista mozgalmait úgy értelmezték, mint amelyek az Oszmán Birodalom felbomlásához vezettek, ennek következtében az arabokat elidegenítették a törököktől és árulóként bélyegezték meg. A nagy arab felkelés Husszein mekkai serif vezetésével az arab nacionalizmus alapján propagandaeszközzé vált Törökországban, hogy negatív képet alakítsanak ki az arabokról, és a Közel-Kelet politikát is ez befolyásolta. A török közoktatásban a tankönyvek arabellenes képet festettek le, s a modern arab történelmet teljesen mellőzték. A Közel-Kelettel való kapcsolat minimalizálása és a nyugatosítás könnyebben megvalósíthatóvá vált az arabellenes narratíva révén. Az arabok gyarmatosítás-ellenessége egyben a törökök negatív megítélését is jelentette. Törökország volt az első muszlim ország, amely elismerte Izraelt 1949-ben, s ez tartós és mély sebeket hagyott az arab országokkal való kapcsolaton. Törökország tartózkodott 1957-1958-ban az Algéria önrendelkezéséről szóló javaslat szavazásán, miután arra szavazott, hogy ne is vegyék fel az algériai kérdést az ENSZ napirendjére. A török külpolitika Izrael-barátságának időnkénti erősödése mindig még inkább elidegenítette Törökországot az araboktól. A török-arab kapcsolatok az 1960-as években javultak, mivel Törökország tiltakozott 1967-ben a palesztin területek izraeli megszállása ellen, s visszahívta nagykövetét Törökországba. Az 1970-es évek olajválsága figyelmeztette Törökországot az arab országokkal való gazdasági és politikai kapcsolatok fontosságára, s az 1980-as évektől Özal elnöksége idején Törökország kapcsolata Szaúd-Arábiával, Egyiptommal és a Perzsa-öböl országaival nagymértékben javult. Az arab-török kapcsolatokban új fejezetet nyitott az AKP-kormány 2002-től.[88]

Az arab közvélemény akkor látta be igazán, hogy most már egy másik Törökországgal áll szemben, amikor a török nemzetgyűlés 2003. március 1-jén elutasította az Egyesült Államok kérését, hogy az amerikai csapatok használhassák Törökország területét az iraki inváziónál. Az arabok méltóságát, büszkeségét megtépázó iraki háború török ellenzése nagyon jól eső gesztus volt Törökországtól az arab világ felé, ráadásul Törökország NATO-tagállam, az Egyesült Államok szövetségese, és így merte felvállalni az Egyesült Államok politikájának ellenzését. A török nemzetgyűlés végeredményét

[87] Kalaycıoğlu [2011d]
[88] Küçükcan [2010] 8-9. old.

tekintve diplomáciai bravúrt követett el szavazásával, hiszen megnyitotta az arab világot Törökország előtt. Az arab média meglepődött ugyan, de teljes támogatásáról biztosította Törökország döntését.

Törökországban a politikai pártok, a média és a lakosság többsége alapvetően ellenezte az iraki háborút, s az iraki háború segített az arabok iránti török szimpátia újraéledésében. Hasonlóképpen az arabok erős Izrael-ellenessége miatt a török kormány egyre hevesebb Izrael-ellenes retorikája a 2008-2009-es gázai háború idején, a davosi eset 2009 januárjában, valamint a Mavi Marmara esete után a török-izraeli kapcsolatok degradálása és mélypontra kerülése nagyon jelentős mértékben hozzájárult az arab közvélemény Törökország iránti szimpátiája megerősödéséhez, s a török kormányfő rendkívüli népszerűségéhez az arab országokban.

2008 januárjában Törökországban a Pollmark Research Company elvégzett egy közvélemény-kutatást, hogy feltérképezze az általános trendeket a török közvéleményben az arabokról élő képet illetően. Az eredmények szerint a törökök 33,2%-a pozitívan ítéli meg az arabokat, 39,1% negatívan gondolkodik róluk, 20,7% semleges véleményen van, 7% nem tudott dönteni. Az idősebb generáció negatívabb véleménnyel volt az arabokról, mint a fiatalabb. Amint nő az iskolázottság szintje, a szakmai és társadalmi státusz, az arabokról alkotott vélemény egyre romlik. A negatív vélemények a férfiak esetében 42,1%, míg a nőknél 36,2% arányban fordultak elő. A törökök 43,4%-a pozitívabb véleménnyel van az arabokról, mint az európaiakról és az amerikaiakról, a válaszadók 64,8%-a negatívan gondolkodik az amerikaiakról, de a törökök többsége hasonlóan vélekedik az európaiakról és a zsidókról is. A törökök túlnyomó többsége támogatja a szorosabb gazdasági kapcsolatokat az arab világgal, ami azt jelzi, hogy bár politikai téren még van bizalmatlanság a törökökben az arabokkal kapcsolatban, a gazdasági kapcsolatokat racionálisan közelítik meg. Az arab világ és Törökország a gazdasági kapcsolatokat a kölcsönös bizalom megerősítésére használhatja fel.[89]

A török közvélemény gyökeres megváltozása az arabok megítélését illetően az alábbi tényezőknek tudható be: az iszlamista, konzervatív média befolyása, a hidegháború utáni török kül-, és belpolitika, az iszlamista mozgalom szervezettsége, az iszlamista NGO-k pénzügyi háttere. Széleskörű támogatottsággal rendelkezik az arabokkal és az irániakkal való iszlám szolidaritás Törökországban, mely a hidegháború utáni török politikai fejlődés során alakult így.[90]

Az arab-török kapcsolatok reneszánszukat élik a 2000-es évek óta, a felek újra felfedezik közös történelmi, kulturális, vallási örökségüket és az egész térség jólétének növelése érdekében szorosabbra fűzik gazdasági kapcsolataikat. Egyre jelentősebb arab tőke van jelen Törökországban, s a török versenyképes vállalatok az arab Közel-Kelet irányába terjeszkednek kihasználva a vízummentességet és a szabad kereskedelmet. Az élet minden területén egyre élénkebb együttműködés alakult ki Törökország és az arab országok között a gazdaság, az NGO-k, az egyetemek, a média közös arab-török kezdeményezései révén.

[89] Küçükcan [2010] 14-19. old.
[90] Kalaycıoğlu [2011d]

A TESEV (Török Gazdasági és Társadalmi Tanulmányok Alapítvány) által elvégzett közvélemény-kutatás a segítségünkre lehet, hogy választ találjunk arra a kérdésre, hogy az arabok miért preferálják Törökországot, mint modellt. A válaszolók 66%-a modellként tekint Törökországra, s az indokok a következők: a leginkább preferált indok Törökország muszlim identitása (15%), második helyen szerepel a török gazdaság (12%), harmadik helyen a demokrácia (11%), negyedik helyen a palesztinok és a muszlimok jogainak képviselete (10%). A válaszolók azon része, amely elutasítja Törökországot, mint modellt a következő okok miatt mondta ezt: Törökország szekuláris politikai struktúrája, mint negatív aspektusa a török modellnek (12%), Törökország nem eléggé muszlim (11%), Törökország Nyugathoz fűződő kapcsolata (10%), nincs szükség modellre a térség számára (8%). Az adatok alapján, ha Törökország még inkább modellé szeretne válni a Közel-Kelet lakossága szemében, tovább kell iszlamizálódnia, jobban kell védenie a palesztinok és a muszlimok jogait a Nyugattal szemben és főként Izraellel szemben, el kell fordulnia a szekularizmustól és a Nyugattól. A közel-keletiek számára ezek az elemek fontosabbak annál, hogy Törökország demokrácia.[91] Ez a közvélemény-kutatás igen megdöbbentő valószínűleg nemcsak a szekuláris kemalisták számára. Törökországot azért kedvelik az arab országokban, mert „egy közülük", közel-keleti, muszlim és ezt felvállalva sikeres. A török kormánynak népszerűségét jól kellene felhasználnia, hogy a szekuláris demokráciát elfogadottabbá tegye az arabok szemében, s Törökországot azért tekintsék példának, ami a török fejlődés alapja: az Atatürk által megteremtett szekularizmus, az Özal idején kialakult piacgazdaság és az Erdoğan idején kibontakozó regionális hatalmiság és demokrácia.

A fejezet tanulsága, hogy a Közel-Keletnek szüksége van egy modellre a politikai és gazdasági átalakulása elősegítésére. Törökország megmutatta, hogy közel-keleti országként is lehetséges a demokratizálódás, így jó inspirációs forrás, az arab tavasz országai pedig egymásra is hatottak, hogy a diktátorok hatalma megdönthető. A török modell szinte nélkülözhetetlenül fontos a térség számára, hogy az arab tavasz pozitív eredményei megőrizhetőek legyenek, s ne az iráni, radikális modell terjedjen el a Közel-Keleten. Az arab tavasz tüntetőinek közös jelszava a demokrácia és a szabadság voltak, s legtöbbjük a török demokráciát tartotta szem előtt. A török kormánynak erre kell építenie külpolitikájában, és feladata, hogy a demokrácia, az emberi jogok, a jogállamiság és a szekularizmus valódi tartalmát megismertesse és elfogadtassa az arab tömegekkel. A Davutoğlu-féle zéró probléma politikát hozzá kell igazítani a regionális demokratikus változások által teremtett új status quohoz, s új elemévé kell tenni a demokráciaterjesztést, a török modell exportálását. A török fejlődés egyes szakaszai *sui generis* jellegűek, de összességében számos területen követendő példát mutat az arab Közel-Kelet számára.

[91] Gürsel [2011] 96-97. old.

4. A régi és az új Közel-Kelet

A régi Közel-Kelet kifejezést a dolgozat az 1978-tól kialakult közel-keleti hatalmi egyensúlyra használja, amelyet a Camp David-i keretmegállapodáshoz való ragaszkodás és a nyugati támogatottságú arab autokratikus rendszerek léte fémjelez. Az új Közel-Kelet kifejezést egyre szélesebb körben használják a szakértők az arab tavasz után formálódó új hatalmi struktúrákra, amelyek természetesen még nem kristálytiszták.

Az Egyesült Államok iraki inváziója mozgásba hozta a korábban stabil regionális hatalmi rendszert. Ennek ellenére helytelen azt állítani, hogy az iraki háború volt az egyetlen mozgatórugója a politikai és társadalmi mobilizációnak az arab világban. Ha Szaddám Husszein hatalmát nem döntötték volna meg, a diktatúrák akkor se maradhattak volna fenn túl sokáig a nép akaratának teljes figyelmen kívül hagyásával. Elviselhetetlen nyomást gyakorolt az arabokra a szélsőséges mértékű jövedelmi egyenlőtlenség, a szabad véleménynyilvánítás hiánya, a családi- és pártdiktatúrákká vált kormányzatok és Izrael politikája, mely ragaszkodik a status quo mindenáron való fenntartásához. Mindeközben Törökország egy sikertörténetként jelent meg az egyszerű arab emberek szemében, amelynek gazdasági fejlődése, demokratizálódása és autonóm, aktív Közel-kelet politikája nagyon vonzó.[92]

Egyes szakértők szerint a török külpolitikai aktivizmus a Közel-Keleten is hozzájárult az autokrata rezsimek bukásához, oly módon, hogy valójában a „Camp David rendszer" végét követelte. Az 1979-es Camp David-i békeszerződés által kialakult rendszer az egyiptomi Mubarak-kormányzatot privilegizált helyzetbe juttatta: szövetkezett Izraellel, bár ez egy hideg kapcsolat volt, cserébe pedig közel 2 milliárd dollár amerikai katonai és gazdasági segélyt kapott évente. Egyiptom támogatta, hogy az arab világ normalizálja kapcsolatait Izraellel a békefolyamat révén, és regionális ambícióit lecsökkentette olyan szintre, hogy támogatta az amerikai érdekeket. Így Egyiptom regionális súlyához képest csekély külpolitikai szerepet vállalt. Mubarak elnök Egyiptom regionális szerepét úgy határozta meg, hogy fenn kell tartani a Camp David rendszert legitimnek tartva Izrael biztonsági aggodalmait és támogatva a Fatah által elfogadott megoldásokat Izrael megsértése nélkül. Mubarak egyiptomi elnök együttműködött Izraellel a Gázai-övezet elszigetelésében miután a Hamász megnyerte a 2006. januári választásokat, amelynek negatív hatása volt Egyiptom kapcsolatára a palesztinokkal és a Hamász-kormányzattal és nem utolsósorban Törökországgal. Egyiptom egyre mélyülő legitimitási válsággal küzdött az arab-izraeli konfliktus

[92] Özhan [2011b]

tekintetében.[93] Törökország érdeke volt a rivális és eltérő Közel-Kelet politikát folytató Mubarak-rendszer bukása, ezért is sietett annyira Erdoğan török miniszterelnök a Tahrir téri felkelőket támogatásáról biztosítani és felszólítani Mubarak elnököt a lemondásra.

Törökország megmutatta, hogy lehet egyszerre demokratikusnak lenni, jó kapcsolatokat ápolni a Nyugattal és Izrael bizonyos lépéseit kritizálni. Eközben az arab országok korrupt diktátorai belenyugodtak Izrael politikájába, és elkötelezettek voltak a számukra kedvező status quo fenntartásában. Törökország egyre inkább képtelen volt az arab autokrata rezsimekkel való párbeszédre, de képessé vált az egyszerű arab emberek megszólítására. Erre jó példa Erdoğan török miniszterelnök davosi gesztusa az arabok felé, amikor tüntetően kivonult a 2009-es davosi Világgazdasági Fórum tárgyalásáról éles hangon bírálva Simon Peres izraeli elnököt és Izrael gázai háborúját.[94] A davosi incidens mély nyomot hagyott a romló török-izraeli kapcsolatokon, de Törökország megszerezte vele az arab közvélemény nagyfokú szimpátiáját. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a török kormány inkább képviselte az arab emberek politikai véleményét, mint az arabok saját vezetői, amivel nyilvánvalóan óriási népszerűségre tett szert az Erdoğan-kormány.

A demokrácia létrehozása a legkívánatosabb és legnehezebb feladat az arab tavasz országaiban, ami ezen megerősödni vágyó országok érdeke és egyben Törökország érdeke is. A sikeres demokrácia kiépítése évekbe telik, s idő kell, amíg az átalakulás alatt álló arab országok konszolidálják politikai és gazdasági berendezkedésüket, s ismét kifelé tudnak tekinteni. Az új Közel-Kelet új erőviszonyaiban Egyiptom minden bizonnyal újra regionális hatalom lehet Törökország mellett. Egyiptom pozitív szerepet játszhat az iszlamista mozgalmak integrálásában a politikai életbe, s az iszlamista pártok részvétele az egyiptomi demokráciában modellként szolgálhat más iszlamista mozgalmak számára. Ezen pártok, szervezetek hivatalos politikai életből való kizárása oda vezetett, hogy egyre konzervatívabbá, esetenként szélsőségesebbé váltak az iszlamisták. Ha demokratikusabbá válik a Közel-Kelet térsége szunni többséggel, akkor Iránnak át kell értékelnie politikáját. [95]

Mivel az új, demokratikusabb, a török berendezkedéshez hasonló Közel-Kelet létrejötte Törökország egyértelmű érdeke, ehhez hajlandó és kész még aktívabb szerepet vállalni a térségben, átadni saját tapasztalatát a demokrácia kiépítéséről, a katonaság politikai szerepének csökkentéséről, a gazdasági növekedés beindításáról.

Törökország regionális pozíciójára közvetlen hatással lesznek az egyiptomi események: ha Egyiptom továbbra is autokrata marad, az az egész régió számára hátrányos lesz, mivel az iszlamista szervezetek mérséklődése, politikai életbe való bevonása tovább késik, a palesztin kérdés holtponton marad és szektariánus konfliktusok alakulhatnak ki, amelyek veszélyeztetnék a regionális békét és stabilitást. A demokratikus Egyiptom korlátozná Törökország befolyását és népszerűségét az arab emberek szemében, de a régió két legnagyobb szunnita hatalma, mely hasonló méretű, stratégiai jelentőségű és

[93] Yilmaz-Ustun [2011]
[94] Yilmaz-Ustun [2011]
[95] Yilmaz-Ustun [2011]

történelmi gyökerű közös felelősséggel tartozna a szélesebb régió iránt, hogy elvezesse a demokratikusabb berendezkedés felé. A Közel-Kelet jövőbeli két regionális hatalma kezelni tudná a felmerülő konfliktusokat a térségben, s potenciális együttműködésük számos téren (például az arab-izraeli konfliktusban) a régió stabilizálásához járulna hozzá. Ha Egyiptom gazdaságilag és politikailag megerősödve jön ki az arab tavaszból, kialakulhat ugyan egyfajta verseny Törökország és Egyiptom között, de az csak fokozná mindkét ország hatalmát. Ha Egyiptom nem képes demokratikusabbá válni és gazdaságilag is megerősödni, akkor Törökország, mint az érettebb és konszolidáltabb demokrácia Egyiptom rovására növelné tovább regionális befolyását.[96]

Davutoğlu török külügyminiszter nyíltan beszélt az új Közel-Kelet létrejöttéről. Véleménye szerint a 20. század nem volt természetes és „zárójelbe kell tenni". Ez a „zárójel" a gyarmatosítás és a hidegháború révén alakult ki. A történelem természetes folyása újrakezdődik a hidegháborús struktúrák elsorvadásával, s ebben a Közel-Keletnek és Törökországnak ugyanaz lesz a sorsa, egymásra fognak hatni. Azok, akik a jázminos forradalom, az egyiptomi és a szíriai forradalom ellen foglalnak állást, a hidegháborús struktúrákat próbálják megvédeni, amelyek távol tartják egymástól a társadalmakat. Az intellektuális szabadság, a politikai párbeszéd és a gazdasági interdependencia korában a közel-keleti országok is természetesen hatnak egymásra, és mostanában a régi pszichológiai affinitás, kulturális emlékezet visszatért együttműködés formájában.[97]

Az új, diktátorok nélküli Közel-Keleten megnyílik a lehetőség, hogy az arab országok lakosságával is szoros kapcsolat alakuljon ki, és nemcsak az új politikai vezetéssel. Így a gondolatok szabadon áramolhatnának a térségben, amely megerősítené a civil társadalmat az arab országokban.

Már az arab ébredést megelőzően is érzékelhető volt, hogy a hatalmi egyensúly a Közel-Keleten az arab országok helyett (beleértve Egyiptomot és a Termékeny Félholdat) a nem-arab perifériára, Törökországra és Iránra került át. Ez az elmozdulás az 1967-es hatnapos háborúban az arabok által elszenvedett katasztrofális vereség óta kezdődött, és fokozatosan láthatóvá váltak a Közel-Kelet új török-perzsa jövőjének körvonalai. 1991-ben az öbölháború Irak hatalmának drámai csökkenésével zárult le, amely lehetővé tette, hogy Irán és Törökország betöltse a Perzsa-öbölben és a Termékeny Félhold térségében kialakult kulcsfontosságú politikai hatalmi vákuumot. Teljes mértékben valósággá vált mindez az Egyesült Államok iraki és afganisztáni inváziójával 2001 és 2003 között, mivel a két háború eltüntette Irán két legfőbb regionális ellenfelét: a tálibokat Afganisztánban és a Baath Pártot Irakban. Irán rendkívül aggódott az őt körülvevő amerikai csapatok miatt Irakban és Afganisztánban, de a perzsa állam vált a Közel-Kelet keleti részének domináns hatalmává. Mindeközben Törökországban új korszak vette kezdetét 2002-ben a posztkemalista, mérsékelt iszlamista AKP választási győzelmével. Törökország külpolitikájában kiemeltebb helyen szerepelt a Közel-Kelet térsége, a török gazdasági jelenlét masszívan megnőtt a

[96] Yilmaz-Ustun [2011]).
[97] Davutoğlu [2012] 13-14. old.

térségben, normalizálódott Törökország kapcsolata Iraki Kurdisztánnal, Szíriával és számos más arab állammal a zéró probléma politika jegyében.[98]

A Közel-Kelet két legjelentősebb nem-arab hatalma, Törökország és Irán egymással jól működő baráti kapcsolatot ápolt, ugyanakkor a regionális vezető pozícióért megindult egyfajta versengés köztük. Mindkét ország jelentős demográfiai, gazdasági és katonai erővel rendelkezik. Törökország egy 78 milliós ország, ahol a népesség 67,1%-a 15-64 év közötti, Irán szinte megegyező demográfiai adatokkal rendelkezik, a népesség kb. 77,8 millió fő, s a korszerkezet egy még fiatalabb társadalomra enged következtetni. A 15-64 év közöttiek aránya 70,9% a társadalomban. Irán gazdaságában nagyon jelentős az állami szerepvállalás, s jellemző az olajágazattól való erőteljes függés. A perzsa állam a világ ötödik legnagyobb olajtermelője, s a harmadik legnagyobb olajexportőre. Irán a gáztartalékok világrangsorában a második helyen áll. A globális energiapiacon Irán kiemelkedően fontos hatalom, amely pozícióját egyelőre megőrizte a szankciók ellenére is. Az arab tavasz során egyre növekvő olajárak segítettek a perzsa államnak, amely a megnövekedett olajbevételekből ki tudta védeni a szankciók hatását. Az iráni gazdaság kétszámjegyű munkanélküliséggel küzd, ami különösen aggasztó a fiatalok körében, és az agyelszívás sok kárt okoz Iránnak.

Törökország és Irán hasonló méretű gazdaság, vásárlóerőparitáson számítva Törökország a 17. legnagyobb gazdaság a világban, míg Irán a 20. helyen áll. A török gazdaság egyik előnye, hogy sokkal kisebb az állami szerepvállalás a gazdaságban a korábbi privatizációs programoknak köszönhetően, s létrejött egy tehetős vállalkozó középosztály. Törökország magas folyó fizetési mérleg hiánya ellenére vonzó a külföldi befektetők számára, eddig jól átvészelte a jelenlegi nemzetközi pénzügyi válságot. A török gazdaság diverzifikáltsága óriási előnye az iráni gazdasággal szemben. Míg Irán olaj-, gáztermelő, Törökország energiaimportőr, de kulcsfontosságú tranzitország a közép-ázsiai energiaforrások Európába szállításában.

A katonai kapacitásokat illetően Törökország NATO-tagállam, s katonai költségvetése körülbelül a GDP 5%-a, ezzel szemben Irán kétes nukleáris programja mellett katonai kiadásai a GDP 2%-t teszik ki. Mindkét országban sorkatonaság van érvényben.[99]

Kevésbé mérhető, de legalább olyan fontos a nemzetközi politikában, hogy Irán és Törökország milyen mértékű soft powerrel rendelkezik. A 2010-ben lefolytatott közvélemény-kutatások szerint, melyet a University of Maryland and Zogby International végzett el hat arab országban, amelyek politikai rendszere az Egyesült Államok barátja – Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emirátusok, Egyiptom, Jordánia, Libanon, Marokkó – három regionális vezető versenyzik a népszerűségben: Erdoğan török miniszterelnök, Ahmedinedzsád iráni elnök és az egyetlen arab a három legnépszerűbb politikus között Naszrallah, a libanoni síita radikális Hezbollah szervezet vezetője. Két vezető köztük síita, ami nem elhanyagolható tény, s Erdoğan képviseli az iszlám és a demokrácia összeegyeztethetőségét, a török modellt, Ahmedinedzsád az iszlám világ Nyugattal és főként az Egyesült Államokkal szembeni ellenállását, míg

[98] Ayoob [2011] 58-61. old.
[99] CIA World Factbook

Naszrallah az arab és muszlim ellenállást Izraellel szemben. Ezt az értékrendet (demokrácia, ellenállás a Nyugattal és Izraellel szemben) vallja az arabok többsége.[100]

Azon országokban, ahol ezt a közvélemény-kutatást készítették, a politikai vezetés nem ezeket az értékeket képviseli: elnyomó, korrupt és autokrata politikai rezsimek működnek, melyek együttműködnek az Egyesült Államokkal és nem vállalják fel Izrael bátor kritizálását. A közvélemény-kutatások alapján nem meglepő, hogy a politikai rendszer egészével elégedetlen, frusztrált arab lakosság haragja elérte azt a pontot, amely az arab ébredés kibontakozásához, a tömeges tüntetéseknek az egész régióra kiterjedő megszervezéséhez vezetett.

Az arab tavasz alapjaiban változtatja meg a regionális hatalmi egyensúlyt Törökország, Irán, Izrael és az arab világ között. Törökország a többi közel-keleti politikai szereplővel szemben minden releváns politikai szereplővel kapcsolatot ápol, s úgy tűnik, hogy az arab ébredés hozzá fog járulni Törökország külpolitikai diskurzusának megerősödéséhez, míg a két egymással ellentétes, kemény diskurzust alkalmazó Izrael és Irán egyre inkább el fog szigetelődni. A szíriai rezsim várható bukása tovább izolálja Iránt a régióban, Egyiptom átalakulása pedig Izraelt szigeteli el még inkább. Így Izrael és Irán a régió legaggódóbb államai, hiszen régóta az ő javukat szolgálta a status quo.

A regionális hatalmi egyensúly Törökország javára fog elmozdulni, s a másik két jelentős regionális hatalom, Izrael és Irán elkezd veszíteni a hatalmából. Irán komoly árat fog fizetni legfőbb térségbeli szövetségese, az elnyomó, szekuláris szíriai rezsim támogatásáért a szíriai emberek legitim követeléseivel szemben: nem fogja tudni hitelesen képviselni az iszlám ellenállást és a térség népeinek követeléseit. Irán kísérletet tett arra, hogy az arab tavaszt az iráni iszlám forradalom sikerének mutassa be, mintha az arab ébredést az iráni iszlám forradalom inspirálta volna. Így próbálja növelni regionális befolyását kihasználva az arab tavasz kínálta lehetőségeket. Ennek ellenére Irán számára nagy politikai veszteséget fog jelenteni Szíria elvesztése, hiszen az Asszád-rezsim után potenciálisan létrejövő új rendszer várhatóan szunnita dominanciájú és kevésbé Irán-barát lesz. Irán arra törekszik, hogy az amerikai csapatok Irakból való kivonulása után az Irakért folyó versenyben betölthesse a politikai vákuumot. Izrael számára Törökország növekvő regionális népszerűsége és az új arab rezsimek palesztinbarátabb és Izrael-ellenesebb politikai látásmódja fog nehézséget jelenteni.

Törökország egyre „otthonosabban” fog mozogni a régióban, s könnyebben tudja majd kapcsolatait javítani a demokratikusabb arab országokkal. A materiális erőforrások kevésbé a biztonságra és a hadseregre fordítódnak hosszabb távon, mint a társadalmi és gazdasági fejlesztésre, s ezáltal Törökország, mint „kereskedő állam” és mint társadalmi modell fontos szerepet fog játszani a Közel-Keleten. Törökország átveheti a vezetést a palesztin kérdésben, amely korábban Irán kezében volt, hogy befolyást tudjon szerezni magának az arab világban. A perzsa állam és Törökország kapcsolata egyre inkább romlik, hiszen Irán rossz néven vette, hogy Törökország befogadja a NATO rakétaelhárító rendszerét saját területére, támogatja a szíriai ellenzéket és a török kormányfő a szekularizmust népszerűsíti arab körútján.

[100] Ayoob [2011] 61-63. old.

Törökország lényegében egy alternatív modellt kínál fel az arab országok számára, amely ellentmond az iráni érdekeknek a térségben. Erdoğan török miniszterelnök a Közel-Kelet egyik (ha nem a) legbefolyásosabb politikai vezetője, a török modell népszerű a térség országaiban, így kétségkívül az általános változások a Közel-Keleten Törökország javára dolgoztak.[101]

A török-iráni kapcsolat jövője egyben Törökország Nyugathoz fűződő kapcsolatának a jövőjéről is szól. Törökországnak egyre nehezebb lesz lavírozni az Egyesült Államok és Irán között, s választania kell majd, hogy melyik mellett áll ki hosszabb távon. A török-iráni kapcsolatok esetében Törökország nyugati elköteleződései nem engedik meg a zéró probléma politika minden esetben való alkalmazását. Irán és Törökország az AKP-kormányzat alatt leginkább a közös gazdasági érdekek és a földrajzi közelség, a jó szomszédi viszonyban való érdekeltség miatt közeledett egymáshoz. Törökország energiaimportra szorul, s egyre egyoldalúbban függ Oroszországtól a földgázszükséglete kielégítése tekintetében. Létfontosságú török érdek az energiaimport diverzifikálása, ami a török külpolitikát Irán felé tolja, mivel a perzsa állam Oroszország után Törökország második legfontosabb földgázellátója. A politikák összehangolása irányába hatnak a közös török-iráni érdekek a kurd kérdésben, a PKK elleni harcban és a független Kurdisztán létrejöttének megakadályozásában. Törökország és Irán is érdekelt Irak egységének, területi integritásának megőrzésében, annak ellenére, hogy Törökország jobban támogatja az iraki szunnitákat és türkméneket, míg Irán határozottan kiáll az iraki síiták mellett.[102]

Törökországot iráni fenyegetések érték a NATO rakétavédelmi rendszer török területen való elfogadása miatt, amellyel a török kormány végeredményben NATO-tagállami kötelezettségeinek tett eleget. Ha Törökország Irán mellett teszi le a voksát kitartva amellett, hogy Iránnak joga van a nemzetközi közösség által nem békés célúnak tartott nukleáris programjához, akkor annak elkerülhetetlen következménye lesz Törökország Nyugattal való viszonyára. Az Egyesült Államok barátságának elvesztése, s a kizárólagos közel-keleti orientáció egyenes következmény lesz. Törökország ezzel a nehéz dilemmával szembesül nap mint nap, amikor a Nyugat és Irán konfliktusában próbál semleges, közvetítő szerepet játszani, s fenntartani gyümölcsöző gazdasági kapcsolatait a perzsa állammal.

A török külpolitikai vezetés kétszer is a Nyugattal szembehelyezkedő döntésre jutott Irán nukleáris programja ügyében. Először török–brazil–iráni megállapodás született az iráni nukleáris patthelyzet feloldására 2010-ben, ami amerikai ellenállás miatt megbukott. Másodszor Törökország 2010. június 9-én az ENSZ Biztonsági Tanácsában nem-állandó tagként az Iránnal szembeni új szankciók ellen szavazott.

A NATO rakétavédelmi rendszer ügye ismét kínos helyzetbe hozta a török külpolitikát, hiszen Irán határozottan ellenezte az ellene irányuló radar török területre való telepítését. Ebből a helyzetből Törökország végül ügyesen kimanőverezett, lenyugtatta az iráni kedélyeket és garanciát kapott arra, hogy Izrael nem részesül a NATO rakétavédelmi rendszer nyújtotta információkból. Az Irán elleni egyre szigorúbb

[101] Nader-Özhan-Larrabee-Ataman [2011] 4-9. old.
[102] Ayoob [2011] 65-66. old.

szankciók nehéz helyzetbe hozzák a kőolajimportra óriási mértékben ráutalt Törökországot, hiszen kőolajbehozatalának harmadát Iránból szerzi be. Washington erős nyomásgyakorlása következtében Törökország – az ellene esetlegesen irányuló - amerikai szankciók kilátásba helyezése miatt arra kényszerül, hogy csökkentse iráni olajimportját.

A dolgozat azért tért ki a török-iráni kapcsolat alakulására, mert a Közel-Kelet jövője a következő évtizedekben minden valószínűség szerint azon fog múlni, hogy mi történik Ankarában és Teheránban.[103] Emellett meghatározó lesz, hogy Egyiptom megerősödve tud-e kijönni az arab tavaszból, s betölti-e az arab regionális hatalom szerepét.

[103] Ayoob [2011]

5. A török gazdaság szárnyalása, avagy a török soft power gazdasági alapja

5.1. A török piacgazdasági fejlődés (1980–2012)

A török demokrácia és piacgazdaság kéz a kézben fejlődött ki, s egymást erősítette a két folyamat. A lenyűgöző gazdasági fejlődés fokozatosan növelte a demokrácia kialakulásának és megszilárdulásának esélyét, a feltörekvő középosztály pedig a politikai és gazdasági haladás meghatározó társadalmi rétege volt.

A török gazdaság ma már egy liberalizált, piacközpontú és nyitott gazdaság, amelynek kialakulása és felívelése az 1980-as évek óta tartó, hosszadalmas folyamat eredménye.

Törökország 1980-ig importhelyettesítő gazdasági modellt alkalmazott, a hazai piacot magas vámokkal védték, ami negatívan hatott az importra és az exportra egyaránt. A protekcionista, zárt gazdaságban a belső piac fűtötte a gazdaságot, az állam aktív gazdasági szereplő volt, jelentős jelenléttel rendelkezett a termelő szektorokban. Ez a gazdasági modell válságba jutott az 1970-es években az olajsokkok hatására, és Törökország krónikus fizetési mérleg problémáktól kezdett szenvedni.

Az 1980-ban meghozott liberalizációs reformok alapjaiban változtatták meg a török gazdasági modellt, s az importhelyettesítést felváltotta az exportorientáltság. A reformok liberalizálták a tőkemozgásokat, csökkentették az ipari vámokat és bevezettek exportösztönzőket. Az intézkedések eredményeképpen a török vállalkozók bekerültek a nemzetközi kereskedelembe és fokozatosan csökkentették a hazai piactól való függésüket. 1995-ben Törökország vámunióra lépett az Európai Unióval, amely a gazdasági liberalizálódás következő jelentős lépése volt. Ebben az időszakban a török kormány az állami vagyon eladásába, privatizációba kezdett.[104]

Az 1990-es években a török bankrendszer nagyon komoly problémákkal nézett szembe: a török bankokat a politika által vezetett patronázs hálózat támogatására használták fel, nem volt megfelelő a szabályozás és a kontroll, ami a nem-teljesítő hitelek óriási megemelkedéséhez vezetett. A bankrendszer a teljes összeomlás szélére került, s a török gazdaság történetének legnagyobb gazdasági válságát élte át. 2001-ben 7,8%-kal zsugorodott a gazdaság, s a gazdasági miniszter Kemal Derviş az IMF

[104] Ülgen [2011a] 9-10. old.

támogatásával új gazdasági programot indított be. A program célja az volt, hogy rendbe tegye a bankrendszert, megerősítse a szabályzást a banktörvény módosításával. A bankokat újra feltőkésítették és átvizsgálták a bankfelügyeletet. Bevezettek egy olyan pénzügyi rendszert, amely megakadályozza, hogy a politikusok visszaéljenek a bankrendszerrel, és létrejött az egyensúly a pénzvilág és a politika között. Mára a török bankrendszer erős, megfelelő tőkével rendelkezik, nincsenek a rendszerben kockázatok még a globális pénzügyi válság tükrében sem.[105]

A török bruttó hazai termék megháromszorozódott 2002 és 2011 között az AKP kormányok idején, csakúgy, mint az egy főre jutó GDP. A vásárlóerőparitáson számított GDP 2011-ben körülbelül 1,053 billió USD volt, míg az egy főre jutó GDP körülbelül 14600 USD a CIA Factbook adatai alapján a 2011-es dollárt figyelembe véve. Az OECD becslése alapján Törökország lesz a leggyorsabban növekvő gazdaság a tagjai között 2011-2017 között éves átlag 6,7%-os növekedéssel.[106] Az Erdoğan-kormányzat politikai hatalmát is stabilizálta az évi átlag 6-7%-os növekedés és a fokozódó jelentőségű török gazdaság regionális súlya.

Az AKP-kormány sikeres gazdaságpolitikája, szigorú fiskális politikája és strukturális reformjai integrálták a török gazdaságot a világgazdaságba, megerősítették a magánszektort, ellenállóvá tették a bankrendszert, s leszorították az inflációt és az államadósságot. A kereskedelemből és a turizmusból származó jövedelem jelentősen megemelkedett, s többletforrást jelent a közvetlen külföldi befektetések megugrása. A globális pénzügyi válság 2009-ben éreztette hatását Törökországban, de 2009 utolsó negyedévében a török gazdaság már elkezdett kilábalni a válságból, s az átmeneti gazdasági zsugorodást 5,9 %-os gazdasági növekedés váltotta fel, amellyel Törökország a válságból az egyik leggyorsabban kilábaló országgá lépett elő. 2010-ben folytatódott a gazdasági fellendülés, mely az első negyedévben 12%, a másodikban 10,3%, a harmadikban 5,2% és a negyedikben 9,2% volt. Az UNCTAD szerint Törökország volt a 15. legvonzóbb közvetlen külföldi befektetési célpont 2008-2010 között.[107] 2011-ben a török GDP 8,5%-kal növekedett a globális pénzügyi és gazdasági válság ellenére.[108]

Három évtized alatt a török gazdaság óriási átalakuláson ment keresztül, Törökország ma már a világ 17. legnagyobb gazdasága, Európában pedig a hatodik legnagyobb, amelynek erős exportorientált ipari bázisa és hatalmas, növekvő vásárlóerejű belső piaca van. Mostanra felemelkedett egy tehetős vállalkozó, üzleti réteg a török társadalomban, amelynek a vagyona nem függ a török kormánnyal való jó kapcsolat ápolásától. A török vállalkozók egyre nyitottabbá váltak a nemzetközi kereskedelemben való részvételre, s aktívan keresnek gazdasági lehetőségeket, új piacokat Törökország határain túl. Az állam fokozatosan átadta helyét a termelésben, és a gazdasági tevékenységet szabályozó, felügyelő szerepre szorítkozott. Törökország integrálódott a világgazdaságba, ami szintén fegyelmező hatással bírt a török kormányra. Tőkeszegény országként a török gazdaság növekedése nagymértékben függ a külföldi tőke elérhetőségétől, így a populista politika ára nagyon magas, a tőke

[105] Ülgen [2011d] 22-23. old.
[106] Atasoy [2011]
[107] Invest in Turkey, Economic Outlook
[108] Hürriyet, 2012. április 2.

kiáramlásához vezethet, s Törökország kevésbé lenne vonzó célpontja a portfolió és közvetlen befektetéseknek.

A legbefolyásosabb üzleti társulás a TÜSIAD története jól illusztrálja a török üzletemberek függetlenné válását. Az 1971-ben létrejött érdekcsoport a török ipar vezető szereplőit hozza össze, de ezenfelül még a közpolitikák őre is, amely gyakran bátran kritizálja a török kormányt. A gazdasági válság csúcspontján 1979-ben a kormány lemondására szólított fel, 1997-ben demokratizálódási jelentést készített, s Erdoğan kormányát is számos alkalommal bírálta például az EU-reformok lendületének visszaesése vagy a kurd kérdés megoldása iránti hajlandóság hiánya miatt. Tehát a politikai és a gazdasági hatalom elkülönítése a török modell lényegi összetevője. [109]

Az AKP-kormány 2002-es hatalomra jutása óta fokozatosan megerősödött egy új üzleti kultúra Törökországban, amely felváltotta a hagyományos, kemalista üzleti kultúrát. A régi, nyugat-törökországi gazdasági központok (például Marmaris) mellett a közép-anatóliai városok (Kayseri, Konya, Gaziantep, Denizli, Eskisehir) felküzdötték magukat az elmaradottságból és az AKP választói bázisaként az innen származó, új gazdasági elit meghatározó befolyáshoz jutott.[110] Az AKP-kormány inkább anatóliai gyökerű, s helyzetbe hozta az új, szociálisan konzervatív, gazdaságilag liberális üzleti elitet. Társadalmi, kulturális és gazdasági vetélkedés zajlik a szekuláris, kemalista középosztály és az új, mérsékelt iszlamista, konzervatív középosztály között a tradicionális szekuláris-iszlamista törésvonal mentén.

Az AKP történelmi küldetésének tekinthető, hogy a kapitalizmust elfogadhatóvá tette a török társadalom szélesebb rétegei számára, és megtörte a piacgazdasággal szembeni, hagyományos iszlamista ellenállást. A török gazdaság európai szemmel irigylésre méltó növekedése az utóbbi évtizedben a legkonzervatívabbak szemében is lenyűgöző teljesítmény volt, s így a fogyasztói társadalom győzött a tradicionális iszlám takarékossággal szemben az új, AKP-t támogató török középosztály szemében. A török külpolitikai irányítást nagymértékben befolyásolja a török vállalkozói osztály új piacok iránti igénye a Közel-Keleten, Észak-Afrikában és a világ más részein.[111]

Az új anatóliai elit fontosnak tartja az iszlám örökséget, ugyanakkor arra törekszik, hogy minél modernebb, a korszerű technológiára nyitott legyen, és Európa részeként képzeli el a jövőjét mindaddig, amíg az nem jelenti az iszlám identitás teljes elvesztését.[112] A modernitás és a konzervativizmus ezen előnyös ötvözete egyidejűleg hozzájárult a gazdasági fejlődéshez és az iszlám kultúra törökországi virágzásához.

A török gazdaság fontos jellemzője az erős magánszektor és a vállalkozói kultúra, amelyről az arab országok is példát vehetnek. A kis- és középvállalkozások meghatározó szerepet játszanak a munkahelyteremtésben.

Törökország gazdaságának mozgatórugói többé nem elsősorban a tradicionális gazdasági konglomerátumok, amelyek együtt növekedtek a Török Köztársaság

[109] Ülgen [2011a] 9-10. old.
[110] Walker [2011a] 2. old.
[111] Özel [2011]
[112] Fuller [2004] 53. old.

fejlődésével, hanem a sok ezer kis- és közepes vállalkozás, amelyek történelmileg jóval kevesebb politikai támogatást kaptak. Az anatóliai tigrisek is ilyen kis- és közepes vállalkozások, s a török gazdaság gerincét alkotják. Új üzleti lobbikat is létrehoztak, mint például a MÜSIAD, amely a kis- és közepes vállalkozások lobbicsoportja a TÜSIAD-dal szemben. Az anatóliai tigrisek rendkívül aktív szerepet játszottak Törökország Észak-Irakkal való kapcsolatának javításában, amely megbékélési politika nagyon jövedelmező gazdaságilag. Egy másik új lobbicsoport, a TUSKON Észak-Afrikával és a szub-szaharai Afrikával kívánja mélyíteni a török gazdasági kapcsolatokat. Érdekérvényesítő képességüket mutatja, hogy a török vállalkozások afrikai terjeszkedését elősegítendő rendszeresen megszervezik az „Afrika Csúcstalálkozót" (Africa Summit). A lobbicsoportok tevékenysége révén a török regionális kapcsolatokat fokozatosan újradefiniálja a török kormány a gazdasági érdekek mentén.[113]

A legjelentősebb lobbicsoportok támogatják az Európai Uniós csatlakozást kiemelve annak gazdasági előnyeit is, minél inkább integrálni kívánják Törökországot a világgazdaságba, fejlesztenék az eddig elhanyagolt közel-keleti, ázsiai, afrikai térséggel való gazdasági kapcsolatokat, azaz kiállnak a Davutoğlu-féle zéró probléma politika és multidimenzionális identitás mellett. A regionális politikai stabilitás és gazdasági növekedés létfontosságú érdeke ezeknek a lobbiszervezeteknek. A Turkish Airlines (THY), a török légitársaság 70-ről 124-re növelte desztinációinak számát 80 országban, amit azzal indokolt, hogy a török üzletemberek keresik ezeket a célállomásokat. Kiemelkedőek a török építőipari anatóliai tigris cégek befektetései: Oroszországban 20 milliárd dollár és kb. 35,5 milliárd dollár a Közel-Keleten az elmúlt évtizedben. Törökország leginkább a gazdasági eszközeire támaszkodik szomszédaival való kapcsolatainak javítása terén, a kereskedelem és a befektetési projektek megkönnyítik a török külpolitika nyitásait ezen országok felé.[114] Törökország egy tőkeexportőr országgá kezd válni, a török vállalatok közvetlen befektetéseket eszközölnek külföldön, és jelentős érdekeltségük van abban, hogy Törökországnak jó kapcsolata legyen azokkal az országokkal, ahol ők befektetnek.[115]

A szekuláris, kemalista szakértők kiemelik, hogy a kedvező gazdasági környezet miatt nehéz az AKP fokozatos iszlamizációs terveit ellenezni. A szekularizmus megvédésére tett kísérletek egyre költségesebbé váltak, mivel az EU negatívan reagálna rájuk és gazdasági válság alakulhatna ki a külföldi tőke hirtelen kiáramlása miatt.[116] Mindez arra utal, hogy az AKP-kormány annak is köszönheti stabil választói bázisát, hogy gazdasági legitimációja töretlen, a gazdaságpolitika sikeres, s a török gazdasági növekedés kétségbevonhatatlan.

Az arab Közel-Kelet országaiban a gazdasági fejlődés akadálya, hogy az üzleti szféra nem különül el a politikától, csak az autokrata, korrupt rezsimet támogató vállalkozók jutottak pénzügyi támogatáshoz, nincs egy jelentős független vállalkozói réteg, amely érdekelt lenne a gazdasági liberalizációban és a nemzetközi kereskedelemben, s érdekeit hatékonyan érvényesítené a kormány akaratával szemben is. Törökország, a

[113] Vallée [2011] 71. old.
[114] Turhan-Kılınc [2011]
[115] Kirişci [2009] 52. old.
[116] Somer [2007] 1279. old.

térség legnagyobb gazdasága, az arab országokhoz hasonlóan „mélyről jött”, a gazdasági (és politikai) fejlettség nagyon elmaradott volt, s jelenleg is a török gazdaságnak vannak gyengeségei. Ennek ellenére nem az olajbevételektől függ a török jólét, mint az arab jólét, s a török gazdaság diverzifikált. A közel-keleti, kőolajban és földgázban gazdag arab országoknak sokkal inkább diverzifikálni kell az exportjukat, hiszen a fosszilis energiaforrások egyszer kimerülnek, s akkor a térség marginalizálódhat gazdaságilag és politikailag is.

A török gazdaságpolitika, gazdaság- és pénzügydiplomácia elméleti megalapozottságát kutatva nem találunk különösebb, egyértelmű utalást a gazdasági tényezőkre Davutoğlu török külügyminiszter legfőbb művében, a „Stratégiai mélység”-ben. Arra a kérdésre, hogy a gazdasági érdekek miként befolyásolják a külpolitikát, Davutoğlu két választ is ad. A külpolitika irányításában részt vesznek a különböző érdekcsoportok, NGO-k, a civil társadalom és üzleti csoportok. Azoknak az országoknak, amelyek az exportorientált gazdasági növekedési modell mellett teszik le a voksukat, úgy kell igazítaniuk a külpolitikájukat, hogy a diplomácia központi kérdése legyen az új piacok megszerzése a nemzeti termékek számára és a szükséges inputok biztonsággal rendelkezésre álljanak. A török külpolitikában lényegesen jobban számítanak a gazdasági megfontolások, mint amennyi jelentőséget Davutoğlu tulajdonított azoknak híres könyvében. Az anatóliai tigrisek felemelkedése, Törökország gazdasági interdependenciájának elismerése, s az üzleti elit külpolitikára gyakorolt befolyása mind arra engednek következtetni, hogy a gazdasági érdekek a külpolitikai döntések egyik kiemelkedően fontos indítékai, motiváló tényezői.[117]

Erre kiváló példa a török-iráni kapcsolat, amelyben a közös gazdasági érdekek mindig az együttműködés elmélyítése irányába hatnak, win-win helyzetet eredményeznek, s felülírják az esetleges politikai, biztonságpolitikai aggodalmakat a török fél részéről. Ez vezetett az Irán elleni ENSZ-szankciók török elutasításához a Biztonsági Tanácsban, ahol a gazdasági érdekek győzedelmeskedtek a külpolitikai érdekekkel, a Nyugat politikájának támogatásával szemben. A bilaterális gazdasági kapcsolatok kölcsönös jövedelmezősége Törökországnak közvetítői szerepet diktál Irán és a Nyugat között az iráni nukleáris program kérdésében.

Az egyre inkább elszigetelődő iráni gazdaság számára az izolációból való kitörési pontok egyike a Törökországgal való kereskedelmi kapcsolatok ugrásszerű növekedése, s a török bankok iráni jelenléte. Az amerikai kormányzat egyre inkább kifejezte aggodalmát, hogy a török bankrendszer segítségével az iráni gazdaság elszigeteltsége csökkent, s mindez veszélyezteti az amerikai szankciók, az embargó hatékonyságát. A Turkey-Iran Business Group kihagyhatatlan gazdasági lehetőségeket lát a török-iráni együttműködésben, szorgalmazza a bilaterális kereskedelem megsokszorozását és a szabad kereskedelmet. Nagyon aktívan lobbizik, és hozzájárult Törökország Irán felé való nyitásához. Irán megelőzte Izraelt 2007 végén, és Törökország legnagyobb exportpiacává vált, azóta pedig még gyorsabban nőtt az Iránba irányuló export. Izrael gazdasági relevanciája Törökország számára gyorsan csökken. Míg Izrael korábban az olcsóbb csúcstechnológia forrása és a török termékek természetes exportpiaca volt,

[117] Vallée [2011] 64-65. old.

addig mára sokkal gyorsabban növekedő és lényegesen nagyobb piacok Törökország célpontjai.[118]

5.2. Törökország, a Közel-Kelet kereskedő állama

Törökország egy kibontakozó kereskedő állam, amit Rosecrance az 1980-as évek közepén kifejtett elmélete alapján értünk. Rosecrance úgy érvelt, hogy új, kereskedő világ kezd kialakulni, amely fokozatosan felváltja a katonai-politikai és territoriális rendszerrel jellemezhető világot. Az új világot a gazdasági interdependencia határozza meg, míg a régi világot az államok közötti kapcsolatokban megjelenő háború, háborús fenyegetés, területvesztés, sőt kihalás jellemezte. Az államok ezen két stratégia között választhatnak: az első stratégia az együttműködésre és a párbeszédre támaszkodik, a második a katonai képességeken, a területek feletti ellenőrzésen és a hatalmi küzdelmeken alapul. Rosecrance szerint az új kereskedő világ nem preferálja a második stratégia választását.[119]

A Davutoğlu-féle zéró probléma politika a szomszédos államokkal szép példája a kereskedő állam külpolitikájának, annak ellenére, hogy a török külügyminiszter tudományos munkásságában nem nagyon foglalkozott a gazdasági interdependencia külpolitikát befolyásoló szerepével. A konfliktusok megoldásának és a békeépítésnek a funkcionalista eszköze az interdependencia, amelynek ilyen külpolitikai jelentőségét Turgut Özal ismerte fel először, amikor 1980-ban az importhelyettesítő modellről áttért az exportorientált modellre és a liberális piacgazdaságra. 1986-ban Özal felvetette egy vízvezeték megépítését, amely török vizet vitt volna az öbölmenti országokba és Izraelbe, de sajnos nem jött létre az interdependenciát növelni kívánó nagyszabású terv. 1992-ben viszont létrejött a Fekete-tengeri Gazdasági Együttműködés (BSEC) a regionális interdependencia ösztönzésére. Özal arra törekedett, hogy exportpiacokat szerezzen Törökországnak főként a Közel-Keleten, de a volt Szovjetunió területén is. Emellett könnyített a vízumkötelezettségen, hogy egyszerűbben be lehessen lépni Törökországba és a kereskedelem fellendülhessen, a kölcsönös függőség kialakulhasson. Özal mindezeket a lépéseket annak ellenére megtette, hogy a kemalista katonai és külpolitikai *establishment* a Rosecrance elmélete szerinti régi világban gondolkodott, amelyben a katonai, politikai és területi megfontolások voltak dominánsak.[120] Az özali gondolkodásmód háttérbe szorult az 1990-es évek elején, s ismét a tradicionális megközelítés lett a meghatározó Törökországban. Az 1990-es évek végén a kereskedő állam elmélete kezdett újra népszerűségre szert tenni, s az akkori török külügyminiszter, İsmail Cem (1999-2002) nagy hangsúlyt fektetett a gazdaságdiplomáciára. Özal és Cem politikai hagyományára támaszkodik az AKP-kormány, amely minden eddiginél sikeresebben alkalmazza a gyakorlatban a kereskedő állam elméletét.[121] Az Európai Unióhoz csatlakozni kívánó

[118] Vallée [2011] 65-68. old.
[119] Kirişci [2009] 40. old.
[120] Kirişci [2009] 42-44. old.
[121] Kirişci [2009] 45-46. old.

országok sikeresen alakulnak át kereskedő államokká, ami igaz Törökországra is. A török EU-csatlakozás esélyeinek elhalványodása negatív hatással lehet erre a kibontakozó folyamatra.[122]

Az új típusú gazdaságpolitika a török diplomáciai aktivizmusra is hatott, mely egyre nagyobb részben a Közel-Kelet és Afrika térségébe irányul Európa helyett. A low politics területén kialakuló gazdasági együttműködés átszivárog a politika területére is (spill-over) mélyítve a térségbeli kapcsolatokat a MENA-régióban. A jelenlegi trend szerint Törökország EU-val való kereskedelme fokozatosan visszaszorul, csakúgy, mint a török külpolitika aktivitása Európában.

Törökország törekvései a szomszédos régiókkal való viszonyában nagyon hasonlítanak Robert O. Keohane és Joseph S. Nye komplex interdependencia elméletének jellegzetes elemeire: az egyes kérdések között nincsen hierarchia, az államok sokféle interakciós csatornát használnak, a katonai erő alkalmazását háttérbe szorítják.[123] Ez nem jelenti azt, hogy a komplex interdependencia már létrejött Törökország közel-keleti országokkal való kapcsolatában, de az arab tavasz után az új Közel-Keleten Törökország betöltheti a hatalmi vákuumot, és elősegítheti az arab országok demokratikus politikai fejlődését, gazdasági növekedését a komplex interdependencia elméletének gyakorlati alkalmazásával, ami nagyon közel áll Davutoğlu török külügyminiszter külpolitikai doktrínájához.

Törökország külgazdaság-politikájának egyik központi törekvése egy regionális szabadkereskedelmi övezet létrehozása a tágan értelmezett Közel-Keleten, amelynek már részes államai Jordánia, Szíria, Libanon, Egyiptom, Marokkó, Tunézia, Líbia, Izrael. Ezenfelül a török külpolitikai vezetés vízummentes övezetet kíván létrehozni a térségben, hogy ne csak a termékek és a szolgáltatások, hanem az emberek is szabadon áramoljanak. A vízummentesség hozzájárult a turizmus ugrásszerű növekedéséhez az arab Közel-Kelet államai és Törökország között.

A török fél profitál a legtöbbet ezekből a megállapodásokból, mivel a török gazdaság a legnagyobb, Törökország a legjelentősebb exportőr és növekednek befektetései a szomszédos államokban.[124]

1923-ban Törökország mindössze 50 000 USD exporttal rendelkezett, 2023-ra pedig a török kormány 500 milliárd USD értéket szeretne elérni, s eddigre Törökország a világ 10. legnagyobb gazdaságává válik 25 000 dollár egy főre jutó GDP-vel. A török export évi átlag 16,9%-kal növekedett 2003-2010 között a 2009-es visszaesés ellenére, így az ambiciózus 500 miilárd dollárnyi export elérhetőnek tűnik 2023-ra. Amin Törökországnak javítania kell, az elsősorban a fizetési mérleg hiánya, mely a külkereskedelmi deficitből ered, mivel a termeléshez importált inputot használ. Érzékenyen érinti a török gazdaságot és exportot az olaj árának ingadozása és növekedése, az euró-dollár árfolyam változása, a közel-keleti politikai instabilitás, valamint az eurozóna, mint Törökország legnagyobb kereskedelmi partnerének

[122] Kirişci [2009] 54. old.
[123] Renda [2011]
[124] Migdalovitz [2011] 44. old.

válsága. A környező régiókból eredő számtalan kockázat ellenére Törökország stabil, fenntartható és az exportnövekedés által generált gazdasági növekedést mutat.[125]

Törökország leginkább azért volt képes ellenállni a globális pénzügyi válság hatásainak, mert kereskedő állam. A rendkívül erős török magánszektor új piacok felé nézett, hogy enyhítse a 2009-ben jelentkező negatív gazdasági hatásokat. A kereskedelemorientáltságnak és a vállalkozó szellemnek köszönhetően Törökország az elsők között lábalt ki abból a globális pénzügyi és gazdasági válságból, amibe a legtöbb ország beleragadt.

5.3. A 2008-as globális pénzügyi válság és a jelenlegi trendek a török gazdaságban

A 2008-as globális pénzügyi válság „gazdasági tengelyváltást" okozott egyes szakértők szerint a török külgazdaság-politikában. A válságot leginkább megérző nyugati világ befelé fordult, és küzd a válság drámai következményeivel, míg a feltörekvő országok erősebben kerültek ki a globális gazdasági válságból. Ezt felismerve, Törökország gazdasági aktivizmusának egyre jelentősebb hányada a nem-nyugati térségek feltörekvő gazdaságai felé irányul. A török kormány interdependens, multipoláris világban gondolkodik, nagy hangsúlyt helyez a multilateralizmusra, s Törökországnak ebben a formálódó multipoláris világban regionális vezető hatalmi pozíciót képzel el.

A „gazdasági tengelyváltás" kijelentése még túl korai, az EU az előre látható időben marad Törökország legfontosabb kereskedelmi partnere. Törökország sikeresen növelte a teljes kereskedelem volumenét valamint kereskedelme desztinációinak diverzitását, de külföldi kereskedelmi partnereinek fő tengelye változatlan maradt. A 2000-es években az EU-val való kereskedelem relatíve csökkent, míg a világ többi részével való teljes kereskedelem hányada növekedést mutat. Ez önmagában nem jelez „tengelyváltást", hanem inkább a potenciális piacok ügyes megtalálását.[126]

A globális válság megerősítette azokat a korábban is létező törekvéseket Törökországban, hogy új piacokat találjanak, hiszen Törökország legfőbb kereskedelmi és befektetési partnerei gazdasági nehézségekkel küzdenek. Törökország új regionális kezdeményezéseit a Közel-Keleten és Észak-Afrikában gazdasági indokokkal lehet magyarázni. A globális pénzügyi válság felgyorsította a török kis- és középvállalkozások transznacionalizálódását, s a török külpolitikát még inkább a gazdasági szereplők irányítják. Az új külpolitikai kezdeményezések célja Törökország külkapcsolatainak diverzifikálása, ami a közel-keleti és ázsiai országokkal való kereskedelem volumenének növekedésében, s az EU tagállamaival való kereskedelem volumenének csökkenésében is megmutatkozik. Ez a trend a globális pénzügyi válság előtt már elkezdődött, de az arányok elmozdulását elősegíti a válság alatti gazdasági környezet.[127]

[125] Çağlayan [2011]
[126] Babacan [2011]
[127] Öniş [2011] 56-57. old.

A török védelmi ipar „irányváltása” viszont úgy tűnik, hogy már végbement: a török védelmi ipari export 80%-a muszlim országokba irányul, 2011-ben összesen egy milliárd dollárnyi eladással büszkélkedhetett a védelmi szektor. A tíz legjelentősebb vásárló között első helyen áll Szaúd-Arábia, s köztük van az Egyesült Arab Emirátusok, Bahrein, Türkmenisztán, Kazahsztán, Azerbajdzsán, Pakisztán és Libanon is. Rajtuk kívül Indonézia, Malajzia és Katar potenciális vásárlója a török védelmi ipari exportnak, s az üzletet megkönnyíti a közös muszlim identitás.[128]

Törökország azon kevés országok egyike, amelyet a jelenlegi globális pénzügyi és gazdasági válság nem érintett olyan mértékben, mint a fejlett gazdaságokat, sőt az egyik olyan ország, amely először lábalt ki a gazdasági lejtmenetből. Mindez többek között annak volt köszönhető, hogy alacsony az országkockázat és a török líra is stabil árfolyamú. A magán- és a közszféra eladósodottsága is relatíve alacsony, s ezen szektorok devizapozíciója nagyon erős. A háztartások eladósodottságát korlátok közé tudták szorítani, így alacsony volt a válság előtt, és változatlan maradt a válság idején is. A török gazdaság megtartotta erejét a válság idején is, a török bankrendszer jól működik. A török országkockázat alacsonyabb, mint a többi feltörekvő ország kockázata. A török kormány nagyon eltökélt a költségvetési fegyelem szigora mellett, 2012-ben a költségvetési hiány a maastrichti kritériumok által meghatározott 3% alá fog csökkenni és az államadósság 6%-os csökkentésével 37% lesz 2013-ben, azaz alacsonyabb, mint a globális válság előtt.[129]

Viszont a török folyó fizetési mérleg hiánya nagyobb a GDP 5%-ánál, s Törökország éves energiaszámlája önmagában több mint 40 milliárd dollár. Emiatt gazdasági szükségszerűségből gyorsan növekvő piacokat kell találnia és garantálnia kell energiaellátása biztonságát, valamint ki kell elégítenie a hitelezők követeléseit, hogy áthidalja folyó fizetési mérleg hiányát. Törökország egy jelentős adós negatív nemzetközi befektetési pozíciója miatt. 2001 és 2008 között a török gazdaságpolitikát jelentős mértékben az IMF diktálta a készenléti hitelmegállapodás (stand-by credit) révén. A külföldi tőkére nagyon ráutalt Törökország beépítette külpolitikájába ezt a gazdasági igényt; a külföldi befektetők, mint Damoklész kardja lógnak a török gazdaságpolitikusok és diplomaták feje felett. A többek között politikai stabilitást követelő külföldi befektetőktől való függést jelzi, hogy a legnagyobb közvetlen befektetőkkel magasrangú politikusok szoktak megbeszéléseket folytatni, ahol a politikusok hallgatnak az üzletemberek követeléseire.[130]

A 2001-es török gazdasági válság után meghozott strukturális reformok gyümölcsei az utóbbi évekre beértek, s ennek a gazdasági előnyeit élvezi jelenleg Törökország. A török gazdaság teljes transzformációja után a gazdasági növekedésnek kedvező környezet jött létre, új típusú üzleti kultúra alakult ki és a gazdasági verseny jobban érvényesül. Törökországnak nem volt szüksége IMF segítségre a globális válság idején, ami a gazdasága erejét mutatja, s lehetővé teszi a relatíve autonóm gazdaságpolitika

[128] Enginsoy [2012]
[129] Turhan-Kılınc [2011]
[130] Vallée [2011] 68-70. old.

alakítását. A gazdaság szárnyalása önbizalmat és magabiztosságot kölcsönöz a török külpolitikának, amelynek szintén nagyobb a mozgástere.

A 2008-as világgazdasági válság és az azt követő eurózóna válság következtében Törökország gazdasági elitje elbizonytalanodott abban a kérdésben, hogy valóban országuk helye az Európai Unió tagjai között van-e a közel jövőben. Az Európai Unió gazdaságának stagnálása és a török EU-csatlakozási tárgyalások befagyása miatt Törökország más gazdasági alternatívák után nézett, s többek között a Közel-Keleten, az olajban gazdag országokban keres gazdasági lehetőségeket.[131]

Törökországot, amíg gyenge és elmaradottabb volt, azért nem kívánta felvenni tagjai közé az Európai Unió (túl sok forrást kellene fordítani a kohézióra, a gazdasági felzárkóztatásra), most, hogy erős és fejlettebb ország lett rohamléptékű gazdasági növekedéssel, túl nagy falat lett a Közösség számára, „a török falat megakad az EU torkán". A ciprusi görög EU-elnökség 2012 júliusától oda vezethet, hogy Ankara tüntetőleg befagyasztja minden kapcsolatát az EU-val, s csak a ciprusi görög elnökség végeztével 2013-tól javulhat a kapcsolat. A török gazdaság szárnyalása miatt egyre magabiztosabbá vált török kormány és lakosság már nem annyira szeretne csatlakozni az Európai Unióhoz, mint korábban. Törökországnak ma kevésbé van szüksége az EU-ra, mint bármikor volt. Az euróválsággal és a tagállamok közti érdekellentétekkel küzdő Európai Unió már nem olyan vonzó a saját lábára állt török gazdaság számára, amelynek versenyképes vállalatai terjeszkednek a Közel-Keleten, hiszen az EU területén kisebb növekedési lehetőségek vannak.

A 2011-es GMF Transatlantic Trends felmérés szerint a megkérdezett török válaszolók 48%-a tartaná jónak országa csatlakozását az Európai Unióhoz, ami 10 százalékpontos növekedés az előző évhez képest.[132] A dolgozat szerzője ezt nem tartja figyelemre méltó növekedésnek, hiszen a török társadalom többsége jelenleg is elutasítja Törökország EU-csatlakozását, s egyre inkább érdeklődik a közel-keleti és észak-afrikai országokkal való kapcsolat iránt. A török közvéleményben akkor lehetséges Európa-barát fordulat, ha az EU másképp fog viszonyulni a török csatlakozáshoz, és konkrét lépésekkel bizonyítja, hogy komolyan gondolja a teljes jogú török EU-tagságot.

Törökország exportteljesítménye töretlen, az eurózóna válságnak szinte nem volt hatása, az arab tavasznak pedig korlátozott hatása volt a török kivitel alakulására. 2011-ben a Líbiába és Szíriába irányuló török export visszaesett, de azt pótolta az egyiptomi kivitel növekedése. Az EU tagállamaiba való török kivitel 19%-kal emelkedett 2010-hez képest 62,4 milliárd dollárra. A teljes török export 46,2%-a tehát továbbra is az Európai Unióba megy, bár öt éve 56%-a célozta az EU tagállamait. A Közel-Kelet részesedése a török exportból 20,7%-ra nőtt. Az arab tavasz negatívan érintette az észak-afrikai exportot, amely a 2010-es 6,2%-ról 5%-ra csökkent a teljes exporthoz viszonyítva. A líbiai polgárháború miatt a török export 1,9 milliárd dollárról 748 millió dollárra esett vissza. Növekedett a török export Irakba (37,8%-kal), Iránba, Szaúd-

[131] Kalaycıoğlu [2011a] 2. old.
[132] Kalaycıoğlu [2011c]

Arábiába, Azerbajdzsánba, az Egyesült Arab Emirátusokba, Tunéziába, Grúziába és Izraelbe.[133]

Törökországnak természetesen bizonyos területeken még fejlődnie kell, ezek közé tartozik exportjának versenyképessége. A török exporttermékek mindössze 2%-a csúcstechnológia, ami utal a török exportágazat versenyképességi problémájára. A török ipar másik versenyképességi gondja a pénzügyi intézmények és az ipari szektor közti kapcsolat hiánya: a kis- és közepes vállalkozások legnagyobb problémája, hogy nem jutnak hitelforráshoz.[134]

A török exportra termelő iparágak közé tartozik hagyományosan a textilipar, a gépgyártás, a vegyipar, a műanyaggyártás, a fémipar és az autóipar. A török export jövőjének biztosításához jelentős mértékben át kell térni a csúcstechnológiát jelentő termékek előállítására. Törökországnak többet kell fordítania kutatásra és fejlesztésre, be kell fektetnie a technológiába, hiszen a magas hozzáadott értékű termékek hiánya az egyes ágazatokban olyan strukturális probléma, amely döntően hozzájárul a magas folyó fizetési mérleg hiányhoz, amiben a kereskedelmi mérleg hiánya a legnagyobb.[135]

A török gazdasági növekedés gyors üteme miatt Törökországnak ügyelnie kell az infláció kordában tartására, amely 2012 februárjában 10,43% volt.[136] Márciusban a Standard and Poor's értékelése szerint Törökország a legsebezhetőbb gazdaság az euróövezeten belüli instabilitás miatt, amelyhez hozzájárul magas folyó fizetési mérleg hiánya. A török pénzügyminiszter, Mehmet Şimşek elutasította ezt az értékelést, mivel Törökország folyó fizetési mérleg hiánya csökkenő tendenciát mutat, a török bankrendszer megelőzi európai társait, s a török kormány helyzete erős, és 4%-os növekedést vár 2012-re.[137]

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy Törökország gazdasága sikeresen átvészelte a 2008-as globális pénzügyi válság következményeit, elkerülte a potenciális veszélyeket és felfedezte az új piacok által kínált lehetőségeket. A válságból erősebben fog kikerülni Törökország, gazdasági és politikai súlya is növekvő tendenciát mutat, így a MENA-régió országainak gazdasága számára is jótékony hatású lehet a török gazdaság szinte töretlenül erős teljesítménye. A „török gazdasági csoda" még nem ért véget, s kibontakozóban van a gazdasági sikerekből táplálkozó politikai siker is, a regionális vezető hatalom pozíciójának elérése.

[133] Hürriyet, 2012. február 11.
[134] Turhan-Kılınc [2011]
[135] Babacan [2011]
[136] Hürriyet, 2012. március 5.
[137] Hürriyet, 2012. március 3.

6. A Mavi Marmara esete és a török–izraeli kapcsolatok megromlása

A 2002 óta hatalmon lévő posztiszlamista AKP kormányok idején Törökország külpolitikai prioritásai között előrébb került a Közel-Kelet térsége. A török kormány kiemelkedően jól működő kapcsolatot alakított ki az arab tavasz országaival, de mindeközben a török-izraeli kapcsolatok viszont egyre romlottak: Izrael 2008-2009-es gázai háborúja idején jelentős válság bontakozott ki a török-izraeli viszonyban, a török kormány határozott Izrael-ellenes retorikája pedig azóta mit sem változott. A Mavi Marmara tragikus esete a mai napig tartó mély feszültséget okozott a bilaterális kapcsolatokban, s a dolgozat felteszi a kérdést, hogy mi a török-izraeli kapcsolat jövője? A török kormány bejelentése szerint a következő Gázába tartó flotillát török hadihajók fogják kísérni, ami tényleges katonai konfliktushoz vezethet Izrael és Törökország között. Ez természetesen a legrosszabb forgatókönyv, ami megtörténhet az izraeli-török kapcsolatokkal, de reális esélyt nem látni arra, hogy Izrael - felvállalva a megaláztatást – bocsánatot kérjen a Mavi Marmara megtámadásáért, s rendeződjenek a bilaterális kapcsolatok.

Az első alfejezet megvizsgálja, hogy milyen folyamat vezetett a török-izraeli kapcsolatok drámai elhidegüléséhez a flotilla incidens után, majd nemzetközi politikai és jogi szempontból elemzi a Mavi Marmara elleni izraeli akciót és Izrael gázai blokádját. Emellett foglalkozik a Palmer-jelentés után kialakult helyzettel, Izrael bocsánatkérésének hiányával és az emiatt meghozott török intézkedésekkel. A második alfejezet egy tágabb kontextusba helyezi a Mavi Marmara esetet és az izraeli-török kapcsolatok megromlását, valamint kísérletet tesz arra, hogy felmérje a török-izraeli viszony elmérgesedésének lehetséges következményeit, kihatásait a két országra és a régióra. A harmadik alfejezet választ kíván adni arra a kérdésre, hogy hova tart a török-izraeli bilaterális kapcsolat. A dolgozat ezen fejezetének célja, hogy megvilágítsa a közel-keleti térség két kiemelkedő jelentőségű demokratikus országának kapcsolatában jelentkező konfliktusok gyökereit, s a bilaterális kapcsolatok normalizálódásának esélyeit.

6.1. A török–izraeli kapcsolatok megromlásának folyamata

A török-izraeli kapcsolatok jelenlegi drámai megromlása egy hosszú évekig tartó folyamat eredménye, melynek minden egyes állomása egyre mélyítette a két ország

közötti szakadékot, s mostanra a bilaterális kapcsolatok válságba kerültek. A kialakult helyzet megértéséhez elengedhetetlenül fontos, hogy a közelmúlt török-izraeli kapcsolatokat befolyásoló eseményeit előzetesen megvizsgáljuk.

Izraeli szempontból rendkívüli jelentőséggel bír, hogy a török külpolitikában új irányvonalat honosított meg a 2002-es török parlamenti választásokon hatalomra jutott posztiszlamista AKP, ami szakítást jelentett a kemálista, a Közel-Kelet irányába kifejezetten passzív, a kizárólagos nyugati orientációt magáénak valló török külpolitikával. A 2003-as iraki háború óta a török közvélemény egyre inkább az Egyesült Államok és Izrael ellen fordult. Izraelt gyakorta érte török részről az a vád, hogy közel áll az iraki kurdokhoz, s közvetetten a PKK terrorszervezetet is támogatja.

Erdoğan török miniszterelnök 2003-as hivatalba lépése óta egyre élesebb kritikával illette Izraelt, figyelembe véve a török közvélemény Izrael-ellenességét és erős szolidaritását a palesztinok irányába. 2004-ben Erdoğan „terrorista államnak" nevezte Izraelt, annak kapcsán, hogy a zsidó állam megölte a Hamász spirituális vezetőjét.[138] 2006 februárjában pedig Erdoğan a Hamász vezérét, Khaled Masalt hívta meg Törökországba, azzal a reménnyel, hogy közvetíthet az arab-izraeli konfliktusban, s előnyt jelenthet számára, hogy a konfliktus minden szereplőjével kapcsolatot tart fenn. Törökország másként értékeli a Hamász győzelmét a 2006-os palesztin választásokon: elfogadja a Hamászt, mint a palesztinok legitim, demokratikusan megválasztott képviselőjét, és be kívánja vonni a későbbi béketárgyalásokba. A török kormány folyamatos érintkezése az Izrael által terrorista szervezetnek tartott Hamásszal a zsidó állam számára egy fájó pont a török-izraeli kapcsolatokban, hiszen Izrael a Hamász elszigetelésén dolgozik; a Hamász nem hajlandó elismerni Izrael állam létét, s nem mond le a zsidó állam elleni erőszakról.

Davutoğlu török külügyminiszter aktív, kezdeményező és a konfliktusban lévő felek között közvetítő külpolitikájának egyik megnyilvánulása volt, hogy Törökország vállalta, hogy közvetít az Izrael és Szíria közötti tárgyalásokon. A tárgyalások nagyon jól haladtak előre, a felek közel álltak a megállapodáshoz, amikor is Izrael 2008. december 28-án elindította az Öntött ólom hadműveletet a Gázai-övezetben. Ehud Olmert izraeli miniszterelnök öt nappal a gázai offenzíva kezdete előtt Ankarában volt, és békés megoldást ígért a gázai kérdésre. A török kormány úgy érezte, hogy Izrael elárulta, és azonnal véget vetett az izraeli-szíriai tárgyalásokon való mediációjának.

A török vezetés éles kritikával illette a szerinte aránytalan izraeli erőszakot Gázában, melyben mindössze 10 izraeli katona vesztette életét, míg 1417 palesztin halt meg, közülük 926 civil áldozat. Törökország elérte, hogy sebesült palesztin gyerekeket török kórházba szállítsanak, ahol Erdoğan miniszterelnök személyesen meglátogatta őket.[139]

Erdoğan a gázai helyzet megoldására „ingadiplomáciába" kezdett, és ellátogatott Jordániába, Szíriába, Egyiptomba, Szaúd-Arábiába, továbbá tárgyalt a Palesztin Hatóság elnökével, Mahmúd Abbásszal, ami mutatja a török diplomácia magas szintű részvételét a palesztin kérdésben. Gül köztársasági elnök telefonon fejezte ki aggodalmát Peres izraeli elnöknek a gázai politikai és humanitárius helyzet miatt,

[138] Kosebalaban [2010]
[139] Kosebalaban [2010]

kiemelte a humanitárius segítség szükségességét és felszólított az azonnali tűzszünetre. A Nemzetbiztonsági Tanács mély aggodalmát fejezte ki a palesztin halottak nagy száma miatt. Törökországnak kétfázisú terve volt a gázai helyzet kezelésére: a tűzszünet létrejötte és a nemzetközi békefenntartók állomásoztatása után a második szakaszban a riválisa palesztin csoportok között kompromisszumot kíván kialakítani, hogy stabilizálja a palesztin politikát, és biztosítsa annak béke iránti elkötelezettségét. Erdoğan az arab államokat közös álláspont kialakítására ösztönözte a palesztin kérdést illetően.[140]

A 2009. januári davosi Világgazdasági Fórumon Erdoğan török miniszterelnök azzal vádolta meg Shimon Peres izraeli elnököt, hogy „tudja, hogyan kell gyerekeket megölni", mely a török-izraeli kapcsolatok mélypontra jutásához vezetett. A davosi eset után Peres izraeli elnök telefonon kért bocsánatot Erdoğantól. A török kormányfő szavai nem tekinthetők spontán érzelmi kitörésnek, inkább előre meg volt tervezve a beszéd, s az azt követő kivonulás a konferenciáról. Erdoğant tömegek részesítették meleg fogadtatásban palesztin zászlókat lobogtatva az isztambuli repülőtéren Davos otthagyása után éjjel 3 órakor, ami szintén az előre megtervezettségre utal.[141]

A palesztin kérdés hagyományosan nagyon érzelmekkel teli Törökországban, így a politikai népszerűség gyors növelésére kiválóan alkalmas a palesztinok melletti kiállás. A davosi eset megtépázta Törökország tekintélyét, mint becsületes közvetítő a konfliktusokban, ugyanakkor drámai módon növelte Erdoğan támogatottságát az arab és a muszlim világban, és nem utolsósorban a Gázai-övezetben.[142] Izrael gázai offenzívája döntő mértékben hozzájárult az Izrael-ellenesség és az antiszemitizmus életre kapásához Törökországban, ami korábban nem volt jellemző a toleráns országban, és amit tovább erősített Erdoğan állandó éles kritikája Izraellel szemben: emberiség elleni bűntettnek tartja a gázai offenzívát, javasolta Izrael felfüggesztését az ENSZ-ből és sokszor emlékeztet az Izrael által Gázában elkövetett háborús bűnökre.[143] A török külpolitikai vezetés határozottan felvállalta a gázaiak melletti kiállás politikáját, Izrael Gáza-politikájának elutasítását.

A török közvélemény a Hamász szemüvegén keresztül nézi az izraeli-palesztin konfliktust, s különösen Izrael gázai offenzívája óta nagyon átérzi a gázaiak szenvedéseit, és elítéli a túlzott erőszak alkalmazását Izrael részéről. Erdoğan török miniszterelnök megközelítése szerint nagy hiba volt a nemzetközi közösség részéről a demokratikus választásokon győztes Hamász elszigetelése, hiszen így elveszett annak a lehetősége, hogy a Hamász a török posztiszlamista AKP-hez hasonlóan fejlődjön politikailag.

A török külpolitikai vezetés visszatetszését váltotta ki 2009 szeptemberében, hogy Izrael elutasította a török külügyminiszter kérését, hogy Izraelből átlátogathasson a Gázai-övezetbe, ahol Hamász tisztviselőkkel találkozott volna, mielőtt visszatért volna Izraelbe. Ezek után 2009 októberében Törökország Izrael kizárása mellett döntött egy

[140] Aras [2009b] 3. old.
[141] Rubin [2011] 38. old.
[142] Zaman [2009a] 2. old
[143] Zaman [2009b] 1-2. old.

közös nemzetközi katonai gyakorlatról, és azt mondta, hogy a bilaterális kapcsolatok tovább romlanak, ha Izrael nem vet véget a humanitárius tragédiának Gázában, és nem kezdi újra a palesztinokkal a béketárgyalásokat. Majd a török tévében sugároztak egy sorozatot, amelyben izraeli katonák palesztin gyerekeket ölnek meg, és a sorozatot nem vették le a műsorról Izrael tiltakozása ellenére sem, amely tovább növelte a két ország közötti feszültséget. Negyvennyolcórás diplomáciai válságot okozott Izrael és Törökország között, hogy Danny Ayalon izraeli külügyminiszter-helyettes a saját székénél alacsonyabb kanapéra ültette Çelikkol török nagykövetet anélkül, hogy kezet fogott volna vele, és nem volt kitéve török zászló se a szobában.[144] Végül Ayalon bocsánatkérése mentette meg a helyzetet, mivel Gül török elnök a török nagykövet Izraelből való visszahívásával fenyegetett.

Izrael egyre gyanakvóbbá vált a török külpolitika megváltozott iránya miatt, s mindeközben még a két ország között korábban jól működő védelmi ipari kereskedelem volumene is csökkent. 2010 augusztusában Izrael védelmi minisztere, a törökbarátságáról ismert Ehud Barak aggodalmát fejezte ki, hogy a török hírszerzés, a MIT élére az Irán-barát Hakan Fidant nevezték ki.[145]

Az 1990-es évek stratégiai szövetsége Izrael és Törökország között egyre távolibbnak tűnik az új - Davutoğlu török külügyminiszter nevével fémjelzett - külpolitika kibontakozása miatt. Az izraeli szakértők döntő többsége szerint a bilaterális kapcsolatok romlásának legfőbb oka a török külpolitikai orientációváltás: Törökország elfordulása a Nyugattól, s egyben Izraeltől. Az új török külpolitika hangsúlya a muszlim országokkal való kapcsolatokon van, ami összeegyeztethetetlen az Izraellel való szoros kapcsolatokkal. Az izraeli-palesztin konfliktus rányomja bélyegét a palesztinbarát Törökországgal való kapcsolatokra: az oslói folyamat kudarca óta a török-izraeli kapcsolat folyamatosan romlott. Izrael továbbra is fontosnak tartotta a Törökországgal való szövetséget, de a konfliktusok fokozatosan túlsúlyba kerültek az együttműködésekkel szemben. Mindkét fél részéről történtek olyan cselekedetek, melyek gondoskodtak arról, hogy állandó feszültség és kiszámíthatatlanság legyen a török-izraeli viszonyban.

A török-izraeli feszültség soha nem látott eszkalációjához vezetett 2010. május 31-én a kilenc halálos áldozatot követelő ún. flotilla incidens, a Mavi Marmara esete (nyolc török halálos áldozat volt és egy amerikai-török kettős állampolgár halt meg). A hat hajóból álló nemzetközi flotilla tízezer tonna humanitárius segélyt kívánt vinni az izraeli blokád által sújtott Gázai-övezet területére szembeszállva a blokáddal. A flotilla harminckét országból szállított utasokat, köztük európai parlamenti képviselőket, a svéd best-seller írót, Henning Mankellt és a Nobel-béke díjas Mairead Corrigan-Maguire-t. A legnagyobb hajó, a Mavi Marmara az İHH (İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsan Yardım Vakfi / Alapítvány az emberi jogokért és szabadságért és humanitárius segítségért) török alapítvány tulajdonában volt, s körülbelül hatszáz utast szállított, akiknek a többsége török állampolgár volt. Az izraeli tengerészeti kommandó helikopteres támadást indított nemzetközi vizeken (72 mérföldre a gázai partoktól) a

[144] Hürriyet, 2010. január 13.
[145] Inbar [2011]

török tulajdonban lévő Mavi Marmara hajó ellen. Az akció során kilenc török állampolgár meghalt és több mint harmincan megsebesültek az utasok közül. A katonai művelet után a flotilla Ashdod kikötőjébe került, a fegyvertelen aktivistákat letartóztatták, de néhány nap után nemzetközi nyomásra szabadon bocsátották.[146]

Erdoğan török miniszterelnök chilei hivatalos látogatáson volt a flotilla elleni izraeli támadás idején, így a miniszterelnök-helyettes Bülent Arinç szólalt meg először az ügyben, „kalózcselekedetnek" nevezve a történteket. Erdoğan Ankarába érkezése után külügyminiszterét New Yorkba küldte, hogy rendkívüli Biztonsági Tanács ülést lehessen összehívni az ügyben. Erdoğan szerint az izraeli akció „állami terrorizmusnak" felelt meg, s az alábbi szavakkal üzent Izraelnek: *„Megint megmutatták a világnak, hogy mennyire jók az emberek megölésében. Törökország ellenségessége annyira erős, mint amennyire barátsága értékes."* A Mavi Marmara esete óriási megdöbbenést váltott ki Törökországban: most először török civilek közvetlenül részeseivé váltak az izraeli-palesztin konfliktusnak, s még azok is, akik nem értettek egyet a flotilla szervezőinek ideológiai hátterével a török nemzet megalázásának tartották a Mavi Marmara megtámadását.[147]

Törökország öt követeléssel fordult Izraelhez a flotilla incidenst követően: az utasokat vissza kell adni a hajóval egyetemben, nemzetközi vizsgálatot kell folytatni az ügyben, Izraelnek bocsánatot kell kérnie és kártérítést kell fizetnie. Izrael az első két követelést teljesítette, de elutasította a bocsánatkérést és a kompenzáció fizetését. Az izraeli kormány nem vállalt felelősséget az incidensért, és úgy érzi, semmi rosszat sem tett. A Netanjahu-kormány úgy érezte, hogy keményvonalas politikáját az izraeli társadalom túlnyomó többsége támogatja, míg az Erdoğan-kormány olyan határozott követeléseket támasztott, amelyekből szinte nincs visszaút.[148]

A török kormány arra törekedett, hogy nemzetközileg elítéljék az izraeli akciót az ENSZ Biztonsági Tanácsában, a NATO-ban és az Iszlám Konferencia Szervezetében. 2010. július 1-jén Davutoğlu török külügyminiszter titokban találkozott a törökbarátságáról nevezetes izraeli kereskedelmi miniszterrel, Benjamin Ben-Eliezerrel Brüsszelben, a keményvonalas Lieberman izraeli külügyminiszter tudta nélkül. A találkozón Davutoğlu hangsúlyozta a következő török követeléseket: a flotilla incidens független kivizsgálása, a gázai blokád megszüntetése, izraeli bocsánatkérés és kártérítés az áldozatok családjainak. A kezdeti elutasítás után Izrael elfogadta az ENSZ vizsgálatot az ügyben, s a gázai blokádon is enyhített valamelyest.[149]

A flotilla incidensre való válaszul az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa (UNHRC) létrehozott egy ténymegállapító bizottságot a 2010. június 2.-i 14/1-es határozat alapján. A jelentés megállapította, hogy az izraeli erők egy sor nemzetközi jogi jogsértést követtek el, beleértve a nemzetközi humanitárius jog és az emberi jogok megsértését a flotilla elfogása és az aktivisták letartóztatása során. Az izraeli katonák magatartása aránytalan, szükségtelen és elfogadhatatlan mértékű brutalitáshoz vezetett, mely a

[146] Ulutaş [2011] 3. old.
[147] Kosebalaban [2010]
[148] Turan [2011a] 3. old.
[149] Kosebalaban [2010]

negyedik genfi konvenció 147. cikke szerint bűncselekmény. Izrael számos emberi jogot megsértett: az élethez való jogot (Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 6. cikk, a kínzás és más embertelen és megalázó bánásmód tilalmát (az Egyezségokmány 7. cikke és a kínzás elleni egyezmény), a szabadsághoz való jogot, az önkényes letartóztatás és fogva tartás tilalmát (az Egyezségokmány 9. cikke), az őrizetbe vett személyekkel való emberséges bánásmódot, emberi méltóságuk tiszteletben tartását (az Egyezségokmány 10. cikke) és a véleményszabadságot (az Egyezségokmány 19. cikke). Az UNHRC jelentése a szemtanúkkal készített interjúk és helyi megfigyelések alapján készült, s Izrael gázai blokádját illegálisnak tartotta. 2010. május 31-én humanitárius válság volt Gázában, ami önmagában elegendő a blokád jogszerűtlenségének megindokolására. A Mavi Marmara megtámadása a jelentés szerint teljességgel jogszerűtlen volt.[150]

Ban Ki-moon ENSZ főtitkár 2010. augusztus 2-án bejelentette, hogy egy vizsgálóbizottságot állítottak fel a május 31-i események kivizsgálására. A bizottság tagjai: elnöke Geoffrey Palmer, a korábbi új-zélandi miniszterelnök, környezetvédelmi jogi professzor, másik független tagja Alvaro Uribe volt kolumbiai elnök, aki arról nevezetes, hogy durván megsértette az emberi jogokat, korrupt volt, amíg hivatalban volt és szoros kapcsolatokat ápolt Izraellel, valamint két tagot az izraeli és a török kormány jelölt ki (az izraeli tag Joseph Ciechanover, a török tag Özdem Sanberk volt). Az elfogultsága és hozzáértésének hiánya miatt sokat kritizált négytagú bizottság végül nem teljesen értett egyet a Mavi Marmarát megtámadó izraeli akcióval.[151]

A Palmer-jelentés szerint a Gázai-övezet izraeli blokádja jogszerű, és Izrael által kikényszeríthető egy humanitárius misszióval szemben még nemzetközi vizeken is, de Izrael túlzott erőszakot alkalmazott, s felelős a kilenc aktivista haláláért. Izraelnek kártérítést kellene fizetnie az áldozatok családjainak, és bocsánatkérő nyilatkozatot kellene tennie. Tehát a jelentés a blokád kikényszerítésének módját kritizálta, de jogszerűnek találta a blokádot és elismerte a kikényszerítés jogát is. Ez a következtetés ellent mondott az ENSZ Emberi Jogi Tanácsának korábbi állásfoglalásának és a nemzetközi jogászok túlnyomó többsége egybehangzó jogi véleményének. A nemzetközi jogászok többségének konszenzusa alapján a gázai blokád jogszerűtlen, a kikényszerítése is jogszerűtlen, s ezt még súlyosbította a hajózás szabadságának megsértése a nemzetközi vizeken és a kilenc halálos áldozat, valamint az izraeli kommandó zaklató és sértő magatartása a többi utassal szemben. A Palmer-jelentés egy visszalépés attól az alapvető nemzetközi jogi törekvéstől, hogy az önvédelmi helyzetekre korlátozzák a nemzetközi erőszak alkalmazását, amely legyen arányos, szükségszerű és legyen tekintettel a civil ártatlanokra.[152]

A török vezetés már a Palmer-jelentés alapvető tézisét is elutasította, miszerint Izraelnek joga volt tengeri blokádot bevezetni Gázában, hogy megvédje magát a Hamász rakétatámadásaitól. A vizsgálóbizottság tézisei szerint a tengeri blokád egy legitim biztonsági intézkedés, nincs köze az izraeli szárazföldi blokádhoz, Izraelt egy

[150] Ulutaş [2011] 4-5. old.
[151] Falk [2011]
[152] Falk [2011]

jelentős biztonsági fenyegetés érte Gáza parti tengeréről, amire válaszul tengeri blokádot vezetett be, ami az egyetlen rendelkezésre álló eszköze volt a biztonsági fenyegetéssel szemben és az izraeli tengeri blokád elérte biztonsági célját anélkül, hogy aránytalan sérelmet okozott volna a gázai lakosságnak. Finkelstein szerint a bizottság tézisei közül egyik sem helyes, így a blokád melletti érvrendszer összeomlik.[153]

A Palmer-jelentés kitért arra, hogy a flotilla utasait nem megfelelő bánásmódban részesítette Izrael a hajók lefoglalása után, ami zaklatást, megfélemlítést, az ingóságok indokolatlan elkobzását és a mihamarabbi konzuli segítség megtagadását jelentette.

A Palmer-bizottság nem hallgatta ki a kilenc civilt megölő izraeli katonákat és közvetlen feletteseiket, nem hallgatott meg szemtanúkat, nem látogatott el Gázába, s ezen felül Izrael elkobozta az összes videó anyagot a fedélzeten. A török fél kilencvenhárom utassal készített interjút, s benyújtotta a bizottságnak a boncolások eredményeit, az orvosi jelentéseket, valamint videó felvételeket is. A Palmer-bizottság nem egy ténymegállapító bizottság volt, inkább arra tett kísérletet, hogy a konfliktusban álló felek álláspontja között megtalálja az „arany középutat". A Palmer-jelentés inkább egy politikai dokumentum, mint egy jogi dokumentum, mely a felek közti közvetítést részesítette előnyben az igazságszolgáltatás helyett, de végül mindkét tekintetben kudarcot vallott.[154] Bár a Palmer-bizottságot azért hozták létre, hogy megbékélést hozzon az izraeli és a török fél között, a jelentés tovább mérgesítette a bilaterális kapcsolatokat.

Izrael provokációnak tekintette a flotilla megszervezését, hiszen a humanitárius segély célba juttatásának más módja is van, a flotillát szervező İHH-t egy iszlamista szervezetnek tartja, mely mindenekelőtt publicitást szeretett volna elérni az akcióval. Megkérdőjelezi tehát a flotilla szervezőinek valódi természetét és céljait, amire a Palmer-jelentés is felhívta a figyelmet.

A zsidó állam szerint az aktivisták fegyverekkel mentek a hajón, közülük néhányan terroristák, s az izraeli kommandót meglincselték, amint landoltak a fedélzeten, s így az izraeli katonák önvédelemből cselekedtek. Az önvédelemhez való jogra csak akkor hivatkozhatna Izrael, ha az önvédelem szükséges és arányos az életre irányuló közvetlen fenyegetéssel, hiszen a nemzetközi jog az erőszak alkalmazást a lehető legkisebb szintre korlátozza. Arányos és szükségszerű erőszak alkalmazásról semmiképpen se beszélhetünk: a tizenkilenc éves amerikai-török állampolgár Furkan Doğant négy lövedékkel a fejében és eggyel a mellkasában ölték meg; kilenc török állampolgárt harmincszor lőttek le, s öt aktivistát fejen lőttek az izraeli kommandósok.

Az izraeli hadsereg a hajók elindulása előtt figyelmeztetett, hogy a flotillát el fogják fogni és egy izraeli kikötőbe viszik, de a flotilla szervezői nem álltak el az akciójuktól. Eitan Dangot izraeli tábornok találkozott a török nagykövettel Tel Avivban, hogy meggyőzze a török felet a flotilla indulásának megakadályozásáról. Törökország szerint

[153] Finkelstein [2011]
[154] Ulutaş [2011] 6-7. old.

a flotillát egy magán csoport szervezte, így nem tudta őket megállítani, csak tájékoztatta az aktivistákat az Izraellel való konfrontáció veszélyeiről. [155]

Izrael érvrendszere kizárólagosan az 1909-es Londoni Nyilatkozaton és az 1994-es San Remo Kézikönyv a tengeri fegyveres konfliktusok során alkalmazandó nemzetközi jogról című dokumentumon alapul, melyek szigorú feltételekhez kötik, és csak nemzetközi fegyveres konfliktus esetén tartják jogszerűnek a blokád alkalmazását. Az 1949-es genfi konvenciók úgy definiálják a nemzetközi fegyveres konfliktust, hogy az két különböző állam legális fegyveres erői közötti összeütközés. A Hamász-kormányzatot se Izrael, se a nemzetközi közösség nem ismeri el szuverén államnak, s Izrael effektív kontrollt gyakorol a Gázai-övezet felett, így nem alkalmazhat blokádot olyan terület ellen, amit megszállása alatt tart. Mint megszállt terület, Gáza az 1949-es genfi konvenció hatálya alá esik és nem a San Remo Kézikönyv hatálya alá. Az izraeli fél érvrendszere a gázai blokád legalitásából indul ki, s ezzel próbálja alátámasztani a flotilla megtámadásának jogosságát. Mivel a gázai blokád nemzetközi jogilag nem állja meg a helyét, Izrael az illegális blokáddal próbálja jogilag alátámasztani a szintén illegális katonai akcióját a humanitárius segélyt szállító flotillával szemben.[156]

A török kormány már a Palmer-jelentés előtt számos Izraelt negatívan érintő döntést hozott. Törökország ragaszkodik ahhoz, hogy az új NATO rakétavédelmi rendszer, melyet Törökországba telepítenek, nem véd meg nem-NATO tagokat, azaz Izraelt. A török kormány korlátozni próbálta az izraeli-török kereskedelmet, s addig ment, hogy lemondta az Israel-Turkey Business Council ülését, amit 2010 decemberére terveztek. A korábbi több millió dolláros Törökországba irányuló izraeli turizmus és bilaterális katonai, ipari együttműködés visszaesett.[157]

A flotilla incidenst egy török bizottság és az izraeli Turkel-bizottság is kivizsgálta, de mindkét bizottság meglehetősen elfogult volt. A török bizottság jelentése szerint Izrael túlzott és aránytalan erőszakot alkalmazott a Mavi Marmara megtámadásakor, s kártérítést kellene fizetnie, míg az izraeli Turkel-bizottság jelentése azt tartalmazta, hogy az izraeli kommandósok akciója nem ütközött a nemzetközi jogba.

A Mavi Marmara esete óta ekkorra már eltelt tizenöt hónap, s a négy fordulójú, magas szintű török-izraeli találkozók végül nem vezettek a kapcsolatok helyreállásához. Ezeken a találkozókon elfogadtak olyan szövegeket is, amelyekben Izrael bocsánatot kért volna Törökországtól, és kártérítést fizetett volna. A 2010. szeptemberi genfi találkozón az izraeli erdőtüzek után született egy megállapodás a két fél között, amelyet Izrael végül elutasított az izraeli kabineten belüli egyet nem értés miatt. Tehát elegendő idő állt rendelkezésre a tárgyalásra, s voltak megoldási javaslatok, az izraeli kormányzat nem utasította el eleve a török követeléseket. Az izraeli kormány még időt kért a Palmer-jelentés ENSZ főtitkárnak való bemutatása és nyilvánosságra hozatala előtt, de ezt a hat hónappal való meghosszabbítást elutasította a török fél. Ekkor az amerikaiak még egy hónap időt kértek, de végül valaki átadta a jelentést a sajtónak, s

[155] Ulutaş [2011] 10-11. old.
[156] Ulutaş [2011] 7-9. old.
[157] Cohen [2010] 32. old.

nyilvánosságra került.[158] Az izraeli koalíciós kormányzás jobbra tolta a Netanjahu-kormány politikáját, s nem engedte a keményvonalas álláspont puhítását Törökországgal szemben.

A török kormányzat elfogadhatatlannak találta a Palmer-jelentés eredményeit, de erőteljes válasza elsősorban nem a jelentés miatt született, hanem amiatt, hogy Izrael nem volt hajlandó hivatalosan bocsánatot kérni a történtekért és megfelelő kártérítést fizetni az áldozatoknak. Izraelnek több mint egy éve volt ezeket a minimális török követeléseket teljesíteni, de nem mutatott hajlandóságot ezekre. Davutoğlu török külügyminiszter szavaival élve: *„Eljött az idő Izrael számára, hogy megfizessen jogszerűtlen akciójáért. Az ára, először is, hogy megfosztják Törökország barátságától."*. Törökország még népszerűbbé vált a Közel-Keleten azáltal, hogy elutasította a Palmer-jelentés megállapításait.[159]

Törökország addig nem hajlandó normalizálni kapcsolatát Izraellel, amíg Izrael nem kér bocsánatot, amelynek elég kicsi a valószínűsége, hiszen aláásná Izrael érvrendszerét a blokád mellett és a flotilla megtámadására. A további török követelések közé tartozik, hogy Izrael kompenzálja az incidensben érintett családokat és szüntesse meg a gázai blokádot. Izrael ezekre a lépésekre nem hajlandó, Netanjahu izraeli miniszterelnökre minden valószínűséggel keményvonalas külügyminisztere, Avigdor Lieberman is nyomást gyakorol, hogy ne rendezze a kapcsolatokat Törökországgal. A török kormány 2011 szeptemberében az alábbi intézkedések mellett döntött:

1. a diplomáciai kapcsolatok másodtitkári szintre csökkentése Izrael és Törökország között
2. a török-izraeli katonai egyezmények felfüggesztése
3. Törökország, mint partmenti ország minden intézkedést megtesz a Földközi-tenger keleti részén a hajózás szabadságának biztosítására
4. Törökország nem ismeri el Izrael gázai blokádját, az ENSZ Nemzetközi Bíróságához fordul az ügyben, és bevonja az ENSZ Közgyűlését is
5. Törökország minden támogatást megad a török és külföldi áldozatoknak, akik bírósághoz fordulnak Izrael támadása miatt. [160]

Törökország kormánya nyilatkozataiban úgy kezeli Izraelt a flotilla incidens óta, mint amely veszélyes a közel-keleti békére nézve. A török Nemzetbiztonsági Tanács (tagjai: a török köztársasági elnök, a miniszterelnök, a fegyveres erők vezetői) Vörös Könyvébe bekerült, hogy Izrael politikája fenyegetést jelent a török érdekek számára, ami kötelező érvényű a török hadseregre nézve.[161]

Törökország heves válasza megdöbbentette Izraelt, de azóta se hajlandó a török követelések teljesítésére. Erdoğan török miniszterelnök nyilatkozata alapján a következő Gázába tartó flotillát Törökország támogatásáról fogja biztosítani, s török

[158] Cebeci [2011] 6. old.
[159] Falk [2011]
[160] Davutoğlu török külügyminiszter sajtónyilatkozata 2011. szeptember 2-án
[161] Bar'el, Haaretz 2010. október 31.

hadihajók kísérhetik, ami tényleges fegyveres konfliktushoz is vezethet Törökország és Izrael között. Mindkét fél érdeke, hogy egy ilyen típusú, kisebb fegyveres összeütközésig ne fajuljon a helyzet. Izrael többet veszítene egy esetleges Törökországgal zajló flotilla összecsapásban, hiszen nemzetközi elítélésre számíthat, s Törökország soft powerje soha nem látott mértékűvé válna az arab országokban. Az állandó változásban lévő Közel-Kelet Törökország számára több lehetőséget jelent, mint Izrael számára: Törökország kormánya nem titkolja, hogy szívesen exportálná a török modellt az arab tavasz országaiba, aminek egyértelmű jele volt, hogy Erdoğan a külföldi vezetők közül elsőként látogatott el az arab tavasz utáni Egyiptomba, Tunéziába és Líbiába a kapcsolatok szorosabbá tételére. Izrael a kivárás politikáját alkalmazza az arab tavasszal kapcsolatban, miközben egyre elszigeteltebbé válik, s növekszik annak az esélye, hogy az Izrael-ellenes egyiptomi közvélemény nyomásának megfelelően a legnagyobb arab ország, Egyiptom kevésbé lesz együttműködő Izraellel a közeljövőben. Izraelnek egyre nagyobb szüksége lesz Törökország barátságára.

2011. november 11-én tett nyilatkozatában az izraeli külügyminiszter-helyettes, Danny Ayalon tudatában léve az új közel-keleti helyzetnek, arra figyelmeztette Törökországot, hogy Törökországnak túl kellene lépnie a Mavi Marmara esetén, és azt egy elszigetelt esetként kellene kezelnie a fontosabb ügyekre való tekintettel. A gazdaság és a technológia olyan területek, amelyek kooperációt igényelnek Törökország és Izrael között. Ayalon szerint Izrael már kifejezte sajnálatát a flotilla incidens halálos áldozatai miatt. A törökök számára Ayalon nem egy elfogadható izraeli politikus, akivel együtt tudnának működni, hiszen korábban ő viselkedett tiszteletlenül Çelikkol török nagykövettel. Ayalon úgy nyilatkozott, hogy más országok meg tudták akadályozni a flotillák elindulását, Törökország erre nem volt képes, s a Mavi Marmara utasai fel voltak fegyverezve, és „felelős kormányok nem küldenek embereket fegyverben".[162] A török kormány teljesen valószínűtlen, hogy részletkérdésként kezelje a Mavi Marmara esetét, s izraeli bocsánatkérés nélkül elfelejtse a történteket.

Az Erdoğan-kormányzat nem használta ki az „earthquake diplomacy" avagy „földrengés diplomácia" lehetőségét az Izraellel való viszony javítása felé tett első lépésként. Izrael felajánlotta segítségét a 2011. október végén Kelet-Törökországot érintő nagy erejű, pusztító földrengés idején.[163] A két ország hagyományosan mindig segítséget nyújt a másiknak természeti katasztrófák idején. Így tett Erdoğan török miniszterelnök is 2010 decemberében, amikor is - a kapcsolatok elmérgesedése ellenére – repülőgépeket küldött Izraelbe az erdőtüzek megfékezésére. 1999-ben a hatalmas törökországi földrengés idején az izraeli segítség megerősítette az izraeli-török kapcsolatokat, ez 2011-ben nem sikerült. Emellett Izrael Törökország segítségére lehetne a PKK elleni harcban, hogy Törökország ne Iránnal működjön együtt a PKK-ról való hírszerzés terén.

A kereskedelem volumene Izrael és Törökország között növekedett: 2009-ben 2,5 milliárd USD volt, míg 2010-ben 3,5 milliárd USD-ra emelkedett. 2011-ben már megérezte a török-izraeli gazdasági kapcsolat a flotilla incidens miatti feszültséget:

[162] Hürriyet, 2011. november 14.
[163] Hürriyet, 2011. október 23.

Törökország visszahívta Tel Avivból legfőbb kereskedelmi kiküldöttjét, így a bilaterális kereskedelmi kapcsolatok alacsonyabb szintűek lettek. A török gazdasági miniszter döntése ellenére fontos kereskedelmi partnernek tartja Izraelt, a kereskedelmi kapcsolatok volumenét érdemben nem érintették a bilaterális politikai, diplomáciai konfliktusok.[164] Erdoğan bejelentése ellenére, miszerint a teljes kereskedelmi, katonai és védelmi ipari kapcsolatokat felfüggesztik Izraellel, a valóságban a török kereskedelmi szankciók Izrael ellen csak a védelmi ipari kereskedelemre vonatkoznak. A török gazdaság kivételes ütemben növekszik, így Izrael számára nagyon nagy költségekkel járna, ha az összes kereskedelmi kapcsolat megszakadna az óriási török piaccal és a török exportcikkek sem áramolnának a zsidó államba.[165]

6.2. A török–izraeli kapcsolatok megromlásának kihatásai

A közel-keleti térség két demokratikus berendezkedésű államának, Izraelnek és Törökországnak egymáshoz való viszonya kritikus fontosságú az egyre kaotikusabb, kiszámíthatatlanabb régióban. A török-izraeli feszült viszony tovább erősíti a térség instabilitását, s csökkenti a békés, diplomáciai konfliktuskezelés esélyeit a közel-keleti államok között.

Izrael szerzett egy újabb potenciális „ellenséget” a szomszédos régióban, s elszigeteltsége soha nem látott mértékű lett. Törökország az egyetlen muszlim ország volt a régióban, amely barátai közé sorolta Izraelt. Erdoğan török miniszterelnök népszerűségét annak köszönheti az arab világban, hogy élesen meri kritizálni Izraelt. Törökország még több arab barátot szerzett a flotilla incidens és Izrael merész kritizálása révén, de egyértelműen elvesztette korábbi közvetítő szerepét (Izrael és Szíria közötti török mediáció), hiszen Izrael szemében már nem megbízható a török fél. Valószínűtlenné vált, hogy a zsidó állam még egyszer elfogadja Törökországot semleges közvetítő félnek a Szíriával folytatandó tárgyalások során. A török mediációt az is megismételhetetlenné teszi, hogy Törökország kapcsolata a Szíriát irányító Asszád-rezsimmel nagyon megromlott 2011 nyara óta.

Izrael nem részesül feltétlen támogatásban az Obama adminisztrációtól, s a zsidó államnak egyre nagyobb szüksége lesz a Törökországgal való együttműködésre az elkövetkező években.[166] Ha Izrael nem tudja megnyerni a török politikai vezetés szimpátiáját, a megromlott kapcsolatokon a társadalmi és gazdasági együttműködéssel tud valamelyest javítani. Az óriási török átalakulások ellenére még mindig vannak olyan tényezők, amelyek összekötik az izraeli és a török társadalmat: a közös értékek, mint a demokrácia, a Nyugathoz való tartozás és a szekularizmus megőrzése.[167]

[164] Hürriyet, 2011. szeptember 9.
[165] Ravid, Haaretz, 2011. szeptember 6.
[166] Oğuzlu [2010] 286. old.
[167] Bengio [2010] 20. old.

Bár történtek diplomáciai kísérletek Izrael és Törökország kapcsolatának helyreállítására az Egyesült Államok támogatásával, amelynek alapvető érdeke, hogy két fontos szövetségese között oldódjanak a konfliktusok, ezek egyelőre nem vezettek eredményre.

Izrael elrettentés céljából támadta meg a flotillát, ami nem bizonyult hatékonynak, s nem vette el a többi, a gázai blokádot ellenző aktivista kedvét, hogy újabb és újabb flotillákat szervezzenek. A zsidó állam „nemzetközi image-ának" nem tett jót a Mavi Marmara megtámadása.

A Mavi Marmara eset hátterében a Gázai-övezet izraeli blokádjának vitatott legalitása áll, mely így újra felkerült a nemzetközi politikai napirendre, az ENSZ és a nemzetközi közvélemény is foglalkozik vele. Miután a Hamász megnyerte a demokratikus választásokat 2006-ban, majd 2007-ben bekövetkezett a szakítás a Hamász és a Fatah között, s egyedül a Hamász ellenőrzése alá került a Gázai-övezet, Izrael blokád alá vonta az általa terrorista szervezetnek tartott Hamász által irányított övezetet az önvédelemre hivatkozva (az ENSZ Alapokmány 2. cikk és 51. cikk alapján). Izrael szerint a 2005-ös Gázából való kivonulás óta Gáza nincs izraeli megszállás alatt, így megszűnt az a nemzetközi jogi kötelezettsége, hogy megvédje a megszállása alatt élő polgárokat és fenntartsa a békét és a rendet. Ha tehát a megszállás már nem létezik, Izrael háborút indíthat beleértve a tengeri blokádot is.

A nemzetközi jogászok többsége viszont nem ért egyet Izrael önvédelemre való hivatkozásával, s a nemzetközi joggal ellentétesnek tartja a Gázai-övezet izraeli blokádját, mivel az izraeli csapatok 2005-ös kivonása az övezetből nem volt elegendő a megszállás lezárásához. A megszállás továbbra is létezik, Izrael továbbra is ellenőrzi a Gázai-övezet légterét, kikötőit, az öt határállomást, az elektromágneses teret, az adónyilvántartást, a népesség nyilvántartást, a személyek és termékek be-és kiáramlását Gázában, azaz effektív kontrollt gyakorol a Gázai-övezet felett. Ennélfogva Izraelnek továbbra is megvan a kötelezettsége, hogy megvédje a megszállása alatt élő polgárokat és fenntartsa a békét és a rendet. A gázai blokád nemzetközi jogba ütközése melletti további érv, hogy a blokád a gázai 1,5 milliós palesztin népesség kollektív megbüntetése, melyet a negyedik genfi konvenció 33. cikke tilt.

Izrael szerint a gázai blokád megakadályozza a fegyverek bejutását az övezetbe, ösztönözheti a gázai lakosságot, hogy megdöntse a Hamász-kormányzatot. A Gázai-övezetben jelenleg 42,5% a munkanélküliség, és a gázai palesztin lakosság 80%-a függ az élelmiszersegélyektől az egyszerű túléléshez.[168]

Az izraeli érvelés gyökeres ellentétben áll a nemzetközi jogászok túlnyomó többségének érvelésével a flotilla incidens kapcsán. Mint már sokszor a zsidó állam története során, Izrael ismételten szembekerült a nemzetközi joggal.

A Mavi Marmara esete a 2008-2009-es gázai háború után ismét és még erőteljesebben szembesítette az izraeli politikai vezetést és közvéleményt azzal az elemi erejű török haraggal, amit Izrael palesztinokkal szembeni politikája okoz.

[168] Erakat [2011] 4-7. old.

Az İHH tagjai között minden bizonnyal sokan ellenzik Izrael létét; Izraelnek nehéz feldolgozni a török barátság elvesztésének traumáját és az elszigeteltség további növekedését. Ennek ellenére Izraelben csak kevesen mondják azt, hogy az ország jogi érvei a flotilla megtámadására helytelenek a gázai blokáddal együtt és Izraelnek bocsánatot kellene kérnie. Így a hivatalos bocsánatkérésnek túl nagy ára lenne belpolitikailag Izraelben, nem lenne meg a közvélemény többségének támogatása.[169]

A flotilla incidens után megváltoztak Törökország biztonsági prioritásai, Izrael azonnali és legfőbb fenyegetéssé vált Törökország számára. A flotilla aktivistái olyat tettek, amit a térség legtöbb államának politikai elitje nem mert volna megtenni. Az İHH mint egy NGO, civil szervezet valóban beleszólt a nemzetközi politikába, ami arra utal, hogy az NGO-k a regionális politika olyan szereplői, akiket nem lehet figyelmen kívül hagyni.[170]

Az Európai Unió elítélte a flotilla izraeli megtámadását, míg az Egyesült Államok nem ítélte el olyan egyértelműen és keményen az izraeli akciót. A török-izraeli kapcsolatokban mindig is volt egy harmadik fél, az Egyesült Államok főként a fegyvervásárlások és az izraeli lobbi miatt. Az izraeli-amerikai lobbi az 1990-es évek óta segített Törökországnak a görög és örmény lobbi elleni küzdelmében az Egyesült Államok Kongresszusában. Törökország megpróbálta külön kezelni Izraellel való romló kapcsolatát és az Egyesült Államokkal való „model partnership”-jét, hogy a török-izraeli konfliktusok ne érintsék kapcsolatát az Egyesült Államokkal.[171] Törökország elvesztette a befolyásos izraeli lobbi támogatását az Egyesült Államokban, ami főként az örmény népirtásról szóló határozatok elfogadása tekintetében sok negatív hatással járhat Törökország számára a közeljövőben.

6.3. Quo vadis Törökország és Izrael?

Törökország és Izrael 1990-es évekbeli stratégiai szövetsége már egyértelműen szertefoszlott: a Közel-Kelet két nem-arab demokráciája külön utakon jár. Törökország az AKP 2002-es választási győzelme után új alapokra helyezte külpolitikáját, melynek multidimenzionális orientációt adott a kizárólagos nyugati orientáció helyett. Davutoğlu török külügyminiszter stratégiai mélység külpolitikai paradigmája honosodott meg a török külpolitikában, mely reintegrálta Törökországot a Közel-Kelet térségébe, ahol a közös iszlám vallás, történelmi és kulturális örökség segíti Törökország kapcsolatainak szorosabbra fűzését a szomszédos államokkal. A stratégiai mélység doktrínáját neo-ottomanizmusnak tartják kritikusai, bár Davutoğlu visszautasítja, hogy őt neo-ottománnak nevezzék, hiszen az aktív és diverzifikált külpolitika mellett áll ki az Oszmán Birodalom történelmi hagyatékára támaszkodva, s Törökországot a Közel-Kelet regionális hatalmává kívánja tenni.

Az új külpolitikai irányvonal kialakulásához vezetett a török EU-csatlakozási tárgyalások vontatott menete, Sarkozy francia elnök és Merkel német kancellár török EU-

[169] Schleifer [2011] 18. old.
[170] Yılmaz [2011] 13-14. old
[171] Yılmaz [2011] 15-16. old.

csatlakozást elutasító álláspontja. Emellett Törökországnak újra át kellett gondolnia hagyományos kemalista külpolitikai doktrínáját a hidegháború után, s válaszolnia kellett a megváltozott nemzetközi környezetre, s a Közel-Kelet irányából érkező biztonsági fenyegetésekre.

A stratégiai mélység külpolitikájának kibontakozása Izrael számára egyértelműen egy negatív fejlemény: az Izraellel való szövetség politikai értéke csökkent Törökország számára, hiszen az inkább a török regionális hatalmiság és a közel-keleti arab államokkal és Iránnal való jó kapcsolat gátja. A kemalizmus újraértékelése és az 1990-es években Izraellel stratégiai szövetséget kialakító török hadsereg politikai szerepének drasztikus csökkenése, tekintélyének megnyirbálása az Ergenekon ügy révén (melyben korábbi tábornokokat, magas beosztású katonákat vettek őrizetbe, azzal a váddal, hogy összeesküvést szerveztek az AKP kormány megdöntésére) rontotta az izraeli-török kapcsolatok normalizálásának esélyeit. Az Izraellel való jó kapcsolat a régi kemalista rendhez kötődik Törökországban. Az Izraellel való stratégiai szövetség az 1990-es évekhez hasonlóan elidegenítené Törökországot az iszlám világtól, s együtt járna a kizárólagos nyugati orientációjú külpolitikával. Az AKP kormány az Izraellel való jó kapcsolat érdekében nem mond le az iszlám országokkal való szoros kapcsolatokról és a multidimenzionális, diverzifikált külpolitikáról, melyben a Nyugattal való kapcsolatok kiegészítik, és nem helyettesítik a közel-keleti szomszédos országokkal való kapcsolatokat.

Izrael kívül esik a zéró probléma politikán, s teljesen eltérő elbánásban részesül a török vezetés részéről. Erdoğan török miniszterelnök véleménye szerint Izrael a közel-keleti béke útjában áll, az instabilitás forrása a régióban, s az iráni atomprogram kockázatai helyett inkább az izraeli nukleáris fegyverekkel kellene törődnie a nemzetközi közösségnek.

Törökország és Izrael eltérő biztonsági percepciókkal rendelkezik az iraki háború óta. Törökország hagyományosan fontosnak tartja Irak területi integritásának megőrzését, a független Kurdisztán létrejöttének megakadályozását, s legfőbb biztonsági fenyegetésnek tekinti a PKK egyre gyakoribb terrortámadásait. Izrael ezzel szemben legfőbb és egyben egzisztenciális fenyegetésként éli meg a síita Irán felemelkedését, s kérdéses nukleáris programját, valamint fenyegetést jelent számára a Hezbollah és a Hamász, s az Izrael-ellenesség növekedése a világban.[172] Törökország nem érzi a szomszédos Irán szerinte békés atomprogramját biztonsági fenyegetésnek, s a török-iráni gazdasági kapcsolatok egyre jelentősebbé válnak, főleg az iráni kőolaj és földgáz kereskedelme folytán. A török külpolitikai vezetés élesen ellenzi az Iránnal szembeni bármilyen katonai támadást, s a párbeszédet tartja egyetlen járható útnak. Eközben Shimon Peres izraeli elnök szerint egyre valószínűbb az Irán elleni támadás.[173]

Izrael értéke, mint Törökország hard powerjének egyik legfőbb „szolgáltatója", elkezdett hanyatlani, Törökország egyre növekvő mennyiségű arab tőkét vonz, a török export ugrásszerűen növekedett az arab országokba, míg Európába a török export kisebb hányada jut. Törökország kereskedő államként jelenik meg, s kevésbé van

[172] Oğuzlu [2010] 281. old.
[173] Hürriyet, 2011. november 13.

szüksége Izrael politikai és katonai támogatására az őt érő egzisztenciális fenyegetésekkel szemben.[174] A közel egy évtizede tartó stabil évi átlag 6%-os török gazdasági növekedés és az AKP harmadik jelentős választási győzelme 2011 nyarán, valamint Törökország soft powerjének növekedése (a török modell inspirálhatja az arab tavasz országainak közel jövőbeli fejlődését, Erdoğan török miniszterelnök rendkívüli népszerűsége az arab országok lakossága körében) még nagyobb önbizalmat és magabiztosságot adott az AKP-kormánynak bel- és külpolitikája helyességét illetően. Erdoğan miniszterelnök maga mögött tudva a török lakosság kitartó támogatását és az arab közvélemény túlnyomó többségének szimpátiáját bátran meri kritizálni Izraelt, amitől népszerűsége csak tovább növekszik.

A török közvélemény az utóbbi években egyre nagyobb befolyást gyakorol a külpolitika alakulására, ami negatív hatással van a török-izraeli kapcsolatokra. Mivel a török közvélemény egyre szkeptikusabb a Nyugattal kapcsolatban, az AKP-kormányzat nem tud a közvélemény erős ellenállása nélkül együttműködő magatartást mutatni Izrael felé. Mind a török kormánypárt, mind az ellenzék szavazói között növekvő ellenállást lehet megfigyelni Izrael politikájával szemben, tehát nemzeti konszenzus alakult ki Törökországban Izrael kritizálását illetően.[175]

Amíg nincsenek pozitív változások a palesztin kérdésben, nagyon kicsi az esély arra, hogy a török kormány Izraelről kialakult véleménye javuljon, s a bilaterális kapcsolatok normalizálódjanak.

Az új török posztiszlamista külpolitikai elit túlsúlyba került a korábbi kemalista, szekuláris elittel szemben, s látván az AKP harmadik egymást követő nagyarányú választási győzelmét, az ellenzék legerősebb pártja a kemalista értékeket továbbvivő Köztársasági Néppárt (CHP - Cumhuriyet Halk Partisi) jelentősen gyengébbnek bizonyul a kormánypárttal szemben. Egy esetleges CHP vezette török kormány valószínűsíthetően pragmatikusabban kezelné a török-izraeli kapcsolatokat, visszatérve a régi kemalista külpolitikához, de a török ellenzék népszerűsége nagyon lemarad a kormánypártéhoz képest.

Az izraeli közvélemény a Mavi Marmara tragikus esetét annak a török politikai manőverezésnek tudja be, amely az arab tavaszt követően még nagyobb lendületet nyert. A regionális hatalmi vákuumot kihasználó török kormány vezető szerepet kíván betölteni a térségben, s ehhez úgy szerez támogatókat, hogy a palesztin ügy bajnokaként Izraelt kritizálja.[176]

Az izraeli szakértők gyakran hangsúlyozzák, hogy az iszlamista gyökerű AKP kormány alapjaiban megváltoztatja a régi, kemálista, szigorúan szekuláris Törökországot, s az Izraelt érő éles török kritika, a flotilla megszervezése csak „tünetei” a török külpolitika megváltozásának. A török-izraeli kapcsolatok megromlását Törökország iszlamista irányba történő átalakulásának tudják be. Ezzel szemben a török politikai vezetés egyértelműen Izraelt hibáztatja a bilaterális kapcsolatok megromlásáért, s akkor hajlandó normalizálni a kapcsolatokat, ha a zsidó állam teljesíti a török feltételeket. A

[174] Oğuzlu [2011] 282. old.
[175] Oğuzlu [2010] 277. old.
[176] Eran [2011] 31. old.

török kormány nem fogja „lenyelni” kilenc állampolgárának halálát, s a „török szeptember 11-edikeként” is emlegetett flotilla incidenst: Izrael bocsánatkérése nélkül a kapcsolatok nem fognak normalizálódni.

Ennek ellenére nagyon valószínűtlen, hogy Izrael bocsánatot kérjen a török féltől a Mavi Marmara megtámadásáért, hiszen az nagy presztízsveszteséggel járna számára, s ellentmondana az izraeli érvrendszernek a gázai blokád legalitását illetően. Az izraeli kormányban a szélsőjobboldali Lieberman külügyminiszter nagyon keményvonalas a Törökországgal való kapcsolatokat illetően, s mindent megtesz, hogy Izrael semmiképpen se kérjen bocsánatot a flotilla elleni katonai akciójáért. Az izraeli közvélemény se támogatja a bocsánatkérést, s ezzel a többségi állásponttal nem kíván szembemenni a Netanjahu-kormány. A bocsánatkérés és a kapcsolatok normalizálása úgy tűnik várat magára, s esetleg egy új, baloldali vagy balközép izraeli kormány tehet eleget ennek a török követelésnek, révén, hogy Izraelben nem minden politikai erő ellenzi a Törökországgal való kapcsolatok helyreállítását.

Erdoğan török kormányfő egyelőre élvezi regionális népszerűségét, amelyet nagyrészt a palesztin ügy felkarolásának köszönhet, így ez csökkenti Izrael manőverezési lehetőségét. Az izraeli kormány jelenleg nem kellőképpen érdekelt a palesztin és a szíriai kérdés tárgyalásos megoldásában és – minden bizonnyal – a korábbi szoros török-izraeli kapcsolat pótlására olyan országokkal kezdte el mélyíteni a kapcsolatait, amelyek versengenek Törökországgal (Ciprussal, Görögországgal és Örményországgal). Ez a török és az izraeli fél álláspontjának keményítéséhez fog vezetni, s egyre kevésbé lesz a két félnek szüksége a másikra. A török-izraeli kapcsolat javíthatatlanul megromlott, annak ellenére, hogy kétséges, hogy ebből valamelyik fél egyértelműen hasznot fog húzni.[177]

Az amúgy is rendkívül feszült és elmérgesedett török-izraeli vita új dimenziót kapott azáltal, hogy a Földközi-tengerben földgáz lelőhelyeket fedezett fel Izrael, s a konfliktusok elkerülése végett megállapodást kötött Ciprussal, amelyben kijelölték a gazdasági érdekeltségek tengeri határát. A megállapodás nem utal a kényes észak-ciprusi kérdésre. A gázfeltárásokról kötött technikai megállapodás tovább feszítette a török-izraeli kapcsolatokat, de esélyt is ad a bilaterális kapcsolatok későbbi normalizálására: ha Izrael a gázszállításokat Európába irányítja, akkor a török gázvezetékek használhatóak. Ez egy olyan mérvű gazdasági vállalkozás lenne, amely ismét közös érdekeket teremtene Izrael és Törökország között, s a gazdasági szférában megszülető együttműködés átszivároghat hosszabb távon a politikai szférába is.[178] Amíg a földközi-tengeri energiaforrások feletti rendelkezési jogról szól a versengés, addig ez inkább csak tovább mérgesíti a kapcsolatrendszert Izrael, Törökország és Ciprus között.

Az izraeli-török gázvitán túl még a Törökország területére telepített NATO rakétavédelmi pajzs kapcsán is felszínre került a mély ellenségeskedés Törökország és Izrael között. A török kormány kikötötte, hogy a radar révén nyert információk nem oszthatók meg Izraellel. A dolgozat szerzője szerint ez a valóságban lehetetlen, hiszen

[177]Turan [2011a] 3-4. old.
[178] Eran [2011] 37-38. old.

az Egyesült Államok NATO-tagállamként hozzáfér a radar információihoz, s azokat saját maga továbbíthatja közel-keleti szövetségesének, Izraelnek.

Se török, se izraeli részről nincs meg a hajlandóság a konfliktus kezelésére, hiányzik az egymás iránti bizalom és a másik fél álláspontja, aggodalmai, biztonsági problémái iránti megértés. A török-izraeli kapcsolatok ismét olyan hullámzóvá és törékennyé váltak, mint a hidegháború éveiben, s alakulásukat nagymértékben meghatározza Izrael palesztinokkal szembeni politikája. Törökország és Izrael viszonyára rányomta bélyegét a flotilla incidens, s rövidtávon nem várható a kölcsönös bizalom helyreállása, a kapcsolatok normalizálódása.

Konklúzió

A török külpolitikai vezetést teljesen váratlanul érte az egy évvel ezelőtt elkezdődött földrengésszerű változás, az arab tavasz. A török kormány érdekeit szem előtt tartva vegyes reakciókat adott az egyes arab országokban lezajló politikai változásokra: míg Tunéziában és Egyiptomban a lehető leggyorsabban kiállt a tunéziai és egyiptomi nép akarata mellett ellenérdekeltség híján, addig Líbiában és Szíriában a kérdés komplexitása és kényessége miatt a török kormány nehézkesen vette tudomásul a változások visszafordíthatatlanságát.

Törökország az arab tavasz eseményeinek figyelemmel kísérése során felismerte, hogy a változások egy új Közel-Keletet hoznak létre, amelyben ha meg kívánja őrizni a zéró probléma politika által elért eredményeket, a kialakuló regionális hatalmiságát, akkor a változások élére kell állnia azok egyszerű figyelemmel kísérése, követése helyett. Ez a korábban jól működő, de az új Közel-Keleten többé nem alkalmazható zéró probléma politika átértékeléséhez vezetett, új elemet emelt be a török külpolitikai stratégiába, a demokrácia, a szekularizmus és a piacgazdaság, azaz a török modell terjesztését, így a dolgozat hipotézise beigazolódott. Az arab tavasz líbiai és szíriai eseményei óriási fenyegetést jelentettek a török nemzeti érdekekre nézve, de egy évvel a tunéziai forradalom után már elmondható, hogy a török kormány képes volt előnyt kovácsolni magának az arab tavasz váratlan fordulataiból, megerősítette politikai és gazdasági kapcsolatait az arab Közel-Kelettel és Törökország az egyik legnépszerűbb „márkanévvé” vált az arabok szemében.

Atatürk modernizációs projektje, a szekuláris politikai rendszer konszolidálódása alapozta meg a modern Török Köztársaság jövőjét, s erre a szilárd alapra építkeznek azóta a mindenkori török kormányok. Az AKP mérsékelt iszlamista, konzervatív pártként ebben a fékekkel és ellensúlyokkal körülbástyázott török szekuláris rendszerben kereste a fennmaradás útját, ami egyértelműen csak a demokratikus politikai játékszabályok, a szekularizmus elfogadása és a mérséklődés volt. A török iszlamisták megtalálták az egyensúlyt a konzervatív, iszlám értékek képviselete és a modernitás, a szekuláris demokrácia között, ami értékes tapasztalat és inspiráció az arab országok számára.

Törökország demokratizálódását nagymértékben segítette, hogy az Oszmán Birodalomból örökölte fejlett állami apparátusát, erősek voltak az Atatürk által megteremtett politikai rendszer alapjai, mélyen gyökeredzett a szekularizmus, mint a demokrácia fontos velejárója, fejlett többpártrendszer alakult ki, melybe az iszlamisták egyre jobban integrálódtak és végül felemelkedett egy tehetős vállalkozói réteg, amely

gazdasági liberalizációt és demokráciát követelt. Külső ösztönzést jelentett a török demokrácia mélyítésében, az emberi jogok iránti tisztelet növekedésében a török EU-csatlakozási törekvés, amelyre való hivatkozással komoly, politikailag kockázatos reformokat is keresztül tudott vinni a török kormány. A belső és a külső körülmények együttes kedvezősége felgyorsította Törökország demokratizálódását és gazdasági szárnyalását, így az arab tavasz országaiban is akkor számíthatunk sikeres politikai és gazdasági reformokra, ha a belső, társadalmi, politikai, gazdasági feltételek adottak, és segítségként a nemzetközi közösség fel tud kínálni hathatós pénzügyi, gazdasági és politikai támogatást.

A több évtizedes török tapasztalat a demokratikus és piacgazdasági fejlődés terén modellértékű és inspirálhatja az arab tavasz országait jövőbeli politikai és gazdasági rendszerük kialakításában, mert megtestesíti mindazt, amelyet az arabok is el szeretnének érni hazájukban. Erdoğan török miniszterelnök, mint a szabadságot akaró arab tömegek méltán népszerű, demokratikusan már háromszor is megválasztott politikusa képes arra, amire a nyugati országok már nem: az arabok „nyelvét beszéli", képes megtalálni a megfelelő hangot, amivel megszólíthatja őket és hitelesen kiáll az arabok által fontosnak tartott ügyekért (felzárkózás, demokratizálódás, függetlenség, palesztin államiság, az iszlám világ méltósága). Az AKP-kormány jelentős részét adja Törökország soft powerjének, s bár a befektetések mértékét és a gazdasági erőt tekintve alulmarad Törökország az Egyesült Államokkal szemben, szerepvállalása nem elhanyagolható, és egyre jelentősebbé válik az arab Közel-Keleten. Az arab tavasz országaiban létrejött iszlamista pártok részvétele a demokratikusabb politikai életben mérséklődéshez vezethet, hogy minél szélesebb választói bázist tudjanak megszerezni, s ehhez nagy segítségükre lehet és modellként szolgálhat a szekularizmust tiszteletben tartó, mérsékelt iszlamista AKP török kormánypárt.

A török kormány egyfajta „receptet" kínál az arab tavasz átalakulás alatt álló országainak: az iszlám és a demokrácia összeegyeztethetőségét, a szekularizmus gyakorlati megvalósíthatóságát egy muszlim országban, az emberi jogok tiszteletben tartását különös tekintettel a nők jogaira, a politikai hatalomra vágyó katonaság civil felügyeletét, az igazságszolgáltatás függetlenségét, a média szabadságát, a piacgazdaság megteremtését egy iszlám országban és a középosztály, tehetős vállalkozói réteg felemelkedését, amely a demokratizálódás záloga. Egyszóval a modern kori Törökország sok buktatóval terhelt és még mindig befejezetlen, de rendkívül sikeres modernizációját, amelynek egyik szakasza az atatürki felülről irányított modernizálás volt, míg a másik szakasza az 1980-as évektől kezdődően az AKP-kormányig egy alulról jövő fejlődés. A Török Köztársaság történetének szinte minden szakasza tartogat hasznos tanulságokat a reformok iránt fogékony arab országoknak, annak ellenére, hogy természetesen az Erdoğan-kormányzat vezette Törökország sokkal élőbb és szimpatikusabb az arabok számára.

A török gazdaság kiemelkedő teljesítménye 2002-től napjainkig Törökországot az egyik leggyorsabban növekvő gazdasággá tette Európában, s mára Törökország a világ 17. legnagyobb gazdasága. Törökország sikeresen ellenállt a globális pénzügyi és gazdasági válság negatív hatásainak, s a 2009-es átmeneti gazdasági zsugorodás után 2010-ben ismét átlagosan 8,9%-kal növekedett. A török gazdaság szilárd és szinte töretlen

fejlődése soha nem látott mértékben megerősítette a gazdasági szereplők Törökországba vetett bizalmát, és Törökországot fokozatosan regionális hatalommá teszi. A török gazdasági csoda, ha nem is „politikai óriássá", de mindenesetre megkerülhetetlen politikai hatalommá teszi Törökországot a Közel-Keleten, így a gazdasági erő átalakítható politikai befolyássá, kihasználva az arab tavasz adta lehetőségeket is.

Változóban vannak Törökország kereskedelmi kapcsolatai is külpolitikai relációihoz hasonlóan, s bár még mindig a török külkereskedelem legnagyobb hányada az Európai Unióba irányul, a Közel-Kelet részesedése egyre nő a török exportban. Ha ez a tendencia, amely az AKP-kormány 2002-es hatalomra jutása óta kibontakozóban van, továbbra is kifejti hatását, Törökország kereskedelmi, gazdasági téren is nagyobb mértékben fordul majd Keletre, mint Nyugatra, ami a török külpolitika nyugati elköteleződéseire is kihatással lesz.

A török modell exportálásának külpolitikai stratégiája gyakorlati alkalmazásánál a török kormánynak ügyelnie kell, hogy ne érezzék úgy az arab Közel-Kelet országai, hogy rájuk akarja erőszakolni a török „nagy testvér" a saját gondolkodását, amelynek hátterében valójában neo-ottomán hegemóniatörekvések állnak. A török politikai vezetés valóban regionális hatalmiságra törekszik, amelynek fundamentumai közé tartozik a török gazdaság ereje, a török vállalkozók külföldi befektetései, a politikai hatalom és a soft power, így a külföldi befolyás intézményesülése miatt gyanakvó és aggódó arabok számára meggyőző érvek kellenek a török szándékok tisztaságáról. Törökország regionális népszerűségét úgy tarthatja meg hosszú távon, ha eloszlatja a felmerülő aggodalmakat, hiteles tud maradni, s jelentős mértékben hozzájárul az arab gazdaságok fejlődéséhez, magánszektorának megerősödéséhez tiszteletben tartva azok politikai függetlenségét, partnerként kezelve őket.

A zéró probléma politika és az arab tavasz idején kibontakozó új török irányvonal nagy vesztese Izrael. A Mavi Marmara eset „kegyelemdöfés" volt az izraeli-török kapcsolatokra nézve, a két fél álláspontja egyre keményvonalasabbá vált, s rövidtávon a kapcsolatok további romlása várható.

Az arab tavasz felcsillantotta a reményt a közel-keleti és észak-afrikai országok számára, hogy összefogással elérhető egy demokratikusabb, prosperálóbb jövő rövid- és középtávon is. Ez a reményteli érzés motiválta 1989-1990-ben a kelet-közép-európai országok polgárait, akik 2011-ben hamar felismerték a párhuzamot az általuk átélt események és az arab forradalmak között. Az arab tavasz országai számíthatnak Törökország széleskörű támogatására a demokrácia és a piacgazdaság minél sikeresebb kiépítésében.

Irodalomjegyzék

Könyvek

Ahmad, Feroz (2003): *Turkey: The Quest for Identity*. Oneworld, Oxford

Altunışık, Meliha Benli – Tür, Özlem (2005): *Turkey Challenges of Continuity and Change.* Routledge, New York, NY

Brzezinski, Zbigniew (1997): *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives.* Harper Collins Publishers, New York

Cagaptay, Soner (2006): *Islam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey. Who is a Turk?* Routledge, New York, NY

Csicsmann László (2008): *Iszlám és demokrácia a Közel-Keleten és Észak-Afrikában.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs

Hale, William – Özbudun, Ergun (2010): *Islamism, Democracy, and Liberalism in Turkey: The Case of the AKP.* Routledge, New York, NY

Kumbaracıbaşı, Arda Can (2009): *Turkish Politics and the Rise of the AKP.* Routledge, New York, NY

Larrabee, F. Stephen – Lesser, Ian O. (2003): *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty.* Rand, Santa Monica, CA

Linden, Ronald H. (2011): *Turkey and Its Neighbors: Foreign Relations in Transition.* Lynne Rinner Publishers, Boulder CO, USA

Mango, Andrew (1999): *Atatürk.* John Murray Publishers, London

Mango, Andrew (2004): *The Turks Today: Turkey After Atatürk.* John Murray Publishers, London

Martin, Lenore G. – Keridis, Dimitris (2002): *The Future of Turkish Foreign Policy.* The MIT Press, Cambridge

Morris, Chris (2005): *The New Turkey: The Quiet Revolution on the Edge of Europe.* Granta Books, London

Rubin, Barry M. – Kirişçi, Kemal (2001): *Turkey in World Politics: an Emerging Multiregional Power.* Boulder, Co: Lynne Rienner Publishers, London

Yavuz, M. Hakan (2009): *Secularism and Muslim Democracy in Turkey.* Cambridge University Press

Yeşilada, Birol – Rubin, Barry (2010): *Islamization of Turkey Under the AKP Rule.* Routledge, New York, NY

Folyóiratok

Algan, Akın (2012): The „14 January Revolution" in Tunisia and Turkish-Tunisian Relations. *Turkish Policy Quarterly*, 10. évf., 4. szám https://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/akin_algan-10_4.pdf

Altunısık, Meliha Benli (2005): The Turkish Model and Democratization in the Middle East. *Arab Studies Quarterly*, 2005. tél-tavasz, 27. évf., 1-2. szám, 45-63. old.

Aras, Bülent (2009a): Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy. *Insight Turkey,* 2009. július-szeptember, 11. évf., 3. szám, 127-142. old.

Aras, Bülent – Görener, Aylin Şeker (2010): National Role Conceptions and Foreign Policy Orientation: The Ideational Bases of the Justice and Development Party's Foreign Policy Activism in the Middle East. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12. évf., 1. szám, 2010. március, 73-92. old.

Atasoy, Seymen (2011): The Turkish Exemple: A Model for Change In the Middle East? *Middle East Policy*, 18. évf., 3. szám, 2011 ősz, http://www.mepc.org/journal/middle-east-policy-archives/turkish-example-model-change-middle-east

Ayoob, Mohamed (2011): Beyond the Democratic Wave in the Arab World: The Middle East's Turko-Persian Future. *Insight Turkey,* 13. évf. 2. szám, 2011. április-június, 57-70. old.

Babacan, Mehmet (2011): Whither an Axis Shift: A Perspective from Turkey's Foreign Trade. *Insight Turkey*, 13. évf., 1. szám, 2011. január-március, 129-157. old.

Bengio, Ofra (2010): Turkey's Quiet Revolution and its Impact on Israel. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 4. évf., 1. szám

Bilgin, Hasret Dikici (2008): Foreign Policy Orientation of Turkey's Pro-Islamist Parties: A Comparative Study of the AKP and Refah. *Turkish Studies*, 9. évf., 3. szám, 407-421. old.

Bishku, Michael B. (2006): How has Turkey Viewed Israel? *Israeli Affairs*, 12. évf., 1. szám, 177-194. old.

Çağlayan, Zafer (2011): Turkey's Vibrant Export Trends. *Turkish Policy Quarterly*, 10. évf., 3. szám https://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/Zafer%20Caglayan.pdf

Çelik, Ömer (2011): The Efficiency of Turkish Foreign Policy, *Turkish Policy Quarterly,* 2011. március 9. https://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/%C3%96mer%20%C3%87elik-%20The%20Efficiency%20of%20Turkish%20Foreign%20Policy%281%29.pdf

Cizre, Ümit (2011): Turkey at the Crossroads: From 'Change with Politics as Usual' to Politics with Change as Usual. *Insight Turkey*, 13. évf., 4. szám, 2011. október-december, 83-105. old.

Cohen, Ariel (2010): Washington Concerned as Turkey Leaving the West. *Turkish Policy Quarterly*, 2010. december 20. https://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/25-35%281%29.pdf

Cook, Steven A. (2012): Turkey and the Arab Uprising: A Mixed Record. *Turkish Policy Quarterly*, 10. évf., 4. szám https://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/steven_a_cook-10_4%281%29.pdf

Dağı, İhsan (2012): Why Turkey Needs a Post-Kemalist Order. *Insight Turkey,* 14. évf., 1. szám, 2012. január-március, 29-36. old.
Dede, Alper Y. (2011): The Arab Uprisings: Debating the „Turkish Model". *Insight Turkey,* 13. évf. 2. szám, 2011. április-június, 23-32. old.
Delibas, Kayhan (2009): Conceptualizing Islamic Movements: The Case of Turkey. *International Political Science Review*, 30. évf., 1. szám, 2009. január, 89-103. old.
De Waal, Thomas (2011): Turkey and Armenia: A Second Chance? *Turkish Policy Quarterly*, 2011. március 9. https://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/Thomas%20De%20Waal%20Turkey%20and%20Armenia%20A%20Second%20Chance.pdf
Dorsey, James (2011): Change in the Middle East Puts Turkey in the Eye of the Storm. *Turkish Policy Quarterly,* 2011. március 9. https://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/James%20Dorsey-%20Turkey%20in%20the%20Eye%20of%20the%20Middle%20East%20storm.pdf
El-May, Mahmoud (2011): The Jasmine Revolution. *Turkish Policy Quarterly,* 2011. március 9. https://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/Mahmoud%20El-May%20The%20Jasmine%20Revolution.pdf
Eran, Oded (2011): Israel: Quo Vadis, Turkey? *Insight Turkey*, 13. évf., 4. szám, 2011. október-december, 31-38. old.
Finkelstein, Norman G. (2011): Torpedoing the Law: How the Palmer Report Justified Israel's Naval Blockade of Gaza. *Insight Turkey*, 13. évf., 4. szám, 2011. október-december 1-9. old.
Fuller, Graham (2004): Turkey's Strategic Model: Myths or Realities. *Washington Quarterly*, 27. évf., 3. szám, 51-84. old.
Gunter, Michael M. (2012): Turkey: The Politics of a New Democratic Constitution. *Middle East Policy*, 19. évf., 1. szám, 2012 tavasz
Gürsel, Kadri (2011): Who Really Wants a „Muslim Democracy"? *Turkish Policy Quarterly,* 2011. május 24. https://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/Kadri%20Gursel-%20Who%20really%20wants%20a%20Muslim%20Democracy.pdf
Inbar, Efraim (2010): Israeli-Turkish Tensions and Beyond. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 4. évf., 1. szám, 2010. február
Inbar, Efraim (2011): Israeli-Turkish Tensions and their International Ramifications. *Orbis*, 55. évf., 1. szám, 2011. február
Kalın, İbrahim (2008): Turkey and the Middle East: Ideology or Geo-politics? *Privateview*, 2008. augusztus, 26-35. old.
Kilınç, Ramazan (2009): Turkey and the Alliance of Civilizations: Norms Adoption as a Survival Strategy. *Insight Turkey,* 11. évf., 3. szám
Kirişci, Kemal (2009): The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State. *New Perspectives on Turkey*, 40. szám, 2009, 29-57. old.
Kirişci, Kemal (2011): Turkey's „Demonstrative Effect" and the Transformation of the Middle East. *Insight Turkey,* 13. évf. 2. szám, 2011. április-június, 33-55. old.
Kosebalaban, Hasan (2010): The Crisis in Turkish-Israeli Relations: What is Its Strategic Significance? *Middle East Policy*, 17. évf., 3. szám, 2010 ősz

Köprülü, Kemal (2009): Paradigm Shift in Turkey's Foreign Policy. *The Brown Journal of World Affairs*,16. évf., 1. szám, 2009. ősz-tél https://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/ParadigmShiftinTurkeysforeignpolicy.pdf

Kutlay, Mustafa (2011): Economy as the 'Practical Hand' of 'New Turkish Foreign Policy': A Political Economy Explanation. *Insight Turkey*, 13. évf., 1. szám, 2011. január-március, 67-88. old.

Larrabee, F. Stephen (2011): The 'New Turkey' and American-Turkish Relations. *Insight Turkey*, 13. évf., 1. szám, 2011. január-március, 1-9. old.

Malley, Robert – Sadjadpour, Karim – Taşpınar, Ömer (2012): Israel, Turkey and Iran in the Changing Arab World. *Middle East Policy*, 19. évf., 1. szám, 2012 tavasz http://www.mepc.org/journal/middle-east-policy-archives/israel-turkey-and-iran-changing-arab-world

Mamedov, Eldar – Makarov, Viktor (2011): Turkish Model For the Arab World? *Turkish Policy Quarterly*, 10. évf., 2. szám https://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/eldar_viktor.pdf

McCurdy, Daphne (2008): Turkish-Iranian Relations: When Opposites Attract. *Turkish Policy Quarterly*, 7. évf., 2. szám, 2008 nyár, 87-106. old.

Mecham, R. Quinn (2004): From the Ashes of Virtue, a Promise of Light: The Transformation of Political Islam in Turkey. *Third World Quarterly*, 25. évf., 2. szám, 339-358. old.

Migdalovitz, Carol (2011): AKP's Domestically Driven Foreign Policy. *Turkish Policy Quarterly*, 2011. március 9. https://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/Carol%20Migdalovitz-AKP%27s%20Domestically%20Driven%20Foreign%20Policy.pdf

Mohapatra, Aswini K. (2008): Democratization in the Arab World: Relevance of the Turkish Model. *International Studies*, 45. évf., 4. szám, 2008. október/december

Oğuzlu, Tarık (2010): The Changing Dynamics of Turkey-Israel Relations: A Structural Realist Account. *Mediterranean Politics,* 15. évf., 2. szám, 2010., 273-288. old.

Öniş, Ziya – Yılmaz, Şuhnaz (2009): Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey During the AKP Era. *Turkish Studies*, 10. évfolyam, 1. szám, 7-24. old.

Öniş, Ziya (2011): Multiple Faces of the "New" Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique. *Insight Turkey,* 13. évf., 1. szám, 2011. január-március, 47-65. old.

Özbudun, Ergun (2012): Turkey's Search for a New Constitution. *Insight Turkey,* 14. évf., 1. szám, 2012. január-március, 39-50. old.

Özhan, Taha (2011a): The Arab Spring and Turkey: The Camp David Order vs. The New Middle East. *Insight Turkey,* 13. évf., 4. szám, 2011. október-december, 55-64. old.

Renda, Kadri Kaan (2011): Turkey's Neighbourhood Policy: An Emerging Complex Interdependence. *Insight Turkey*, 13. évf., 1. szám, 2011. január-március, 89-108. old.

Rubin, Michael (2011): The Trouble with Turkey. *National Review*, 63. évf., 19. szám, 2011. október 17. 36-39. old.

Schaake, Marietje (2011): Zero Problems? Time for a New Policy Narrative. *Turkish Policy Quarterly*, 2011. május 24. https://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/Marietje%20Schaake-%20Zero%20Problems-%20Time%20for%20a%20New%20Policy%20Narrative.pdf

Somer, Murat (2007): Moderate Islam and Secularist Opposition in Turkey: Implications for the World, Muslims and Secular Democracy. *Third World Quarterly*, 28. évf., 7. szám, 1272-1289. old.

Somer, Murat – Liaras, Evangelos G. (2010): Turkey's New Kurdish Opening: Religious and Secular Values. *Middle East Policy,* 17. évf., 2. szám, 152-165. old.

Somer, Murat (2011): Does It Take Democrats to Democratize? Lessons from Islamic and Secular Elite Values in Turkey. *Comparative Political Studies*, 44. évf., 5. szám, 2011. május

Taşpınar, Ömer (2011a): The Rise of Turkish Gaullism: Getting Turkish-American Relations Right. *Insight Turkey*, 13. évf., 1. szám, 2011. január-március, 11-17. old.

Turhan, İbrahim – Kılınç, Zübeyir (2011): Turkey's Response to the Global Economic Crisis. *Insight Turkey*, 13. évf., 1. szám, 2011. január-március, 37-45. old.

Vallée, Shahin (2011): Turkey's Economic and Financial Diplomacy. *Turkish Policy Quarterly*, 2011. március 9. https://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/Shahin%20Vallee%20Turkey%27s%20Economic%20and%20Financial%20Diplomacy.pdf

Vira, Varun (2010): The Neo Ottomans: Looking East Without Looking Back. *Foreign Policy Journal*, 2010. június 15. http://www.foreignpolicyjournal.com/2010/06/15/the-neo-ottomans-looking-east-without-looking-back/4/

Walker, W. Joshua (2007): Learning Strategic Depth: Implications of Turkey's New Foreign Policy Doctrine. *Insight Turkey*, 2007. július, 9. évf., 3. szám

Yılmaz, Nuh (2011a): U.S.-Turkey Relations: Model Partnership as an 'Empty Signifier'. *Insight Turkey*, 13. évf., 1. szám, 2011. január-március, 19-25. old.

Yılmaz, Yunus (2011): Turkey's Challenge to Realist World Order. *Turkish Policy Quarterly*, 2011. augusztus 22. https://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/yunus%20y%C4%B1lmaz%281%29.pdf

Younis, Mohamed S. (2012): Turkish Delight? The Feasibility of the „Turkish Model" for Egypt. *Turkish Policy Quarterly*, 10. évf., 4. szám, https://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/mohamed_s_younis-10_4.pdf

Zahedi, Dariush – Bacık, Gökhan (2010): Kemalism Is Dead, Long Live Kemalism: How the AKP Became Atatürk's Last Defender. *Foreign Affairs*, 2010. április 23.

Zahedi, Dariush – Field, Scott A. (2010): The U.S. Security Strategy and the Role of Turkey in the New Middle East. *Turkish Policy Quarterly*, 2010. december 20. https://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/71-82.pdf

Tanulmányok

Alessandri, Emiliano (2011): *Turkey and the West Address the Arab Spring.* The German Marshall Fund of the United States (GMF), 2011. június 8. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Alessandri_ArabSpring_Jun11.pdf

Al Sharif, Yousef – Saha, Samir (2009): *Reflections of EU-Turkey Relations in the Muslim World.* Istanbul: Open Society Foundation http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/reflections-of-eu-turkey-relations-in-the-muslim-world.pdf

Aras, Bülent (2009b): *Turkey and the Palestinian Question*. SETA Foundation for Political, Economic and Social Research, Policy Brief, 2009. január, 27. szám

Chamberlin, Wendy (2011): *The Arab Awakening: Three Perspectives.* GMF Policy Brief, 2011. december http://www.gmfus.org/wp-content/files_mf/chamberlin_arabawakening_dec11.pdf

Cook, Steven – Cebeci, Erol – Levy, Daniel – Ustun, Kadir (2011): *Turkish-Israeli Relations and Regional Dynamics after the Palmer Report.* SETA Policy Debate, 2011. szeptember, 4. szám http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=99390&q=turkish-israeli-relations-and-regional-dynamics-after-the-palmer-report

Dobrovits Mihály (2010): *Törökország egy alkotmányos átalakulás felé.* Magyar Külügyi Intézet, 2010. december

Göksel, Diba Nigar (2011a): *Europe's Neighborhood: Can Turkey Inspire?* The German Marshall Fund of the United States (GMF), 2011. május 5. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Goksel_Neighborhood_May11.pdf

Göksel, Diba Nigar (2011b): *Can Turkey Inspire? Part I. Civil Society in the MENA Neighbourhood.* GMF, 2011. szeptember 14. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Goskel_CanTurkeyInspire_Sept11_Pt1.pdf

Göksel, Diba Nigar (2011c): *Can Turkey Inspire? Part II. Turkish Civil Society: From Black Sheep to Synergy in the Black Sea.* GMF, 2011. szeptember 26. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Goskel_CanTurkeyInspire_Sept11_Pt2.pdf;jsessionid=apMWcDTxVFX4OIZeLp

Göksel, Diba Nigar (2012): *Turkey and the EU: The Limits of Unconditional Alignment.* GMF, 2012. január 5. http://www.gmfus.org/wp-content/files_mf/goksel_turkeyeu_jan12.pdf

Kalaycıoğlu, Ersin (2011a): *New Turkish Government and Foreign Policy.* GMF, 2011. július 15. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Kalaycioglu_NewGovt_Jul11.pdf

Kalaycıoğlu, Ersin (2011b): *Turkish Foreign Relations and Public Opinion.* GMF, 2011. szeptember 8. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Kalaycioglu_ForeignRelations_Sept11.pdf

Kalaycıoğlu, Ersin (2011c): *Turkey's Views of the European Union in 2011.* GMF, 2011. szeptember 21. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Kalaycioglu_TT2011Results_Sept11.pdf
Kalaycıoğlu, Ersin (2011d): *The Middle East and Turkish Public Opinion.* GMF, 2011. szeptember 27. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Kalaycioglu_TT11MIddleEast_Sept11.pdf
Kardaş, Şaban (2011a): *Turkey's Middle East Policy Reloaded: Rise of Pragmatism.* GMF, 2011. október 10. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Kardas_Pragmatism_Oct11.pdf
Kardaş, Şaban (2011b): *Turkey and the Arab Spring: Coming to Terms with Democracy Promotion.* GMF Policy Brief, 2011. október 27. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Kardas_TurkeyArabSpring_Oct11.pdf
Kutlay, Mustafa (2009): *Is Turkey Drifting Away from the West? An Economic Interpretation.* USAK Center for EU Studies, http://www.usak.org.tr/EN/makale.asp?id=1149
Küçükcan, Talip (2010): *Arab Image in Turkey.* SETA (Foundation for Political, Economic and Social Research) Policy Report, 2010. június, 1. szám http://www.setav.org/ups/dosya/35086.pdf
Küçükcan, Talip – Park, Bill – Ayoob, Mohammed – Özhan, Taha (2011): *The New Middle East and Turkey Foreign Policy*. SETA (Foundation for Political, Economic and Social Research) Policy Debate, 2011. október, 2. szám http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=93962&q=the-new-middle-east-and-turkish-foreign-policy
Lesser, Ian. O. (2011): *The Revolutions in Turkey's Near Abroad.* GMF, 2011. február 16. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Lesser_Revolutions_Feb11.pdf (Internet, lekérdezve: 2011. október 2.)
Nader, Ali – Özhan, Taha – Larrabee, Steve – Ataman, Muhittin (2011): *Arab Spring and its Effect on Turkey's Regional Policy.* SETA Policy Debate, 2011. október, 3. szám
Nas, Çiğdem (2005): *Democratization in Turkey: a Regional Model or a Unique Case in the Mediterranean?* EuroMesco Papers, 43. szám http://www.euromesco.net/euromesco/media/euromesco_paper_43.pdf
Özel, Soli (2011): *Democracy, Islam, and the AKP.* GMF, 2011. július 1. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Ozel_IslamCapitalism_Jul11.pdf
Özel, Soli- Tuğtan, Mehmet Ali (2011): *How Will the United States Avoid Paralysis with Turkey?* GMF, 2011. október 12. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Ozel_Tugtan_CarterMoment_Oct11.pdf
Özhan, Taha – Davutoğlu, Ahmet – Abdessalem, Rafik (2012): *Arab Spring, Tunisia and Turkey.* SETA Policy Devate, 2012. január, 7. szám

http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=104270&q=arab-spring-tunisia-and-turkey (Internet, lekérdezve: 2012. január 19.)
Santini, Ruth Hanau – Alessandri, Emiliano (2011): *Iran and Turkey after Egypt: Time for Regional Re-Alignments.* The Brookings Institution, US-Europe Analysis Series 51. szám http://www.brookings.edu/~/media/Files/rc/papers/2011/0418_iran_turkey_alessandri_santini/0418_iran_turkey_alessandri_santini.pdf
Schleifer, Yigal – Kanat, Kılıç Buğra – Erakat, Noura – Yılmaz, Nuh (2011): *The New Middle East: One Year After The First Flotilla Incident.* SETA Policy Debate, 2011. szeptember http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=86267&q=the-new-middle-east-one-year-after-the-first-flotilla
Taşpınar, Ömer (2003): *An Uneven Fit? The „Turkish Model" and the Arab World.* The Brookings Project on US Policy Towards the Islamic World, Analysis Paper, 5. szám, The Saban Center for Middle East Policy, 2003. augusztus http://www.brookings.edu/~/media/Files/rc/papers/2003/08islamicworld_taspinar/taspinar20030801.pdf
Taşpınar, Ömer (2011b): *The Three Strategic Visions of Turkey.* The Brookings Institution, US-Europe Analysis Series 50. szám, 2011. március 8. http://www.brookings.edu/~/media/Files/rc/papers/2011/0308_turkey_taspinar/0308_turkey_taspinar.pdf
Tocci, Nathalie – Taşpınar, Ömer – Barkey, Henri J. – Lecha, Eduard Soler i – Nafaa, Hassan (2011): *Turkey and the Arab Spring: Implications for Turkish Foreign Policy From a Transatlantic Perspective.* GMF, 2011. október 31. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/TocciEtAl_TurkishModel_Nov11_final.pdf
Turan, İlter (2011a): *Background to Tragedy: The Decline of Turkish-Israel Relations.* GMF, 2011. január 27. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Turan_Israel_Jan11.pdf
Turan, İlter (2011b): *Turkey and Egypt: A Partisan for Democracy or an Unwanted Intruder?* GMF, 2011. február 16. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Turan_Egypt_Feb11.pdf
Turan, İlter (2011c): *Dangerous Curves Ahead: Adjusting Turkish Foreign Policy to New Realities in the Arab Middle East.* GMF, 2011. június 8. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Turan_DangerousCurves_Jun11.pdf
Turan, İlter (2011d): *Adventures in Causal Analysis: The Whys of Turkey's Deteriorating Relations with Israel.* GMF, 2011. szeptember 15. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Turan_TurkeyIsrael_Sept11.pdf
Ulutaş, Ufuk (2011): *A Raid From The Sea: The Gaza Flotilla Attack and Blockade Under Legal Scrutiny.* SETA (Foundation for Political, Economic and Social Research) Policy Brief, 2011. szeptember 15. http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=85948&q=seta-policy-brief-a-raid-from-the-sea

Ülgen, Sinan (2011a): *From Inspiration to Aspiration. Turkey in the New Middle East.* Carnegie Paper, Carnegie Middle East Center, 2011. december http://carnegieendowment.org/files/turkey_mid_east.pdf
Walker, Joshua W. (2011a): *The Interlinking of Turkey's Domestic and Foreign Policy in the AKP's Third Term.* GMF, 2011. augusztus 10. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Walker_Interlinking_Aug11_final.pdf
Walker, Joshua W. – Alessandri, Emiliano (2011): *Turkey's Emergence as a Middle Eastern Stakeholder and What This Means for the West.* GMF, 2011. október 10. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Alessandri_Walker_MESTakeholder_Oct11.pdf
Walker, Joshua W. (2011b): *U.S.-Turkish Relations: Modesty and Revitalization.* GMF, 2011. december 15. http://www.gmfus.org/wp-content/files_mf/walker_modesty_dec11.pdf
Zaman, Amberin (2009a): *Turkey after Davos: Risks, Opportunities, and an Unpredictable Prime Minister.* The German Marshall Fund of the United States, 2009. február 13.
Zaman, Amberin (2009b): *After Gaza: Rising anti-Semitism in Turkey?* The German Marshall Fund of the United States, 2009. január 29.
Zaman, Amberin (2011): *Recep Tayyip Erdoğan's Lurch towards Islam: An Electioneering Tactic or His True Face Revealed?* GMF, 2011. január 27. http://www.gmfus.org/galleries/ct_publication_attachments/Zaman_Lurch_Jan11.pdf

Napilapok, hetilapok, internetes cikkek

Abouzeid, Rania (2011): „Why Turkey's Erdogan Is Greeted Like a Rock Star in Egypt", 2011. szeptember 13. http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2093090,00.html
„Assad to play' Kurdish card against Turkey, report says", *Hürriyet Daily News*, 2011. november 9. http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=assad-to-play-8216kurdish-card-against-turkey-report-says-2011-11-09
Bar'el, Zvi (2010): „Turkey Lists Israel as 'a Threat to Its Interests'" *Haaretz*, 2010. október 31. http://www.haaretz.com/print-edition/news/turkey-lists-israel-as-a-threat-to-its-interests-1.322031
Barkey, Henri J. (2011): „Turkey and the Arab Spring", *Q&A*, 2011. április 26. http://carnegieendowment.org/2011/04/26/turkey-and-arab-spring/2S3
Cagaptay, Soner publikációi http://www.cagaptay.com/articles/
Christie-Miller, Alexander (2011): „Erdogan Pitches Turkey's Democratic Model on 'Arab Spring' Tour" *Christian Science Monitor*, 2011. szeptember 16.
Cook, Stephen A. (2011): „Arab Spring, Turkish Fall", *Foreign Policy*, 2011. május 5. http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/05/05/arab_spring_turkish_fall
Demirtaş, Serkan (2012a): „Syria supporting PKK, says intelligence report", *Hürriyet Daily News*, 2012. március 23. http://www.hurriyetdailynews.com/syria-supporting-pkk-says-intelligence-report.aspx?pageID=238&nID=16699&NewsCatID=338

Demirtaş, Serkan (2012b): „Arab League shuns Turkey, Iran on Syria", *Hürriyet Daily News*, 2012. március 29. http://www.hurriyetdailynews.com/arab-league-shuns-turkey-iran-on-syria.aspx?pageID=238&nID=17154&NewsCatID=338
Dergham, Raghida (2011): „The Arab Spring Reshuffles Turkey's Cards", *Huff Post*, 2011. május 15. http://www.huffingtonpost.com/raghida-dergham/turkey-erdogan_b_862131.html
„Eastern Libya declares semiautonomous region", *Hürriyet Daily News*, 2012. március 6. http://www.hurriyetdailynews.com/eastern-libya-declares-semiautonomous-region-.aspx?pageID=238&nID=15362&NewsCatID=357
Enginsoy, Ümit (2012): „Islamic tops Turkish defense", *Hürriyet Daily News*, 2012. február 25. http://www.hurriyetdailynews.com/islamic-trade-tops-turkish-defense.aspx?pageID=238&nID=14586&NewsCatID=344
Ersoy, Eyüp (2010): „The Copenhagen Syndrome in Turkish Foreign Policy", *Today's Zaman*, 2010. december 10. http://www.todayszaman.com/news-229225-the-copenhagen-syndrome-in-turkish-foreign-policy-by-eyup-ersoy*.html
Falk, Richard (2011): „Disappointment at the United Nations: The Palmer Report on the Flotilla Incident of 31 May 2010" *Middle East Monitor*, 2011. szeptember 9. http://www.middleeastmonitor.org.uk/articles/middle-east/2804-disappointment-at-the-united-nations-the-palmer-report-on-the-flotilla-incident-of-31-may-2010
„Finance Minister disagrees with Standard &Poor's", *Hürriyet Daily News*, 2012. március 3. http://www.hurriyetdailynews.com/finance-minister-disagrees-with-standard--poors.aspx?pageID=238&nID=15146&NewsCatID=346
Grunstein, Judah (2011): „Turkey and the Arab Spring", *World Politics Review*, 2011. május 6. http://www.worldpoliticsreview.com/trend-lines/8764/turkey-and-the-arab-spring
„Gül addresses Tunisia Parliament, hails revolt", *Hürriyet Daily News*, 2012. március 9. http://www.hurriyetdailynews.com/gul-addresses-tunisia-parliament-hails-revolt.aspx?pageID=238&nID=15615&NewsCatID=338
„Gül offers Yemen-like exit way for al-Assad", *Hürriyet Daily News*, 2012. március 3. http://www.hurriyetdailynews.com/gul-offers-yemen-like-exit-way-for-al-assad.aspx?pageID=238&nID=15151&NewsCatID=338
„Gül praises Ghannouchi's success", *Hürriyet Daily News*, 2012. március 10. http://www.hurriyetdailynews.com/gul-praises-ghannouchis-success.aspx?pageID=238&nID=15715&NewsCatID=338
„Gül to Syria: Do not Use PKK against us", *Hürriyet Daily News*, 2011. november 8. http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=gul-to-syria-do-not-use-pkk-against-us-2011-11-08
Hayatsever, Hüseyin (2012): „CHP leader opposes intervention in Syria", *Hürriyet Daily News*, 2012. február 23. http://www.hurriyetdailynews.com/chp-leader-opposes-intervention-in-syria.aspx?pageID=238&nID=14392&NewsCatID=338
Head, Jonathan (2011): „Libya: Turkey's troubles with NATO and no-fly zone", BBC News, 2011. március 25. http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12864742
Heydarian, Richard Javad (2011): „Arab Spring, Turkish Harvest", *Foreign Policy In Focus*, 2011. szeptember 22. http://www.fpif.org/articles/arab_spring_turkish_harvest

„Iran threatens to hit Turkey if US, Israel attack", *Hürriyet Daily News*, 2011. november 26. http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=iran-threatens-to-hit-turkey-if-us-israel-attack-2011-11-26
„In Istanbul summit, Erdoğan calls for 'moral intervention' in Syria crisis", *Haaretz*, 2012. április 1. http://www.haaretz.com/news/middle-east/in-istanbul-summit-erdogan-calls-for-moral-intervention-in-syria-crisis-1.421930
„Israel Offers Turkey Aid After Quake" *Hürriyet Daily News*, 2011. október 23. http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=israel-offers-aid-to-turkey-in-wake-of-massive-earthquake-2011-10-23
„Israeli Politics Split on Turkey Dispute", *Hürriyet Daily News*, 2011. szeptember 19. http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=israeli-politics-split-on-turkey-dispute-2011-09-19
Kalın, İbrahim (2007): „Democracy and Secularism, Turkish Style", *Today's Zaman*, 2007. május 24. http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=12062&q=democracy-and-secularism-turkish-style
Kalın, İbrahim (2010): „Turkey Deserves an Apology from Israel", *The Guardian*, 2010. június 6. http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/jun/06/turkey-apology-israel
Kalın, İbrahim (2011a): „A Roadmap for Libya", *The Guardian*, 2011. május 12. http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/may/12/roadmap-for-libya
Kalın, İbrahim (2011b): „Turkey and the Arab Spring" *English Aljazeera*, 2011. május 25. http://english.aljazeera.net/indepth/opinion/2011/05/201152592939180898.html
Küçükkoşum, Sevil (2012): „Buffer zone for Syria not on agenda of Turkey, *Hürriyet Daily News*, 2012. március 17. http://www.hurriyetdailynews.com/buffer-zone-for-syria-not-on-agenda-of-turkey.aspx?pageID=238&nID=16234&NewsCatID=338
„Libya's transitional council calls Turkey model for Arab Spring countries", *Today's Zaman*, 2012. február 13. http://www.todayszaman.com/news-271297-libyas-transitional-council-calls-turkey-model-for-arab-spring-countries.html
Özhan, Taha (2011b): „The Arab Spring and Turkey", SETA, http://setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=91030&q=the-arab-spring-and-turkey#
Ravid, Barak (2011): „Turkey clarifies: Trade Sanctions Against Israel Include Only Defense Industry" *Haaretz*, 2011. szeptember 6. http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/turkey-clarifies-trade-sanctions-against-israel-include-only-defense-industry-1.382917
„Syria Apologizes for Embassy Attacks", *Hürriyet Daily News*, 2011. november 14. http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=urgent--syria-apologises-for-embassy-attacks-2011-11-14
„Syrians would accept Turkish intervention: Brotherhood leader", *Hürriyet Daily News*, 2011. november 17. http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=syrians-would-accept-turkish-intervention-brotherhood-leader-2011-11-17

Taspınar, Ömer (2011c): „Arab Spring a Mixed Blessing for Iran and Turkey", *Today's Zaman*, 2011. április 18. http://www.todayszaman.com/columnist-241301-arab-spring-a-mixed-blessing-for-iran-and-turkey.html

„Turkey could bypass Syria for regional trade", *Hürriyet Daily News*, 2011. november 29. http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=turkey-could-bypass-syria-for-regional-trade-minister-2011-11-29

„Turkey Evacuates Embassy Officials' Families in Damascus Following Attack", *Hürriyet Daily News*, 2011. november 13. http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=turkey-says-crowds-attack-its-syrian-embassy-2011-11-13

„Turkey Firm Against Any Assault On Iran", *Hürriyet Daily News*, 2011. november 13. http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=turkey-firm-against-any-assault-on-iran-2011-11-13

„Turkey, France attempt to form Syria aid corridor", *Hürriyet Daily News*, 2012. február 16. http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-france-attempt-to-form-syria-aid-corridor-.aspx?pageID=238&nID=13878&NewsCatID=338

„Turkey grows 8.5 percent despite global woes" *Hürriyet Daily News*, 2012. április 2. http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-grows-85-percent-in-2011-despite-global-woes.aspx?pageID=238&nID=17435&NewsCatID=344

„Turkey imposes Sanctions against Syria", *Hürriyet Daily News*, 2011. november 30. http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=turkey-imposes-sanctions-on-syria-2011-11-30

„Turkey May Recall Ambassador to Israel", *Hürriyet Daily News*, 2010. január 13. http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=israel-tries-to-defuse-flap-with-turkey-signals-regret-2010-01-13

„Turkey PM says no support for Syria regime to stay in power", *Hürriyet, Daily News*, 2012. április 1. http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-pm-says-no-support-for-syria-regime-to-stay-in-power.aspx?pageID=238&nID=17354&NewsCatID=359

„Turkey Recalls Chief Trade Consultant From Israel", *Hürriyet Daily News*, 2011. szeptember 9. http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=turkey-recalls-chief-trade-consultant-from-israel-2011-09-09

„Turkey Should Get Over Flotilla Raid" *Hürriyet Daily News*, 2011. november 14. http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=turkey-should-get-over-flotilla-raid-says-ayalon-2011-11-14

„Turkey swithes from Iran to Libyan oil", *Hürriyet Daily News*, 2012. március 31. http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-switches-from-iranian-to-libyan-oil.aspx?pageID=238&nID=17336&NewsCatID=338

„Turkey's Davutoğlu decries 'crimes against humanity' by Syrian regime", *Hürriyet Daily News*, 2012. március 3. http://www.hurriyetdailynews.com/arming-opposition-possible-in-wake-of-syrias-crimes-against-humanity-davutoglu.aspx?pageID=238&nID=15174&NewsCatID=338

„Turkey's doors open to 'all fleeing Syrians'", *Hürriyet Daily News*, 2012. február 5. http://www.hurriyetdailynews.com/turkeys-doors-open-to-all-fleeing-syrians.aspx?pageID=238&nID=13090&NewsCatID=338

„Turkish exports unfazed by euro crisis, Arab Spring, study claims", *Hürriyet Daily News*, 2011. február 11. http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-exports-unfazed-by-euro-crisis-arab-spring-study-claims.aspx?pageID=238&nID=13528&NewsCatID=345
„Turkish official inflation at 10.43% in February", *Hürriyet Daily News*, 2012. március 5. http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-official-inflation-at-1043-in-february.aspx?pageID=238&nID=15263&NewsCatID=346
Ülgen, Sinan (2011b): „Turkey's „Zero Problems" Problem", Carnegie Middle East Center, 2011. november 15. http://carnegie-mec.org/publications/?fa=45985
Villelabeitia, Ibon (2011): „Turkish PM on 'Arab Spring' Tour Amid Israel Tension", *The Daily Star Lebanon*, 2011. szeptember 11. http://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2011/Sep-11/148456-turkey-pm-on-arab-spring-tour-amid-israel-tension.ashx#axzz1c5a522AW
Waldman, Simon A. (2011): „Turkey and the Arab Spring: Strategic Depth Becomes Strategic Abyss", *Hürriyet Daily News*, 2011. május 18. http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=turkey-and-the-arab-spring-strategic-depth-becomes-strategic-abyss-2011-05-15
Yezdani, İpek – Küçükkoşum, Sevil (2012): „Syria regime to be judged by its deeds, 'Friends' warn", *Hürriyet Daily News*, 2012. április 2. http://www.hurriyetdailynews.com/syrian-regime-to-be-judged-by-its-deeds-friends-warn.aspx?pageID=238&nID=17431&NewsCatID=359
Yilmaz, Nuh (2011b): „New Turkey and the Arab Spring", *Open Democracy*, 2011. április 20. http://www.opendemocracy.net/nuh-yilmaz/new-turkey-and-arab-spring
Yilmaz, Nuh – Ustun, Kadir (2011): „The Erdoğan Effect: Turkey, Egypt and the Future of the Middle East", *The Cairo Review of Global Affairs*, 2011. november 10. http://www.aucegypt.edu/gapp/cairoreview/pages/articleDetails.aspx?aid=91
Yinanç, Barçın (2011): „Arab Wave Sweeps Iran Model Out Turkey 'In'" *Hürriyet Daily News*, 2011. október 28. http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=8216arab-spring-forces-looking-to-turkey-rather-than-iran-model8217-2011-10-28
Zalewski, Piotr (2011): „Why Syria and Turkey Are Suddenly Far Apart on Arab Spring Protests", *Time*, 2011. május 26.

Egyéb

Chairman's Conclusions: Second Conference of the Group of Friends of the Syrian People, a 2012. április 1-jei Szíria barátai második nemzetközi konferenciáján kiadott hivatalos nyilatkozat, Isztambul http://www.hurriyetdailynews.com/chairmans-conclusions-second-conference-of-the-group-of-friends-of-the-syrian-people-.aspx?pageID=238&nID=17374&NewsCatID=359
CIA World Factbook, Middle East, Turkey, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html
Iran, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html
2010 Arab Public Opinion Poll, University of Maryland és a Zogby International http://www.brookings.edu/~/media/Files/rc/reports/2010/0805_arab_opinion_poll_telhami/0805_arabic_opinion_poll_telhami.pdf

Egyesült Nemzetek Szervezetének Biztonsági Tanácsa 1970-es határozata, 2011. február 26. http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/245/58/PDF/N1124558.pdf?OpenElement
Egyesült Nemzetek Szervezetének Biztonsági Tanácsa 1973-as határozata, 2011. március 17. http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement
Európai Bizottság: Turkey 2011 Progress Report http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/tr_rapport_2011_en.pdf
Interjú Bernard Lewis-szal: Interview with Bernard Lewis, *Turkish Policy Quarterly*, 10. évf., 4. szám https://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/interview_bernard_lewis-10_4.pdf
Invest in Turkey, Economic Outlook, http://www.invest.gov.tr/en-US/turkey/factsandfigures/Pages/Economy.aspx
Press statement by H.E. Mr. Ahmet Davutoğlu, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Turkey, regarding Turkish-Israeli relations, 2011. szeptember 2. http://www.mfa.gov.tr/press-statement-by-h_e_-mr_-ahmet-davutoglu_-minister-of-foreign-affairs-of-the-republic-of-turkey_-regarding-turkish-israeli-re.en.mfa
Turkey-Israel Economic and Trade Relations, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-commercial-and-economic-relations-with-israel.en.mfa
Törökország, Freedom House, http://www.freedomhouse.org/country/turkey

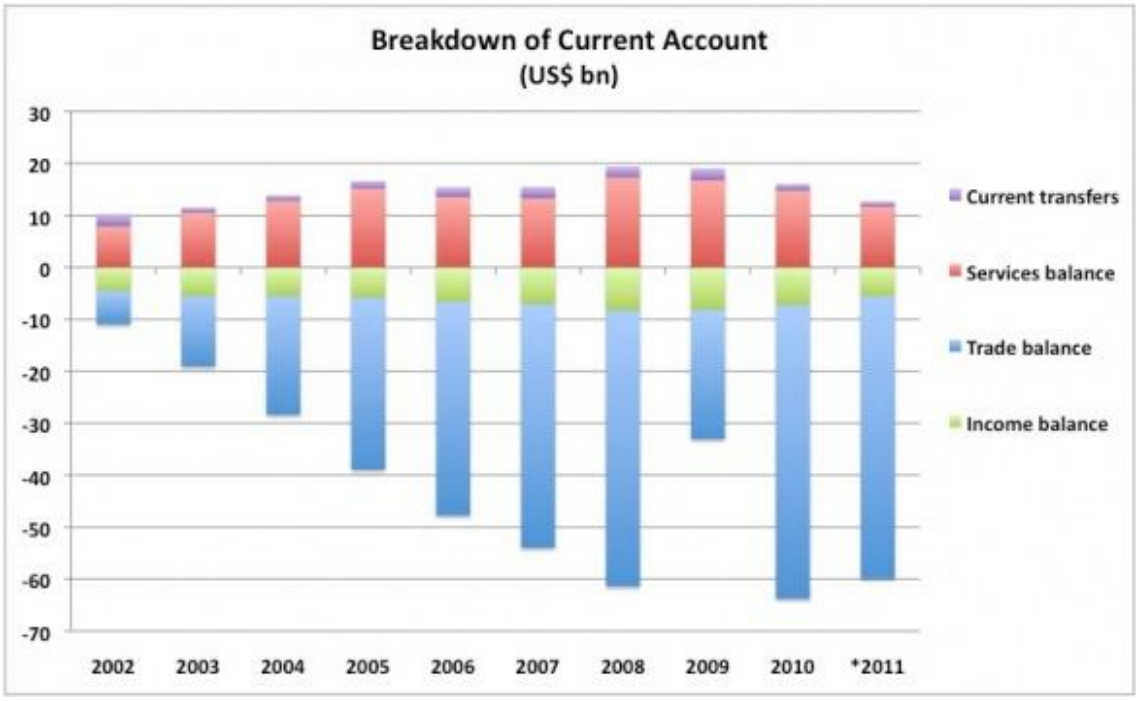
Mellékletek

1. A török gazdaság néhány mutatója

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
GDP (PPP) milliárd USD	587,8	688,6	781,2	894,6	976,4	1 063,5	1 022,3	1 116,0
Az 1 főre jutó GDP (milliárd USD)	8 790	10 166	11 391	12 887	13 897	14 962	14 218	15 320
Reál GDP növekedés (évente, %)	5,3	9,4	8,4	6,9	4,7	0,7	-4,8	8,9
Inflációs ráta (évi növekedés, %)	21,6	8,6	8,2	9,6	8,8	10,4	6,3	8,6
Munkanélküliségi ráta (teljes munkaképes lakosság, %)	-	-	9,2	8,7	8,8	9,7	12,5	10,6

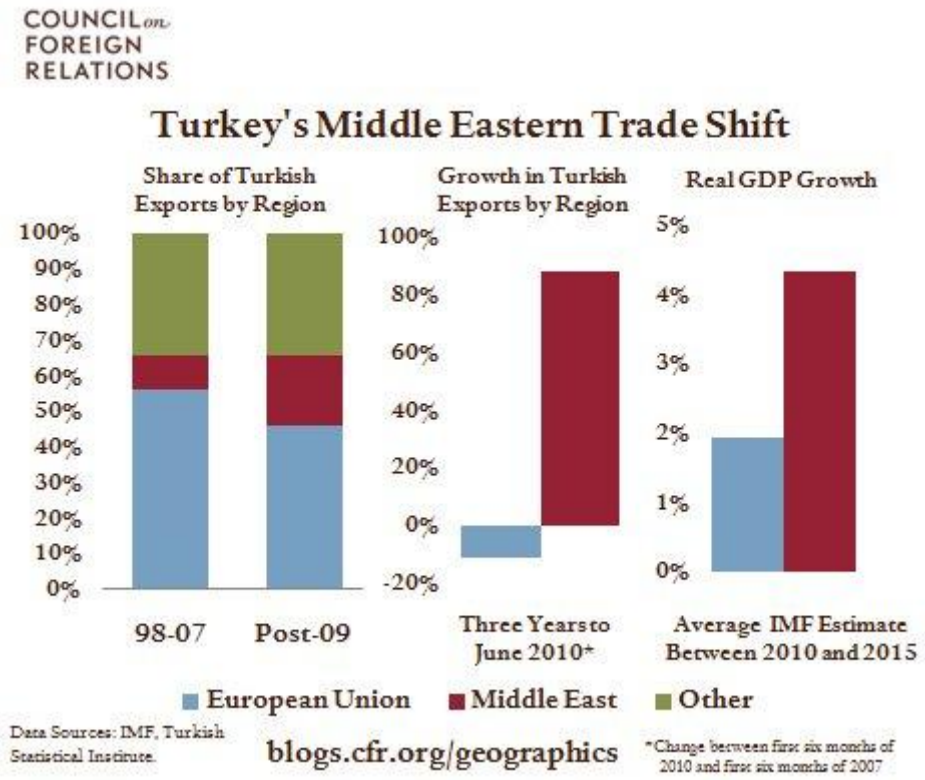
Forrás: OECD Factbook Statistics, Country Statistical Profile, Turkey, 2011-2012

2. Törökország állandó problémája a kereskedelmi és a folyó fizetési mérleg hiány

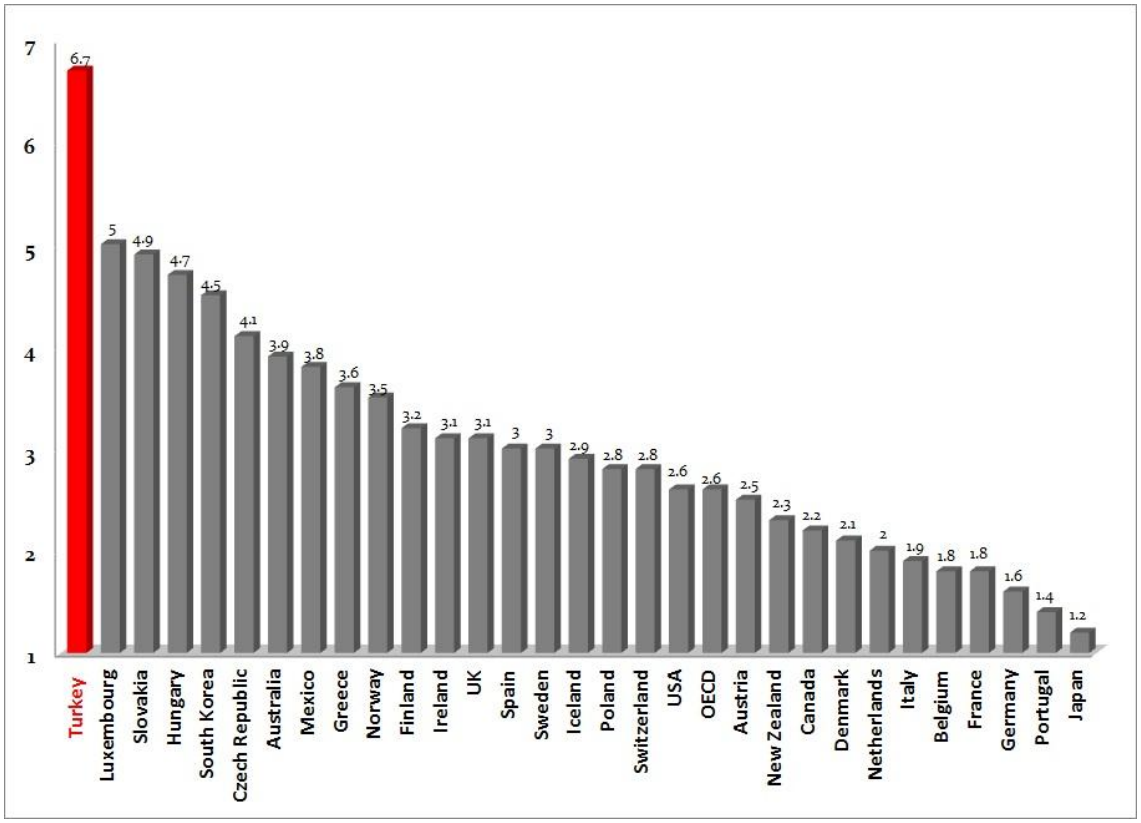
Forrás: A Török Köztársaság Központi Bankja,
http://emergingmarketmusings.com/tag/current-account-deficit/

3. Törökország kereskedelme a Közel-Kelet térségével

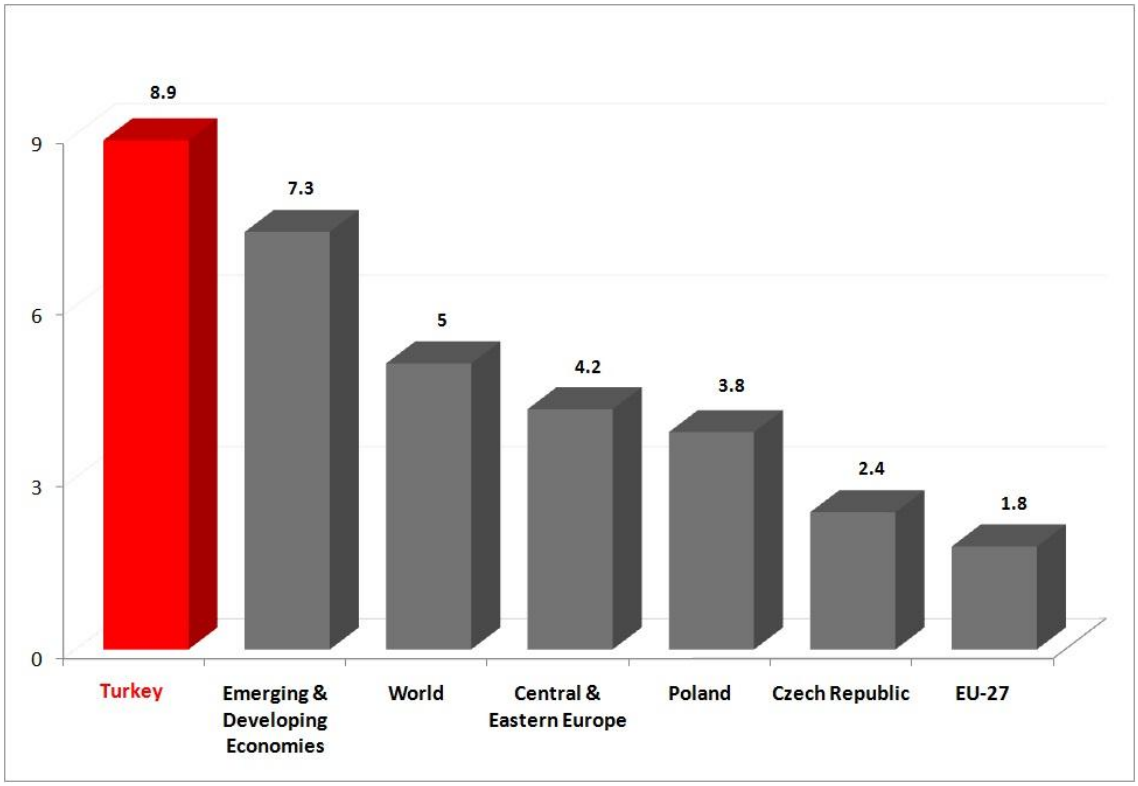
Forrás: IMF, Török Statisztikai Intézet http://blogs.cfr.org/geographics/2010/10/06/tilting-turkish-trade/

4. Éves átlag reál GDP növekedési kilátások (%) az OECD-országokban 2011–2017

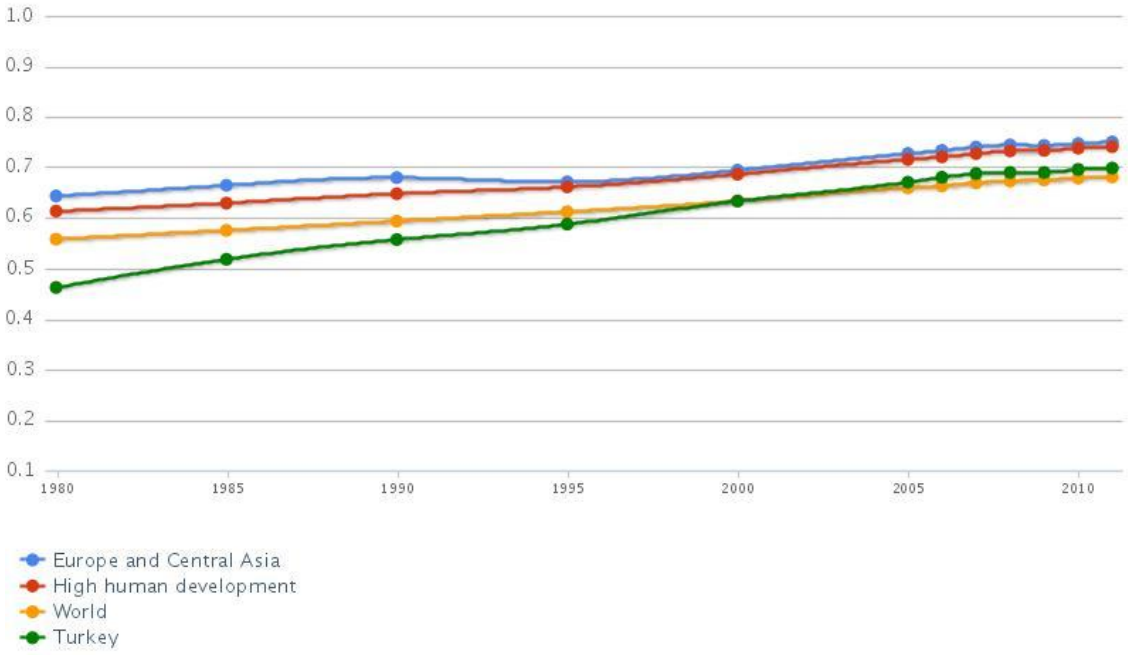
Forrás: OECD Economic Outlook No:86

5. Reál GDP növekedés 2010-ben

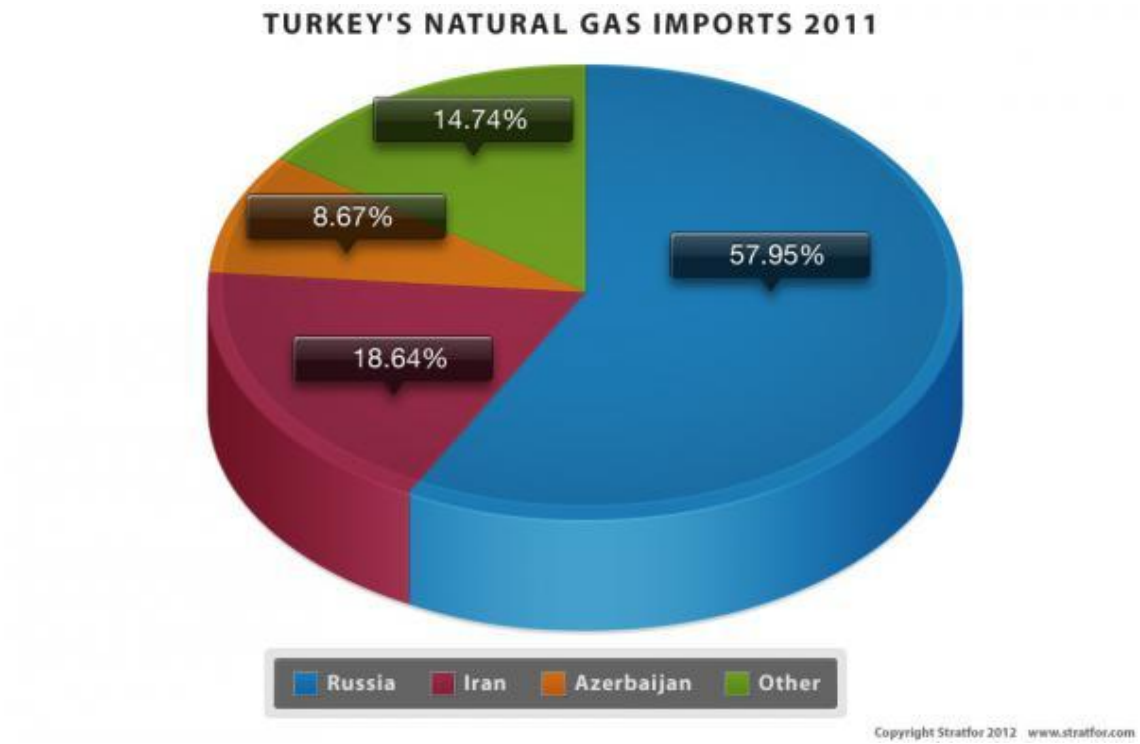
Forrás: IMF World Economic Outlook, 2011. április, Török Statisztikai Intézet (TurkStat)

6. Human Development Index 1980-tól napjainkig

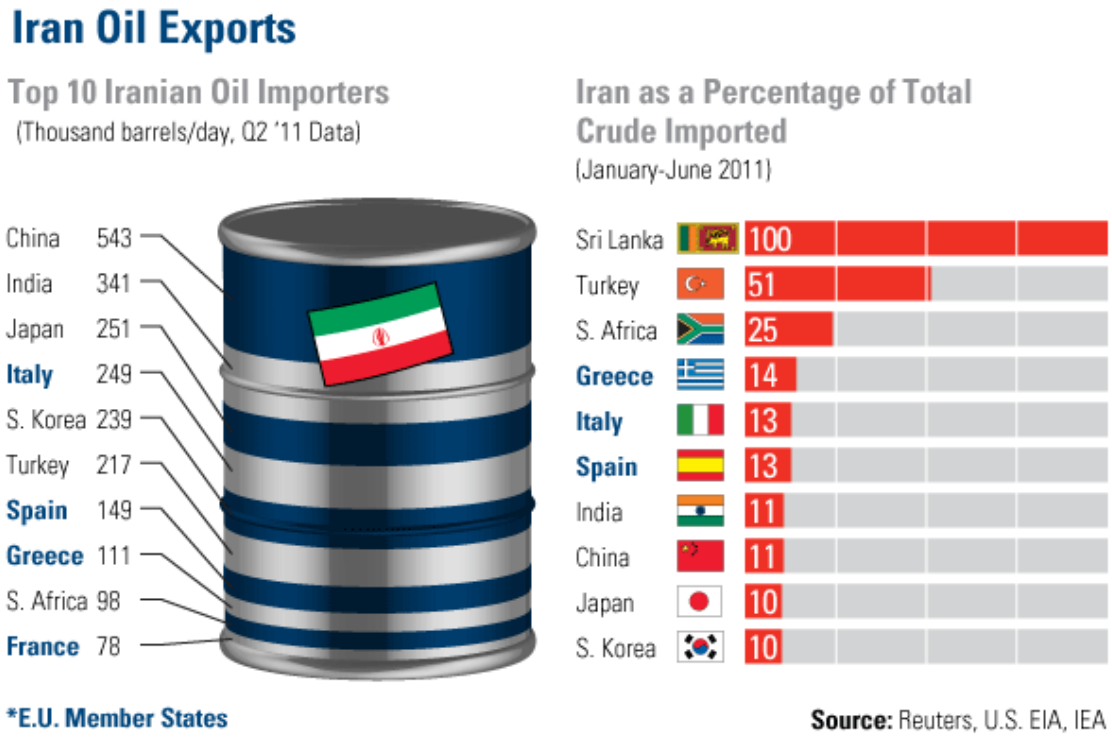
Forrás: UNDP, International Human Development Indicators, Country Profile: Turkey
http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/TUR.html

7. Törökország földgázimportja 2011-ben

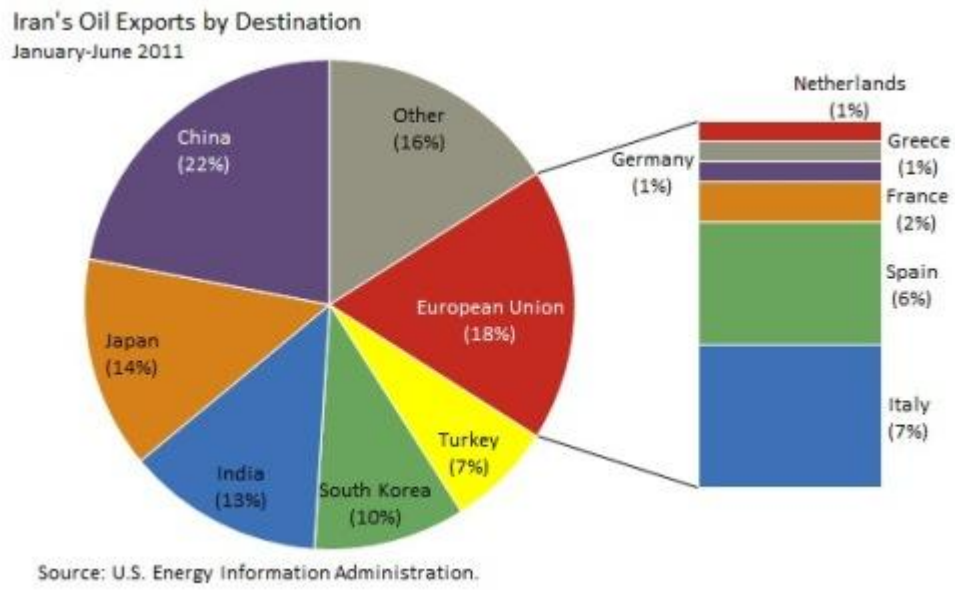

Forrás: Stratfor Global Intelligence http://www.stratfor.com/image/turkeys-natural-gas-imports-2011

8. Irán kőolajexportjának egyik fontos desztinációja Törökország

Forrás: Reuters, U.S. EIA, IEA, Frank Holmes' Instablog
http://seekingalpha.com/instablog/389729-frank-holmes/251555-chart-of-the-week-banning-iranian-oil-imports

Forrás: U.S. Energy Information Administration

9. A három legnagyobb Törökországba kőolajat exportáló ország részaránya a török kőolajimportban

Irán	30%
Irak	12%
Oroszország	11%

Forrás: Hürriyet Daily News, 2011. május 30.
http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=iran-dominates-turkeys-oil-imports-in-first-quarter-2011-05-30